

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАНУ
ІНСТИТУТУКРАЇНОЗНАВСТВАім. І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН
УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКА МІСЬКА РАДА
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ
КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ**

*Збірник наукових праць
(за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції
від 16 травня 2014 року)*

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАНУ
ІНСТИТУТУКРАЇНОЗНАВСТВАім. І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН
УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКА МІСЬКА РАДА
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ
КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ»**

16 травня 2014 року

УДК 94(477)

ББК 63.3.4 УКР

Етнополітичні та етнокультурні процеси Карпатського Єврорегіону: зб. наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції(м. Мукачево, 16 травня 2014 р.) – Мукачево, 2014. – 151 с.

Збірник містить тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Етнополітичні та етнокультурні процеси Карпатського Єврорегіону», яка відбулася 16 травня 2014 р. у м. Мукачево. У збірнику вміщено матеріали, автори яких, враховуючи специфіку етнічного складу населення країн Карпатського Єврорегіону, його політичних устремлінь, політико-правового аналізу історичних процесів, висвітлили особливості трансформації етнополітичних процесів даного регіону другої половини ХХ ст.– початку ХХІ ст.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

Матеріали друкуються в авторській редакції. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність опублікованих матеріалів.

Редакційна колегія:

д.і.н., проф. Капітан Л.І.
к.і.н., доц. Малець О.О.
к.і.н., доц. Кухарчук О.С.
к.ю.н., доц. Кампі О.Ю.
к.філол.н., доц. Мішур Т.Л,
к.політ.н., доц. Ільтьо Г.Ф.
к.культ.н. доц. Олійник В.В.
ст. викладач Талабінка П.М.
асистент Пуйо Г.І.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

АПАЛЬКОВ М.В.

УТВЕРДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД ЛЬВІВСЬКОЮ ОБЛАСНОЮ РАДОЮ ПЕРШОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СКЛИКАННЯ (1990-1991 рр.).....7

БЕГЕЙ І.І.

УКРАЇНСЬКА ЛВИЦЯ ГАЛИЧИНИ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ, ІДЕОЛОГІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ.....10

ЛЬТЬО Г.Ф.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАКАРПАТТІ.....14

КАПТАН Л.І.

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ20
(РЕАЛІЇ ПОВОЄННОГО ЗАКАРПАТТЯ)

КОТОВ С.М.

РОЛЬ ТОВАРИСТВА «СОКІЛ-БАТЬКО» У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)24

КУХАРЧУК О.С.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА: ГЕРОЇЧНИЙ ЧИН – 75 РОКІВ.....27

ЛИСА М.О.

БОРТЬБА ТОВАРИСТВА «ВЗАЇМНА ПОМІЧ УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА» ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ НАЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРАВА УЧИТЕЛІВ (20-30-і рр. ХХ ст.).....34

МАЛЕЦЬ Н.Б.

ДИНАМІКА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ В 40-90 рр. ХХ ст.....38

МАЛЕЦЬ О.О.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ НА ЗАКАРПАТТІ (1944 – 1991 рр.).....48

ПУЙО Г.І.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....56

СОЛЯР І.Я.

**ЗОВНІШНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ
ГАЛИЧИНИ (20-30-і рр. ХХ ст.).....60**

СУББОТІН В.В.

**ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
У ПЕРІОД ГОРБАЧОВСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ ТА НЕЗАЛЕЖНІЙ
УКРАЇНІ.....64**

ТОКАР М.

**ПРЕДСТАВНИЦТВО ГРУПОВИХ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНИХ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ.....67**

СЕКЦІЯ 2. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ. ТУРИЗМ. ЕКОНОМІКА.

БРАТЮК В.П.

**КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....77**

КАМПИ О.Ю.

**СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РИНКОВОГО
САМОРЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....83**

КОВАЛЬЧУК І.Є.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ ЗАКАРПАТТЯ.....87**

ЛИЗАНЕЦЬ А.Г.

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В
УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....97**

МУСАТКІНА В.П.

**ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК
ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ.....103**

ОЛІЙНИК В.В.

**УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....107**

ЧУЧКА І.М.

**ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА
ВДОСКАНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО
ЄВРОРЕГІОНУ.....113**

СЕКЦІЯ 3. ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ.

КОРНІЄНКО І.О. ДО ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЖИТТЄВОМУ ПРОСТОРИ ОСОБИСТОСТІ.....	122
МАРЦЕНЮК М.О. ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ СТАНОВЛЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	126
МІЩУР Т.Л. ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО – ДУХОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В «ІСТОРІЇ ПОДКАРПАТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ» 1942 р.....	132
МОРГУН А.В. ЗООКОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ.....	145

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

УТВЕРДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД ЛЬВІВСЬКОЮ ОБЛАСНОЮ РАДОЮ ПЕРШОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СКЛИКАННЯ (1990-1991 рр.)

АПАЛЬКОВ М.В.

здобувач Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ЦК КПРС, оголошуючи у 1985 р. політику «гласності», «перебудови», демократизації», не наповнило реальним змістом новий політичний курс, що привело до утисків та дискримінації населення в інформаційній, мовній, національно-культурній сфері. На місцевому рівні вирішити окреслені проблеми спробувала Львівська обласна рада. Депутати першого демократичного скликання приділяли чимало уваги проблемам захисту громадянських та політичних прав, утвердженню демократичних свобод, сприяла ухваленню таких нормативно-правових актів, які б захищали громадян від свавілля радянських чиновників, забезпечували можливість участі у громадянському і політичному житті суспільства [1, с. 186].

Уже з перших днів своєї роботи Львівська обласна рада прийняла низку ухвал, які стосувалися національно-культурної сфери, сприяли піднесенню національної свідомості українців. Ці ухвали викликали особливе обурення партапарату, пожвавили антиукраїнську пропаганду на центральних та місцевих каналах, а згодом опротестовувалися прокуратурою області, як такі, що суперечать радянському законодавству.

У роки радянської влади відбувалася помітна віктимізація національної пам'яті українців. Із активних шарів національної пам'яті виводилася ретроспективна інформація про вагомі цивілізаційні здобутки українського народу, досягнуті упродовж попередніх століть. Значну небезпеку становило кон'юнктурне використання або тенденційне тлумачення історичного матеріалу, перетворення його на знаряддя політичного протистояння, розпалення міжнаціональної ворожнечі та міжрегіонального відчуження,

ксенофобії, національної або релігійної нетерпимості. Це ускладнювало діалог між суспільними, національними, регіональними спільнотами, поставило під загрозу збереження громадянської злагоди.

З цих причин Львівська обласна рада доклала чимало зусиль для відродження історичної пам'яті українців – відроджувалися забуті у роки радянської влади національні свята, поверталися із забуття національні герої. Особлива увага приділялася подіям ЗУНР, возвеличувалися здобутки ОУН-УПА.

Однією з перших Львівською обласною радою було прийнято ухвалу «Про проголошення української національної символіки та національного гімну офіційно прийнятими на території Львівської області» від 28 квітня 1990 р. У ній передбачалося на території Львівської області поряд з прапором Української РСР та гербом Української РСР вважати офіційно прийнятою національною символікою: синьо-жовтий прапор – як національний прапор; тризуб – як український національний герб, а також гімн «Ще не вмерла Україна» – як український національний гімн [2, с. 5].

Питання, пов'язані із захистом громадянських і політичних прав громадян, були предметом постійних дискусій та обговорень на засіданнях Львівської обласної ради (найчастіше на першій та другій сесії). Вони перебували також у центрі уваги постійних комісій Львівської обласної ради (з питань законності та питань освіти, науки, культури). Як результат, упродовж 1990 – 1991 рр. були ухвалені численні нормативно-правові акти, які відповідали базовим міжнародно-правовим документам, а саме: «Загальній декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про захист прав та основних свобод людини (1950 р.), Міжнародному пакту про громадянські і політичні права (1966 р.). Зокрема, заслуговують на увагу ухвали «Про політичну ситуацію на Львівщині та захист демократії» (листопад 1990 р.), «Про власність, майно, комерційну діяльність громадсько-політичних організацій» (грудень 1990 р.), «Про заходи допомоги жертвам репресій» (березень 1991 р.) та ін.

Значну роботу проводила Львівська обласна рада щодо департизації підприємств і організацій Львівщини. Окреслений напрям роботи спрямовувався на зменшення впливу Компартії на працівників промислових підприємств, виведення низових осередків КПУ із навчальних закладів та виробничих осередків.

Базовою ухвалою Львівської обласної ради, яка регламентувала діяльність Обкому КПУ на Львівщині стала ухвала «Про розмежування функцій радянських і партійних органів» (липень 1991 р.). У документі наголошено, що «будь-яке втручання партійних органів у державну, господарську та культурну діяльність області вважати недопустимим і кваліфікувати його як порушення Конституції СРСР із належною відповідальністю у законодавчому порядку». Депутати констатували, що «обком, міськкоми, райкоми і парткоми Компартії України, які перебувають на території Львівської області є інстанціями однієї з політичних партій і у структуру державної влади та господарського комплексу не входять». Львівська обласна рада наголошувала на недопустимості викликів радянських, господарських і адміністративних працівників у партійні органи, проведення будь-яких зборів з ініціативи партійних комітетів у робочий час, а відповідні відрядження вважати чинними лише за узгодженням з президією обласної Ради або з облвиконкомом» [3, с. 3].

Львівською обласною радою у 1990 – 1991 рр. було здійснено чимало заходів, які дозволили суттєво покращити стан справ із забезпеченням громадянських та політичних прав населення області. Створення громадських організацій, формування незалежних ЗМІ, забезпечення права на участь у політичних страйках, зборах – далеко не вичерпний перелік здобутків Львівської обласної ради першого демократичного скликання. Широкомасштабному впровадженню демократичних свобод завадили Компартійні органи та радянське законодавство, побудоване на диктаті партії.

Відносини Львівської обласної ради із центральними та місцевими органами Компартії були надзвичайно напруженими та конфліктними зважаючи на державницькі ухвали депутатів, які ішли в розріз із радянським антидемократичним законодавством, наближали Україну до державного суверенітету. Заходи, підкріплені відповідними ухвалами, принесли суттєві результати – розпочався масовий вихід із лав КПУ, ліквідовано обласний осередок ЛКСМУ, зменшено вплив профспілкових організацій за рахунок створення страйкомів. Декомунізація набула лавиноподібного характеру, однак події листопада 1990 р. – січня 1991 р., пов’язані із наступом реакції, на деякий час зупинили та уповільнили цей процес.

Література

1. Муравський О. Західні землі України: шлях до незалежності. – Львів, 2011. – 268 с.
2. Про проголошення української національної символіки та національного гімну офіційно прийнятими на території Львівської області: ухвала Львівської обласної ради // За вільну Україну. – 1990. – 4 липня. – С.5.
3. Про розмежування функцій радянських і партійних органів: ухвала Львівської обласної ради // За вільну Україну. – 1990. – 4 липня. – С.3.

УКРАЇНСЬКА ЛІВИЦЯ ГАЛИЧИНИ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ, ІДЕОЛОГІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ (1923-1939) БЕГЕЙ І.І.

к. політ.н., доцент кафедри суспільних дисциплін
Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ

Після поразки українців у національно-визвольних змаганнях, у новій суспільно-політичній ситуації (після рішення Ради послів держав Антанти щодо Східної Галичини від 14 березня 1923 р.) у Галичині нового розмаху набуває соціалістично-комуністичний рух, основні представники якого – УРП-УСРСП, УСДП, КПЗУ, Сельроб та ін. громадські організації.

Соціалісти-радикали та соціал-демократи (у 1930-х рр.) відстоювали відмінні від комуністів політичні принципи. Перші – послідовно відстоювали принцип «орієнтації на власні сили» (орієнтація на Антанту принесла б «порабощення простого українського населення», водночас орієнтація на Радянську Росію, створила б «ще більшу прірву між Галичанами, а простим українським людом Наддніпрянщини, який не думає складати зброї»), а другі – стали на комуністичну платформу.

Найбільш чисельною політичною силою лівого спрямування в Галичині у 1920 – 1930-х рр. була УРП-УСРП. В умовах антиукраїнської політики Польської держави, УРП розпочала пропагувати політику «орієнтації на власні сили». У статті «Хто тепер впаде духом?» відзначено, що новий політичний курс, означав «вперту організаційну роботу відповідно даній історичній хвилі. Це значить відродження всіх культурних, політичних, господарських організацій», що передбачало «засіяти край січами, селянськими і робітничими спілками, зорганізувати наш трудовий міщанський елемент. Для інтелігенції це значить: відкинути від серця панські привички і інтелігентську пиху, а полюбити щирим серцем простий нарід, як рівних братів» [1, с. 1].

Радикали послідовно втілювали в теорії та на практиці те, що умовно називалося «українським соціалізмом», який члени партії розуміли як «таке громадське життя, такий суспільний порядок, в якому люде будуть з собою жити більше по людськи, як тепер, вони будуть жити по товариськи, бо тільки в рівності й спільному господарстві над усім є корінь волі». Починаючи від 1925 р. на вічах, які організовували радикали, лунали «ясно зрозумілі для кожного селянина політичні гасла»: «Геть з польською колонізацією нашої землі!», «Геть із старостинськими невідповідальними комісарами в громадах!», «Українська школа для наших дітей!». Цими гаслами УРП сподівалася пояснити необхідність активного протесту проти польських безчинств, намагалася активізувати «малосвідомий сільський елемент» і таким чином залучити його до загальнонаціональної боротьби.

Антипольські акції УРП викликали спротив місцевих органів влади. Було заарештовано й засуджено чимало членів УРП, зокрема Остапа Павліва, Матвія Стахіва, Романа Дашкевича, Івана Копача та ін. Коментуючи подію, «Громадський голос» із обуренням писав: «І всюди на тих вічах [організованих радикалами – І.Б.] крутились явні і тайні висланники й платні прислужники польської влади, які пильно слідили кожне сказане слово, чи не можна би до нього причепитися, перекрутити його так, щоби можна було б «законно» радикалів всадити в тюрму. Не вистарчало хитро продуманого брехливого донесення шпика чи жандарма...» [2, с. 1].

Політика негачії визначила стратегію і тактику партії упродовж 1920 – 1930-х рр. УСРП взяла участь у парламентських виборах 1928 і 1930-х рр. до польського парламенту з метою відстоювання інтересів українців. Проте соціалісти-радикали нищівно критикували культурно-освітню та соціально-економічну політику держави, в інтерв'ю наводили численні факти дискримінації українського населення регіону. Однак здебільшого запити українських парламентарів залишалися без належного розгляду.

Комуністичний рух у краї розгортався під знаком репресій польської влади. Проте, на відміну від соціалістичних ідей, комуністи не зуміли здобути широкої прихильності місцевого населення. Більше того, навіть українські соціалісти, передусім УСРП критикували комуністів і радянський режим загалом, який існував на Наддніпрянщині. Радикали вважали його: 1) антиморальним; 2) антинародним; 3) антисоціальним [3, с. 2]. УСРП оцінювалася як «форма московської окупації України» [4, с. 36]. З цих причин упродовж 1923 – 1925 рр. одним із провідних напрямів роботи партії серед українського населення Західної України в умовах польського владного режиму стала боротьба із «большевиколубством». Така зовнішньополітична лінія партії йшла в розріз із орієнтаціями інших українських партій. Соціалісти-радикали наголошували, що у цей період «вироблено в тім напрямі [радянськості – І. Б.] так сильний настрій, що треба було просто нелюдських зусиль..., щоб не допустити до

комуністичного заливу і руїни цілого національного життя...» [5, с. 2].
Комуністичний рух радикали вважали не «відламком» соціалістичного табору, а окремою течією [6, с. 22].

Перехід УСДП в ліворадикальний табір (на комуністичну платформу) на початку 1920-х рр. викликав занепокоєння влади, яка закрила культурно-освітні товариства «Воля», які перебували під впливом партії у Львові, Перемишлі, Станиславові [7, с. 1]. Під час проведення розширеного засідання Головної управи УСДП 9 грудня 1923 р. поліція вчинила обшук [8, арк. 40]. Переконавшись, що поодинокі репресії не дають бажаних результатів, а розширення впливу УСДП може стати небезпечним для держави, Міністерство внутрішніх справ Польщі 9 грудня 1923 р. постановило «ліквідувати УСДП на території всієї держави у зв'язку з виразно комуністичним напрямком діяльності як самої партії, так і організацій і товариств, які перебувають під її впливом» [9, арк. 6].

УСДП відновила роботу тільки наприкінці 1920-х рр. Проте, відійшовши від комуністичних ідей, соціал-демократи почали зближуватися із ППС. Польські соціалісти виступали за демократизацію та соціалістичну перебудову суспільства, встановлення робітничо-селянського уряду в Польщі і територіальної автономії для національних меншин. УСДП також висувала вимогу «національно-територіальної автономії на етнографічних українських землях у Польщі» [10, с. 1]. Ця вимога до польського уряду прозвучала на першотравневому мітингу 1936 р. у Львові.

Політичний курс УСДП було окреслено на VIII конгресі УСРП, який відбувся 17 жовтня 1937 р. у Львові. На з'їзд прибуло 35 делегатів зі Львова, Калуша, Самбора, Долини, Стрия, Дрогобича. У вступному слові П. Буняк наголосив на переслідуванні українського соціалістичного руху [11, арк. 1]. Розпущено робітничі товариства в Долині й Тисмениці. Натомість «польське організаційне життя» зміцнюється «з дня на день», несе загрозу розвитку українського народу. Політична резолюція конгресу закликала «український пролетаріят до боротьби з диктатурою, фашизмом і реакцією...». Водночас

УСДП засудила шовіністичну політику польського уряду, домагалась проведення демократичних виборів до сейму і сенату та демократизації суспільства. Резолюція конгресу УСДП в профспілкових справах підтвердила становище «єдності і клясовости професійного руху» [11, арк. 1].

Література

1. Хто тепер впаде духом // Громадський голос. – 1923. – 7 квітня. – С.1.
2. Не буде спокою // Громадський голос. – 1925. – 25 вересня. – С.1.
3. Деморалізатори // Громадський голос. – 1931. – 14 листопада. – С.2.
4. Лозинський М. З Новим роком 1924. Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель. – Женева, 1924. – 75 с.
5. Політика нинішнього і завтрашнього дня // Громадський голос. – 1938. – 9 квітня. – С.2.
6. Коберський К. Великі проблеми сучасної господарської політики. Суспільна економія. – Львів, 1935. – 40 с.
7. Земля і воля. – 1923. – 16 грудня. – С.2.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАКАРПАТТІ

ІЛЬТЮ Г.Ф.

к.політ.н., доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету

Освіта і наука - важливі складові суспільного буття. Аналіз шляхів розвитку освітньої і наукової сфер на сучасному етапі дозволяє виділити перспективні напрямки їх розвитку, спроектувати основні риси і головні завдання щодо прискорення освітнього, науково-технічного й економічного прогресу нашої держави.

За визнанням більшості вчених, рівень освіченості сучасної української молоді постійно зростає. Адже вона швидко оволодіває новими професіями (спеціальностями), творчо переосмислює цінності і, найголовніше, поступово утверджується як суб'єкт нового способу життя і соціального динамізму.

У кожному періоді розвитку освіти з'являлися нові ефективні форми та методи роботи. Зокрема, дев'яності роки характерні великими змінами у суспільному житті України. Цей час ознаменувався прийняттям нової Конституції (1996 р.) та значною перебудовою системи освіти. Основними напрямками оновлення освіти стали демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, відродження національно-культурних цінностей, подолання негативних явищ, що нагромадилися у сфері освіти з утвердженням командно-адміністративної системи управління.

З 1991 року відбувається процес удосконалення структури й розвитку навчальних закладів області, з'явилася велика кількість ліцеїв, гімназій, коледжів, вищих навчальних закладів, які сприяють поглибленому розвитку здібностей молоді.

Швидкими темпами відбувається процес удосконалення й розвитку навчальних закладів. Змінюється в останні роки мережа шкіл з врахуванням побажань батьків та учнів навчатись рідною мовою. У 1990-х роках відкрито школи з угорською, словацькою, румунською мовами навчання: в Ужгороді, смт. В Солотвино Тячівського району, в Дякові Виноградівського району, в м. Берегово – три угорськомовні початкові школи. Додатково відкрито початкові класи з угорською мовою навчання в окремих україномовних школах Ужгородського, Мукачівського, Хустського, Рахівського районів, де біля однієї тисячі учнів вивчають угорську мову як предмет або факультативно.

У Закарпатті існуює мережа позашкільних закладів (багатопрофільних та спеціалізованих), які за своїм статусом поділяються на обласні, районні та міські, і нараховують 29 таких установ, в т.ч. 14 комплексних будинків (центрів) школяра, творчості дітей та юнацтва, шість еколого-натуралістичних центрів та станцій юних натуралістів (обласний, у м. Мукачево, Міжгірському, Виноградівському, Тячівському і Хустському районах), шість центрів науково-технічної творчості учнівської молоді (обласний, у м. Мукачево, Іршавському, Рахівському та Хустському

районах), три центри туристко-краєзнавчої роботи (обласний, у м. Мукачєво та Іршавському районі).

А в обласному Центрі діють гуртки, у яких залучено біля 1,5 тис. учнів. Обласний Центр НТТУМ (Центр науково-технічної творчості учнівської молоді) тісно співпрацює з Українськими державними Центрами та аналогічними позашкільними закладами не тільки України, а й Угорщини, Чехії, Словаччини. Центр спрямовує роботу позашкільних закладів на вивчення запитів дітей щодо їх потреб в особистому розвитку. У розрізі програми «Робота з обдарованими учнями» продовжується діяльність з пошуку та підтримки творчо обдарованої молоді.

Значним авторитетом і попитом у дітей та батьків користується туристсько-краєзнавча робота, яку координує обласний Центр туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді. Крім обласного Центру працює Центр туризму в Мукачєві, станція юних туристів та туристсько-краєзнавчі гуртки в Будинках і Палацах піонерів в Іршаві та Іршавському районі. В області працюють 350 гуртків, якими охоплено понад 5 тис. школярів. Водночас понад 1600 експедиційних пошукових загонів працюють за напрямками Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції «Краса і біль України» та біля 850 груп краєзнавців відкривають нові сторінки на маршрутах Всеукраїнської історико-краєзнавчої експедиції «Сто чудес України».

В області нараховується 90 музеїв різних напрямків, в т.ч. наказом МОН України чотирьом присвоєне звання «Зразковий музей», трьом «Народний музей». Серед них звання зразковий присвоєне «Історико-краєзнавчим музеям» Чорнопотіцької ЗОШ I – III ст. Іршавського, Колочавської ЗОШ I – III ст. Міжгірського, Голубинської ЗОШ I – III ст. Свалявського районів та музею «Народної пам'яті» Берегівської школи-інтернату, Тячівської ЗОШ I – III ст. №1 ім. Гренажі-Донського, а звання «Народний музей» – Квасівській ЗОШ I – III ст. Берегівського району, Горінчівській ЗОШ I – III ст. Хустського району та Чорнопотіцькій ЗОШ I – III ст. Іршавського району. У

вересні 1992 року облСЮН реорганізовано в Закарпатський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (ЗОЕНЦ). Створено 4 відділи: екології та природоохоронної роботи, інформаційно-методичний та прогнозування позашкільної натуралістичної роботи, організаційно-масовий і сільськогосподарський, який у 2000 році реорганізовано у відділ біології та дослідницько-експериментальної роботи. Організовано роботу 54 гуртків чотирнадцяти натуралістичних профілів. Обладнано кабінети: біологічний, зоологічний, ботаніко-рослинницький, методичний, виставковий. У ЗОЕНЦ є також навчально-дослідна ділянка площею 0,75 га, юннатівський дендропарк – 1 га, куток живої природи, крільчатник, пасіка. ЗОЕНЦ налагодив дієві зв'язки із вищими навчальними закладами, дослідними інститутами та станціями, державними і громадськими природоохоронними структурами як українськими, так і зарубіжними. Зокрема: біологічним факультетом та зоомузеєм УжНУ, відділом природи краєзнавчого музею, Карпатським біосферним заповідником, обласними управлінням охорони природи й екологічної безпеки та Товариством охорони природи.

Сьогоднішній арсенал юннатів – це понад 40 напрямів багатогранної натуралістичної палітри: профільні учнівські об'єднання – гуртки, клуби, секції, шкільні лісництва, екологічні агітбригади, різноманітні тематичні виставки, конкурси, практична робота на навчально-дослідних земельних ділянках, в дендропарках, кутках живої природи, ягідниках, виноградниках, плодкових садах, квітниках, юннатівських пасіках, кролефермах; практична природоохоронна діяльність – розчистка берегів водойм, посадка й догляд за зеленими насадженнями, виготовлення штучних гніздівель і приваблювання в них пернатих, заготовка кормів і підгодівля лісових мешканців, охорона разом із дорослими первоцвітів і ялинок, водойм під час нересту риби тощо. Вагомий внесок у розвиток творчості школярів обласного центру вносить ПАДЮН, де ефективно й творчо працюють 70 гуртків за 7 напрямками. Його працівники завжди у пошуках нових цікавих для учнів форм роботи. Тут нещодавно засноване художнє дитячо-юнацьке творче об'єднання

«Малий Лувер» (керівник Е.Р.Левадська), студію образотворчого мистецтва «Золота палітра» на базі ЗОШ I – III ст. № 2 (керівник Н.Ю.Хухра). Вихованці ПАДІОНу є незмінними учасниками і переможцями обласних, Всеукраїнських та міжнародних дитячих фестивалів, конкурсів, виставок.

Навчально-виховні заклади області всіх рівнів акредитації, вчителі, професорсько-викладацькі колективи вузів прикладають максимум зусиль для розбудови національної системи освіти, сприяють творчому розвитку молоді, вихованню свідомого громадянина-патріота, професіонала, формуванню основ культури та норм ведення здорового способу життя.

В області на базі навчально-виховних закладів діють дитячі громадські організації, створюючи додаткові можливості для педагогічного впливу на особистісний розвиток дитини, її творчий потенціал та на національно-патріотичне виховання. Вони залучають молодь до суспільно-корисних справ, що формує активну життєву позицію, задовольняючи інтереси особистості, що сприяє її подальшому розвитку. Це такі організації: Всеукраїнське об'єднання «Народний альянс молоді», Закарпатська греко-католицька молодіжна організація, Дитяча творча громадська організація МАЛІЖ і т.д. Вони мають достатній потенціал, щоб стати самостійним інститутом, що забезпечує соціальне становлення особистості, залучаючи її до суспільно-корисних справ, що формує активну життєву позицію, задовольняючи інтереси особистості, сприяє її подальшому розвитку.

Наука - невід'ємна частина буття людини. Вона розвивається нерівномірно - це досить складний процес, який характеризується наявністю протиріч, спадів, підйомів, повернень на новому рівні до старих, давно залишених чи забутих поглядів, боротьби різних думок, гіпотез, теорій, що рідко виходять з цієї боротьби у своєму первісному вигляді, але майже завжди є непомітно мінливими і такими, що перетворюються, вбираючи у себе нові елементи.

Ужгородський національний університет, Мукачівський державний університет, Карпатський інститут підприємництва - визнані центри освіти,

науки і культури Закарпаття. Зусиллями угорських культурно-національних товариств, які діють в області, за сприяння Урядів України й Угорщини, в м. Берегово в 1996 році відкрито Закарпатський угорський педагогічний інститут ім. Ф.Ракоці ІІ, єдиний на Україні з угорською мовою навчання. В 2002 році інститут пройшов державну акредитацію і сьогодні готує спеціалістів з вищою освітою за декількома спеціальностями для шкіл та дошкільних установ області з угорською мовою навчання.

У червні 2003 року на базі Ужгородського коледжу мистецтв ім. А.Ерделі створено Закарпатський художній інститут. Вуз готує студентів за сімома спеціальностями художньо-естетичного напрямку.

Окремо серед державних вузів слід виділити Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти, що був створений на базі Центрального методичного кабінету в м. Ужгороді.

Початок 90-х років ознаменувався прийняттям Декларації про суверенність України та перебудовою системи освіти, спрямуванням її на подолання негативних явищ, що нагромадилися в сфері освіти з утвердженням командно-адміністративної системи управління. Основними напрямками оновлення освіти та діяльності інституту стали демократизація і гуманізація навчально-виховного процесу, відродження національно-культурних цінностей.

З 2004 року Міністерство освіти і науки України розпочало процес упорядкування серед вузів і особливо їх філій в регіонах. Не в останню чергу, необхідність упорядкування освітньої діяльності вищих навчальних закладів і особливо їх філій та центрів в регіонах, викликана прагненням України взяти участь в євроінтеграційних освітніх процесах, обумовлених та чітко виписаних Болонською декларацією.

Вузи Закарпаття приєдналася до Болонського процесу. Стратегічною метою Болонського процесу є підвищення якості освіти, надійності й конкурентно здатності фахівців, насамперед у європейському економічному, політичному й соціокультурному просторі. Важливою нормою Болонської

співдружності освітян є підвищення мобільності викладачів і студентів, самостійності студентів, рівня їх самоорганізації. Для нашої педагогічної освіти це поняття є новим як за змістом, так і за можливостями організації.

Вступаючи в Болонський процес, українська освіта, без сумніву, буде все більш помітною і конкурентоздатною у європейському просторі. У майбутньому очікується: поглиблення міжвузівських зв'язків всередині Європи (Україна розглядається як складова цих зв'язків); відродження популярності українського вченого і педагога; українська освіта стане привабливою й все більш цікавою для іноземного споживача та інвестора.

Нові концептуальні засади розвитку національної системи освіти викликають до життя і нові форми навчально-виховного процесу – модульне навчання, інтеграційні курси, поліваріантність навчальних програм та багато інших новацій. Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Ознакою педагогіки нового часу є її інноваційність. Особливостями інноваційного навчання є його відкритість, прогностичність на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях. Інноваційні процеси в системі освіти засвідчують якісно новий етап взаємодії й розвитку науково-педагогічної та педагогічної творчості і процесів застосування її результатів. Нова система освіти надасть нові перспективи для студентів і школярів, а визнання українських випускників за кордоном сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світовій арені.

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ (РЕАЛІЇ ПОВОЄННОГО ЗАКАРПАТТЯ)

КАПІТАН Л.І.

*д.і.н., профкафедри суспільних дисциплін,
Мукачівський державний університет*

На середину 1940-х років у Закарпатській області наявні були певні умови для організації шкільництва – діяли вісім гімназій, три педагогічні

семінарії (педучилища), дві торгові академії (технікуми), три технічні училища, близько сорока горожанських (неповних середніх) шкіл і т.п., але це не знімало гостроти питання. Адже визначені положеннями Постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 28 листопада 1945 р. «Об улучшении работы школ в Закарпатской области» завдання перебудови всієї системи освіти на радянський лад поєднувалось із необхідністю завершити розпочатий ремонт шкільних приміщень, відкрити школи там, де їх не було, підготувати кваліфіковані кадри, забезпечити підручниками, вирішити кадрові питання. Крім того, для багатонаціонального краю було дуже важливо дати можливість представникам етнічних спільнот здобувати освіту рідною мовою.

Уже наприкінці 1946 року Міністерство освіти України скасувало стару систему закладів освіти в Закарпатті і запровадило нову, радянську систему: початкові школи, семирічні, середні. Спочатку перевага надавалася україномовній навчальній практиці перед російською і частка українських шкіл складала 85% (647 шкіл). З угорською мовою навчання тоді працювали 16 семирічних шкіл та 83 початкових, з румунською мовою навчання було 7 початкових шкіл, з російською – 4 середні школи, із словацькою - одна початкова школа с. Сторожниця Ужгородського району.

Вже з початку 1950-х рр. стали посилюватися російськоцентричність і відповідна уніфікація освітнього простору в цілому по Україні і Закарпатті, зокрема. Як наслідок, мережа шкіл в області суттєво змінилася як кількісно, так і якісно. Якщо у 1946/47 навчальному році в Закарпатті працювало 102 школи з угорською мовою навчання, то в 1952/53 навчальному році їх залишилося 98. У 1946/47 навчальному році у 8 румунськомовних школах області навчалось 1 151 учнів. А вже у 1952/53 навчальному році шкіл з румунською мовою навчання Закарпатті як і в усій Україні не стало взагалі. За рахунок скорочення румунських розширювалася мережа молдавських шкіл: жодної у 1946/47 навчальному році і вже 13 у 1952/53 навчальному році, тобто національною мовою навчання школярів-румунів стала

молдавська, а не рідна. Водночас невпинно зростала кількість російських шкіл - за п'ять років загальна кількість освітніх закладів в області збільшилась на 13 одиниць, їх стало вдвічі більше – в 1946/47 н.р. їх налічувалось 8, а в 1951/52 н.р. було вже 17 і 14 з них знаходились виключно в містах. Проте ця тенденція в Закарпатті трохи випадала із загального контексту в республіці. Так, якщо в Україні на початок 1953/54 навчального року кількість учнів в російських школах становила 21,77% всіх школярів України, то в Закарпатті в цей же період частка учнів російських шкіл не перевищувала 3,5 - 4%.

В 1947/48 н.р. при Хустському педучилищі було відкрито стаціонарний та заочний відділи підготовки учителів 1-4 класів для шкіл з мадярською мовою, а з 20 січня 1951 при учительському інституті в Ужгороді почали працювати 10-місячні курси по підготовці вчителів для 5-7-х класів угорськомовних шкіл. Проте тривалий час не відкривалися середні школи для угорського населення, яке складало близько 17% жителів Закарпаття, хоча для кількох десятків тисяч росіян, які переселилися в міста після визволення в 1946 році, працювали чотири середні школи. Лише в 1951/52 н.р. відкрили дві середні школи для угорців.

З 1954/55 навчального року нормативними документами Міносвіти УРСР в школах з неросійською і неукраїнською мовами навчання вивчення російської мови починалося з першого класу за рахунок годин рідної мови. Українська мова і література в цих школах взагалі не вивчалася. У 5-7 класах на вивчення російської мови відводилося на одну годину більше, ніж на рідну, а у 8-10 класах - удвічі більше.

У програмі культурного та освітнього розвитку повоєнного Закарпаття центральні та місцеві партійні органи важливу роль відвели заходам по ліквідації неписьменності та малописьменності. За десять років набули основних знань близько 60 тис. осіб, значна частина яких після закінчення гуртків лікнепу продовжували далі навчатися у семирічних, середніх школах та в технікумах. Результат очевидний – піднесення загального освітнього рівня

населення краю, задоволення елементарних освітніх запитів молоді – навіть і в плані оволодіння знаннями рідною мовою, що в умовах поліетнічності Закарпаття набуло особливого значення.

Отже, завдання дати можливість дітям здобувати освіту рідною мовою в повоєнному Закарпатті, яке завжди характеризувалося поліетнічністю, було важливим, але не першочерговим. Угорці після росіян і українців були чи не єдиною етнічною групою населення краю, задоволенню специфічних національних потреб якої сприяла влада. В перші повоєнні роки поряд з українськими школами досить помітно удосконалювалася також мережа шкіл з угорською мовою навчання, активно проходив процес ліквідації неписьменності серед угорського населення. Проте, на середину 50-х років в Закарпатті в умовах хоча і менш помітної, ніж в цілому в країні, тенденції до русифікації поступово обмежувались права представників національних меншин навчатись рідною мовою.

Література

1. Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: матеріали наук.сесії, присвяч.50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції (Ужгород, 29 червня-2 липня 1967 р.).- Ужгород: Видавництво «Карпати», 1970.- 605 с.
2. Закарпаття 1919-2009 рр.: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [редкол.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; відп. за вип. М. Токар]. - Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. - 720 с.
3. Капітан Л.І. Мовна політика в контексті становлення радянської школи в Закарпатті повоєнного періоду/ Л. І. Капітан // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2011. – Вип. 21: На пошану професора, ректора Руслана Постолювського. – С. 115–127.

4. Капітан Л.І. Поліетнічність як чинник формування освітнього простору Закарпаття повоєнного періоду/ Л. І. Капітан // Пам'ять століть. – 2011. – № 5–6 (93–94). – Вересень – грудень. – С. 30–38.
5. Капітан Л.І. Успіхи та труднощі на шляху реалізації освітніх потреб національних меншин повоєнного Закарпаття/ Л. І. Капітан // Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 3. – С. 133–138.
6. Нариси історії Закарпаття. Т. III (1946 - 1991).- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003.- 648 с.

**РОЛЬ ТОВАРИСТВА «СОКІЛ-БАТЬКО» У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
(ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)**

КОТОВ С.М.

*здобувач Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України*

«Сокіл» – тіловиховне (руханкового профілю) товариство, яке відіграло значну роль у національному відродженні народів Центрально-Східної Європи, передусім чехів. Перший «Сокіл» повстав у 1862 р. у Празі з метою поширення не тільки фізкультури, але й пробудження національної свідомості чеського народу. За прикладом чехів народи Центрально-Східної Європи засновували свої національні сокільські організації.

Наприкінці 1860-х рр. інженер В. Нагірний закликав до створення пожежно-руханкових товариств у Галичині для рятування народного майна. 11 лютого 1894 р. відбулися перші загальні збори членів товариства «Сокіл» у Львові. Тоді ж обрано першу старшину і голову товариства (В. Нагірний) [1, с. 23]. Незважаючи на часту зміну назви товариства, що викликано політичними чинниками, упродовж першої половини ХХ ст. мета діяльності організації залишалася незмінною – «виховання у його членів фізичної культури та енергії духу» у поєднанні з патріотичним світоглядом.

На початку 1920-х рр. для кращої координації дій, соколи поділили Галичину на декілька областей. До області «Львів» входили: Перемишляни, Бібрка, Рудки, Львів зі Щирцем, Яворів та Янів. До області «Стрий»: Стрий, Жидачів, Дрогобич, Сколе, Долина. До області «Рогатин»: Рогатин, Ходорів, Бережани, Підгайці. До області «Станиславів»: Станиславів, Товмач, Богородчани, Калуш, Надвірна. До області «Коломия»: Коломия, Печеніжин, Косів, Городенка, Снятин. До області «Чортків»: Чортків, Бучач, Борщів, Заліщики, Гусятин. До області «Тернопіль»: Тернопіль, Терехів, Скалат, Збараж. До області «Золочів»: Золочів, Зборів, Броди. До області «Кам'янка-Струмилова»: Кам'янка-струмилова, Радехів. До області «Сокаль»: Сокаль, Жовква, Рава-Руська. До області: «Ярослав»: Ярослав, Цішанів. До області «Самбір»: Самбір, Старий Самбір, Турка. До області «Перемишль»: Перемишль, Добромиль, Ліско, Сянік. До області «Городок»: Городок і Мостиська.

Проте тільки із другої половини 1920-х рр., зокрема 1926 р., після затвердження Статуту, розпочалося масове заснування або ж відновлення філій товариства. Відновлювальні філії організації на початку 1920-х рр. місцева адміністрація на основі найрізноманітніших причин закривала, а нові із-за відсутності затвердженого Статуту не можна було заснувати. Після рішення Ради Амбасадорів країн Антанти 14 березня 1923 р. вперше організаційна секція «Сокола-Батька» зібралася 23 березня того ж року в домі товариства. На засіданні В. Кузьмович запропонував організувати двох-трьох місячний курс фізичного виховання випускники якого могли працювати учителями руханки українських приватних школах. Секція запропонувала сформуванню плану курсу В. Кузьмовичу і С. Гайдучку.

Через рік – 4 травня 1924 р. В. Кузьмович виступив з проектом нового плану роботи: «Мається тепер 50-60 місцевостей, в яких би можна відновити в найкоротшій часі сокільські філії». Занепад філій є так великий, що муситься приступати до цілком нової праці, немов би товариство вперше розвивало свою діяльність. Тому не можна звертати уваги на обласний поділ,

а кореспондувати працю з місцевостями. Секція повинна перейти до індивідуальної праці, а кожний член секції є лично відвічальний за перебрану на себе працю» [2, арк. 76 – 77]. У секції передбачалося створити такі реферати: «Боротьба і усунення перешкод властей»; «Кореспонденція з філіями»; «Узмістовнення (філії, які працюють щоб розвивали свою діяльність, їх люстрація і т.д.)»; «Урохомлення обласних філій»; «Реорганізація внутрішнього діловодства».

Один із лідерів товариства – С. Гайдучок у другій половині 1920-х рр. відзначав, що «сокільські організації повинні виховувати свідомих українців – сам сокільський гімн вказує до чого ми повинні стреміти. Нам треба працювати в тім напрямі, щоби при допомозі руханки виховувати наші покоління зорганізовано і привчати до послуху» [2, арк. 80]. Підбиваючи підсумки діяльності товариства у першій половині 1920-х рр., С. Гайдучок зауважив: «Робота по війні йде пиняво, деморалізація зробила своє» [2, арк. 80].

Згідно з його планом передбачалося: 1. Створення реферату пропаганди («щоби при допомозі преси поширював ідею сокільства. Не датися ужить якій-небудь політичній партії в її партійній боротьбі»); 2. Нав'язати зв'язки з сокільськими союзами за кордоном тих народів, які «були переслідувані пануючими націями, а також німцями та американцями»; 3. Створити «правну оборону», яка б займалася внесенням інтерпеляцій у Польському парламенті; 4. Створити реферат організацій і інструкторів [2, арк. 81].

Надалі, основними напрямками діяльності товариства стали: «1. Закупівля і впорядкування площі; 2. Відновлення організаційної секції; 3. Здобуття свого дому; 4. Створення часопису» [2, арк. 62]. Загалом розбудова товариства проходила не надто швидкими темпами: «Нема нікого, хто б поїхав на село, філії відновляються самочинно, бо зі сторони «Сокола-Батька» досі не було відповідного заклику» [2, арк. 62]. У 1930-х рр. значних зусиль члени товариства докали для відновлення і заснування філій в повітах

Галичини; викупу «Українського Городу» у Львові, співпраці із закордонними організаціями.

Література

1. Дацюк І. Виникнення українського спортивного товариства «Сокіл» та його діяльність наприкінці XIX – на початку XX ст. / І. Дацюк // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах. 1894 – 1994. – Львів, 1996. – 245 с.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України), ф. 312, оп.1, спр.49.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА: ГЕРОЇЧНИЙ ЧИН – 75 РОКІВ

КУХАРЧУК О.С.

*к.і.н., доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету*

Нині відзначаємо славу дату з української історії – річницю проголошення незалежності Карпатської України. Проіснувавши короткий час у березні 1939 року на наших крайніх західних теренах, Карпатська Україна продемонструвала світові потужну політичну волю українців мати власну незалежну державу.

З відстані в 75 років можна правильно оцінити боротьбу закарпатців за своє національне відродження та їхню спробу утворити власну державу в Карпатах. Карпатська Україна 1938-1939 років – одна зі світлих сторінок історії Закарпаття, населення якого після століть поневолення нарешті здобула свою державність як у формі федерації, так і у формі суверенної незалежної держави. Закарпатська вітка українського народу після виснажливої боротьби за право жити вільним життям стала, хай і на короткий час, суверенною державою українського народу.

Радісною була ця подія й тому, що сталося це конституційним шляхом, без пролиття крові. Вперше це сталося, коли чехословацький парламент 22 листопада 1938 року конституційним законом № 328 розмежував владу між

Прагою і Хустом. Чехословаччина стала федеративною державою чехів, словаків і карпатських українців. Вдруге – коли перший Сойм Карпатської України, обраний 12 лютого 1939 року, урочисто проголосив 15 березня 1939 року Закарпаття Карпатською Україною, обрав свого президента і затвердив Організацію Народної Оборони “Карпатську Січ” – збройні сили Карпатської України.

Українська історія задокументувала, що її державність може зберегтися тільки тоді, коли вона матиме власні збройні сили, які зможуть захистити її незалежність і суверенітет. Тому з перших днів утворення української держави на Закарпатті у 1938 році, уряд автономії намагався створити хоч напіввійськову організацію. Нею ще у вересні 1938 року стала Українська Національна Оборона, яка з 10 листопада 1938 року була реорганізована в Організацію Народної Оборони “Карпатська Січ”(ОНОКС), а з 15 березня 1939 року – в збройні сили Карпатської України, які з перших днів, не зумівши розгорнути організаційні завдання, вступили в боротьбу на захист своєї рідної Батьківщини.[7]

Тому Карпатська Україна і “Карпатська Січ” – це також і та рана, яка ще довго болітиме, і не лише у закарпатських українців. Ідеали Карпатської України свідомо були розтоптані і спаплюжені. Трагізм подій 1938-1939рр. не тільки в тому, що пролилося багато української крові, але і тому, що великі держави Європи, такі як Німеччина, Англія, Франція, Італія стали на шлях розтоптання принципів моралі і справедливості в житті та співробітництві людей та націй. Закарпаття знову стало розмінною монетою у планах великих держав, Закарпаттям займалися не тільки генштаби таких держав як Угорщина, Польща, Німеччина, про нього говорив весь світ.

Як і чому створювалися збройні сили в Карпатській Україні, які труднощі їм приходилося долати і є метою дослідження.

Дослідження боротьби карпатських січовиків розпочалося зразу по свіжих подіях 1939 року. У цьому ж році у Відні вийшов збірник статей написаний безпосередніми учасниками Карпатської України і “Карпатської

Січі” під назвою “Карпатська Україна в боротьбі” [1]. Збірник став першим пам’ятником тих, хто в грізну хвилину, не знаючи страху і думки за себе, без вагань пішов віддати своє життя, щоб вивести з катастрофи честь великої нації.

Майже документальними стали спогади і переживання голови евакуаційної комісії в Хусті Володимира Бірчака, які появилися в Празі в 1940 р. [2].

Та найбільш важливими є дослідження документів того часу, які зберігаються в архівах Будапешту, а саме – військово-історичного архіву, де зберігаються телеграми, що надсилалися в генштаб щоденно під час боїв у березні 1939 року, а також детальний звіт про бої на Закарпатті (45 сторінок), написаний офіцером генштабу Нярі Іваном. [3].

У Будапештському державному архіві зберігається фонд Міклоша Козми – одного з організаторів нападу угорських терористів і угорських військ на Закарпаття. Цінним є його щоденник військових дій від першого до останнього дня війни на Закарпатті.

Окремі документи про організацію і діяльність “Карпатської Січі” збереглися і в архіві Закарпатської області. Автором використано також і опубліковані архіви з другого відділу Війська Польського.

Цінними є також і спогади самих учасників бойових змагань 1938-1939рр. на Закарпатті. Серед цих спогадів є і документальні підтвердження, зокрема, у письменника і учасника боротьби, редактора газети “Нова Свобода” в Ужгороді і Хусті Василя Гренджі-Донського “Щастя і горе Карпатської України” – щоденник.

Заслуговує увагу і велике дослідження (709 сторінок), зроблене авторським колективом під керівництвом М.Вегеша “Вони боронили Карпатську Україну” [6]. А також матеріали наукової конференції видані під редакцією В.Худанича “Карпатська Січ” [7].

Багато фактичного матеріалу є в спогадах і дослідженнях таких вчених як В.Шандор, Ю.Химинець, А.Кущинський, І.Сціборський, В.Гірняк, М.Суховерський, П.Стерчо та інші [8].

На Закарпатті посилювався національно-визвольний рух. Участь у ньому почала брати молода українська інтелігенція краю, яка протягом міжвоєнного періоду усвідомила, ким вона є і демонструвала свій український характер. Про це свідчать два з'їзди української молоді краю в 1929 і 1934 роках, а також Всепросвітянський з'їзд 1937 року. З 1937 року український національний рух все більше переходив до наступу, який закінчився в 1938 році великою перемогою українства на Закарпатті.

Карпатська Україна була першою країною у світі, що вчинила збройний опір брутальному нацистському імперіалізму, яким була гітлерівська Німеччина, з благословення котрої гортіївська Угорщина рвалася на Закарпаття. Зіткненням січовиків з угорськими військами фактично і розпочалася друга світова війна, що стрімко насувалася.

Повернімося до подій початку березня 1939 року. Для Карпатської України наближалися трагічні дні. Першою ознакою цього було те, що 8 березня німецький консул у Хусті одержав з Берліна вказівку припинити будь-які контакти з урядом Волошина. Наступного дня до Хуста прибув новий німецький консул Г.Гофман з такими ж настановами.[3]

Варто акцентувати увагу ще на одному документі, який з'явився в Берліні 14 березня, - це офіційно сформульована версія про те, чому угорські війська розпочали анексію Карпатської України. У гітлерівській столиці провину за це поклали на Прагу, котра, мовляв, надіслала до Хуста третім міністром генерала Л.Прхалу, проти котрого протестував уряд А.Волошина. Це, як стверджував Берлін, спричинило зіткнення січовиків із підрозділами чехословацької армії, що дислокувалися на території Карпатської України. Тому угорська армія і вторглася в цю країну, щоб захистити угорськомовне населення.

Ось так просто офіційний Берлін пояснив угорську анексію Карпатської України й, по суті, відмежувався від неї. Не важко побачити, що ця версія спрямована на те, аби виправдати дії Угорщини як агресора.

14 березня у містах і селах Закарпаття було проведено мобілізацію січовиків. 1200 мобілізованих розмістилися у казармах у Хусті, решта були згруповані у підрозділи, але і далі перебували в домашніх умовах. Поступово лави січовиків зростали.

“Карпатська Січ” на пожертви українських центрів у діаспорі потай, приватно придбала 10 гвинтівок і близько 200 пістолетів. Це, власне, і була вся зброя Січі на початок березня 1939р., тобто безпосередньо напередодні угорської агресії.[9]

Таку реальну силу являла собою “Карпатська Січ”.

Між тим, Угорщина виставила для воєнного вторгнення 6-ту Східну армію, до складу якої входило вісім корпусів. На озброєнні армії були танки, літаки, артилерія, сучасна стрілецька зброя. У січовиків з автоматичної стрілецької зброї були лише ручні кулемети, та й то в дуже обмеженій кількості.

Таким чином, вся Карпатська Україна вздовж фронту з угорської сторони охоплювалася добре вишколеними й озброєними військами. Українська ж сторона не мала рівноцінної сили, аби виставити її на всій протяжності фронту, щоб дати агресору належну відсіч.

При такій розстановці сил 15 березня 1939 року угорська армія розгорнула бойові дії проти Карпатської України. Та несподівано і Румунія, підбурена Польщею, того ж дня надіслала ноту до Будапешта. У ній йшлося про наміри зайняти на сході Карпатської України пункти, в яких проживають етнічні румуни. Однак, цей румунсько-угорський конфлікт був швидко погашений Німеччиною. Вона домагалась, щоб Угорщина зайняла всю територію Карпатської України.

15 березня угорські війська розгорнули наступ на трьох напрямках: західному (Ужгород – Перечин – Великий Березний – Ужок), середньому

(Чинадійово – Свалява – Воловець) та східному (Берегово – Севлюш – Хуст – Тячів – Солотвино – Рахів – Ясіня). На всіх цих напрямках у багатьох місцевостях січовики разом з чеськими воїнами хоробро вели бої з регулярним угорським військом. Наведемо конкретні дані про ці бої взяті з оригіналів телеграм командирів угорських військових підрозділів, що надсилалися в Будапешт із Карпатської України і тепер зберігаються у Військово-історичному архіві Угорщини.[6]

Найдовша суцільна лінія фронту, які створили чеські підрозділи і січовики, пролягала через населені пункти Королево – Велика Копаня – Рокосово, що на підступах до Хуста. Тут захисники Карпатської України тримали оборону цілу добу – у другій половині дня 15-го і в першій половині 16 березня. У смузі цієї оборони січовики провели свій головний бій, що відбувся на Красному полі, поблизу Хуста.

На Красному Полі, окрім січовиків і чеських воїнів, участь у боях взяла і учнівська молодь із Хуста, Севлюша, Великої Копані, Білок та інших населених пунктів. Бій був важкий і кровопролитний. Як засвідчує телеграма, надіслана в столицю Угорщини 18 березня, у боях на Красному Полі загинуло близько 230 січовиків, чеських воїнів і добровольців – переважно учнів. Втрати угорців убитими становили близько 160 чоловік і близько 400 отримали поранення. У телеграмі зазначалося, що в боях по лінії фронту від Королева до Хуста угорці взяли в полон багато чехів і 450 січовиків, серед яких було “багато січовиків із Польщі”[9].

У числі загиблих на Красному Полі були зовсім юні хлопці – Коунер Пейтер із Севлюша, якому минуло лише 13 років, Мочарник Янош із Великої Копані – 14 років і інші.[6]

Коли під Хустом точилися відчайдушні бої проти агресора А.Волошин докладав останніх зусиль, щоб врятувати проголошену ним нову державу – Карпатську Україну. Він спробував зв'язатися по телефону з Берліном, але там мовчали. Слав у Берлін телеграми й передав німецькому консулові в Хусті. У телеграмах інформував Рейх, що Карпатська Україна проголосила

незалежність, і просив зупинити угорську агресію. Берлін через свого консула телеграми з Хуста одержав, але й далі мовчав. І тільки 15 березня понад вечір із Німеччини консулові прийшла вказівка передати уряду А.Волошина, що угорські війська наступають по всій території Карпатської України і німецький уряд нічого не може вдіяти для припинення їх наступу. Берлін радив не чинити опору угорцям.[7]

Одержавши таку відповідь, А.Волошин разом із членами уряду покинув столицю Карпатської України 16 березня, коли угорські війська вже вели вуличні бої у Хусті.[10]. Він зупинився у Великому Бичкові, а 17 березня вже був на території Румунії.

Як тільки було зайнято угорськими військами Хуст, тут відбулася облава на січовиків. Заарештованими була переповнена місцева в'язниця, проводилися масові розстріли захисників Карпатської України. Угорці придумали й таку кару для захоплених січовиків: примушували йти на гору Товстий Верх (віддаль 4 км), там зрубати дерево, принести до Хуста і зробити з нього шибеницю, на яких кати вішали свої жертви.

Для полонених січовиків було створено місця ув'язнення, тюрми і концтабори, зокрема у м. Тячів, у сел. Великий Бичків, у с. Крива біля Хуста, а також в Угорщині – в с. Вар'юлапош, що на околиці міста Ніредьгаза, та в інших населених пунктах.

На Закарпатті особливо жорстокими тортурами відзначився концтабір у селі Крива. Тут діяла страшна система катування. Полонених виводили на подвір'я, шикували і під час маршу били шомполами. Потім жертви заводили на "трон сатани" – стілець, до якого прив'язували арештантів, і троє катів їх били. Закінчувалися сеанси тортур тим, що карателі примушували мучеників танцювати чардаш.

Неможливо перелічити всіх фактів нелюдських розправ над січовиками: угорський окупаційний режим повною мірою застосував проти січових стрільців та активістів уряду Карпатської України нечувані за своєю жорстокістю фашистські тортури. Гоніння на січовиків припинилося лише в

1940 р., коли угорський уряд оголосив амністію колишнім членам “Карпатської України” і політемігрантам [11].

Література

1. Карпатська Україна в боротьбі. Збірник. – Відень, 1939. – 230 с.
2. Бірчак В. Карпатська Україна. Спогади і переживання. – Прага, 1940. – 91с.
3. Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996.
4. Нова Свобода. – 1938. – 12 жовтня.
5. Гренджа-Донський В. Твори. – Т.VIII. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. – Вашингтон, 1987 – 485 с.
6. Вони боронили Карпатську Україну. Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / Під ред. М.Вегеша – Ужгород, 2002. – 709 с.
7. Худанич В. “Карпатська Січ”. – Ужгород, 1996. – 254с.
8. Шандор В. Спомини – Т.I, Карпатська Україна 1938-1939 рр. – Ужгород, 1996. – 388с.; Химинець Ю. Тернистий шлях до України – Ужгород, 1996. – 398 с.; Кущинський А. Закарпаття в боротьбі. – Буенос-Айрес, 1981. – 222 с.; Гірняк І. На стежках історичних подій. – Нью-Йорк, 1979. – 339 с.; Суховерський М. Мої спогади – Київ, 1997. – 318с.; Стерчо П. Карпато-Українська держава. – Торонто, 1965. – 288 с.
9. Стерчо П. Карпато-Українська держава – Торонто, 1965. – 288с.
10. ДАЗО, ф.3, оп.2, спр.15, арк.4
11. Маркус В., Худанич В. За українське Закарпаття. – Ужгород, 1994. – с. 179.

**БОРОТЬБА ТОВАРИСТВА «ВЗАЇМНА ПОМІЧ УКРАЇНСЬКОГО
ВЧИТЕЛЬСТВА» ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ НАЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА
ПРАВА УЧИТЕЛІВ (20-30-і рр. ХХ ст.)**

ЛИСА М.О.

На початку ХХ ст. українське вчительство залишалося однією з найбільш незахищених соціальних верств. Небажання влади вирішувати соціальні проблеми педагогів на тлі зростання їхньої національної свідомості призвело до гуртування педагогів в учительське товариство «Взаїмна поміч галицьких та буковинських вчителів». Відповідний ґрунт уже був підготовлений – діяльність «Руського Товариства Педагогічного», викривальні публікації на сторінках буковинського часопису «Промінь» та інших періодичних видань краю засвідчили готовність українських учителів до консолідації. На початку 1920-х рр. товариство змінило назву на «Взаїмна поміч українського вчительства».

«Взаїмна поміч українського вчительства» діяла відповідно до статуту, який був затверджений польськими органами влади. Упродовж 1924–1925 рр. товариство зуміло відновити діяльність після заборони 1923 р. Більше того, члени організації закликали українське вчительство свідомо працювати над розвитком українського національно-культурного життя. «Взаїмна Поміч українського вчительства» закликала учителів по-перше, «при вихованні вліплювати моральні засади, які потрібні для суспільного поступу», по-друге, «виховувати молодь і старших так, щоби всі ставали розумними людьми ініціативи, щоби в найтрудніших обставинах вишукували собі способи оборони й будівництва».

Незважаючи на несприятливі суспільно-політичні умови праці, педагогічна організація розпочала активну роботу щодо згуртування українських педагогів. Заходи Дирекції та Наглядової Ради інколи були результативними, однак аполітичність вчительства, відсутність бажання матеріально підтримувати товариство завадили реалізації програмних положень фахової організації, що яскраво помітно при спробі збирання коштів на будівництво вакаційної оселі.

На жаль, більшість починань, які ініціювали члени «Взаїмної помочі українського вчительства», залишилися непоміченою владою. Таке явище – закономірне, адже більшість пропозицій товариства стосувалися підтримки українського шкільництва, покращення соціального становища педагогів, пробудження національної свідомості у молоді, широкого кола громадськості, що не співпадало із колонізаційними намірами польської влади. Проте можемо констатувати, що упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. управа товариства використала всі можливі засоби, щоб ідеї товариства поширити і поглибити серед «найширших кругів українського вчительства».

Товариство «Взаїмна поміч українського вчительства» сприяло організації народних (початкових) шкіл у Галичині, менше – на Буковині. Це, на думку сучасників, давало змогу задовольнити потреби тієї частини населення, яка хотіла одержати освіту рідною мовою і не мала змоги зробити це в державних закладах. Проте напередодні Першої світової війни товариство, де-факто, втратило вплив на учителів Буковини, а після переходу Галичини до складу Другої Речі Посполитої, згадку про цей край було вилучено навіть із назви організації. Не знаходимо згадок про входження до товариства учителів-поляків, а також сполонізованих українських педагогів, які ігнорували національні вимоги «Взаїмної помочі українського вчительства».

Товариство «Взаїмна поміч українського вчительства» здійснювало активну видавничу діяльність. Вагоме місце у видавничій діяльності посів випуск методичних посібників для вчителів, пропагандистської літератури для різних верств населення, підручників українською мовою, науково-популярних книжок для дітей та іншої літератури. Попри це, не всі плани вдалося реалізувати через брак коштів. У видавничій діяльності освітянських організацій важливе значення мали фахові періодичні видання, які не тільки інформували про роботу товариств, а й розширювали світогляд педагогів. Найбільш змістовними серед них були журнали «Промінь», «Наша школа», «Учительське слово». Значну роль організація відводила розбудові мережі

бібліотек. Брак коштів та байдужість частини української громадськості, відсутність підтримки від органів державної влади не сприяли відкриттю навчальних закладів та виданню книг, через що чимало задумів учительських товариств не було реалізовано.

Боротьба учительських організацій за поліпшення матеріального становища вчителів принесла конкретні результати. Тісна співпраця педагогічних товариств з українськими політичними партіями сприяла тому, що проблеми освітян набули загальнонародного значення. Від кінця ХІХ ст. «Взаємна поміч українського вчителства» співпрацювала з УПР з метою покращення матеріального становища українських педагогів та українізації шкільництва у Східній Галичині. Успіхи такої співпраці доволі сумнівні: якщо інтерпеляції та законопроекти українських послів і сенаторів розглядалися в парламенті, то мали суто декларативний характер і, практично, не впливали на розвиток української школи та покращення майнового, освітнього рівня педагогів. У 1930-х рр., після посилення наступу польської влади на українське шкільництво, вимоги українців, виголошені із трибуни вищого законодавчого органу країни, мали декларативний характер.

Спільність завдань щодо виховання молоді, розбудови школи актуалізували питання об'єднання товариств «Учительської громади» і «Взаємної помочі українського вчителства». На початку 1920-х рр. проект створення «Союзу учительських організацій» шляхом об'єднання обох товариств не був реалізований через ліквідацію у 1923 р. «Взаємної помочі українського вчителства». Взаємини «Взаємної помочі українського вчителства» з іншими учительськими товариствами мали на меті консолідувати зусилля української інтелігенції щодо створення умов розвитку шкільництва в Галичині, підвищення значення учителя не лише в навчальному, а й у суспільно-політичних процесах. Ефективною була співпраця з «Просвітою», УПТ під час підготовки національних свят та урочистостей, зокрема організації Українського шкільного конгресу, проведенні учительських з'їздів.

ДИНАМІКА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ В 40-90 рр. XX ст.

МАЛЕЦЬ Н.Б.

*к.і.н., доцент кафедри української мови, ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»*

Складність історичного і соціально-економічного розвитку, велика етнічна і конфесійна строкатість населення Закарпаття, спільне проживання етнічних груп на відносно невеликій території краю, роблять його своєрідною лабораторією для вивчення напрямів і тенденцій сучасних етнічних процесів, їх інтенсивності, шляхів розвитку. Закарпаття є зоною активної взаємодії етносів упродовж тривалого історичного періоду. При цьому зауважимо, що в краї проходять етнічні кордони між українцями, угорцями, румунами і словаками. Враховуючи останню обставину Л.Ткаченко, проводячи свої дослідження етносоціальних процесів на початку 1970 року цікавився переважно питаннями взаємодії традиційних культурно-побутових комплексів сільського українського, угорського і румунського населення Виноградівщини і Тячівщини, тобто в зонах їх постійних контактів.

Аналізуючи основні тенденції розвитку етнодемографічних і етнічних процесів на Закарпатті протягом 1945-1991 рр., відзначимо, що для них був характерний низький абсолютний і відносний приріст угорців і доволі значне відносне зростання циган, росіян, румун і українців. Так упродовж 1959-1989 рр. чисельність циган виросла на 142,9%, росіян - 67,2%, румун - 61,2%, українців - 42,3%, угорців - 6,5%.

Але за цей же час відсоток українців у структурі населення області зріс з 74,6 до 78,4%, румун - з 2 до 2,4%, росіян - з 3,2 до 4%, циган - з 0,6 до 1%, а чисельність угорців скоротилась з 15,9 до 12,5%, словаків - з 1,3 до 0,6%, німців - з 0,4 до 0,3%.

Всі ці процеси були пов'язані з такими чинниками: природнім зростанням чи зменшенням народжуваності; зростанням протяжності життя;

репресіями 1944-1953 рр. проти німців, угорців, українців; еміграцією угорців, словаків, німців, євреїв та інших до своїх історичних батьківщин; організованим переселенням у східні області України, на північ Росії та в Сибір; направленням в область спеціалістів з інших республік, а випускників місцевих навчальних закладів поза межі Закарпаття і України; переселенням в область росіян і російськомовних військовослужбовців, співробітників державних органів насилля, партійних і радянських чиновників, службовців, військових пенсіонерів та інших; деетнізацією і зросійщенням місцевого населення та ін.

Значний вплив на характер етнічних процесів і етнічну динаміку населення мала радянська репресивна політика. Так лише впродовж кінця 1944 - початку 1945 років було відправлено в табори як військовополонених 70 тис. угорців - чоловіків. З них майже 25 тис. - це закарпатські угорці-чоловіки віком від 18 до 55 років, тобто всі вони вважались військовополоненими. При цьому радянські репресивні органи не рахувались з тим, що більшість з репресованих не служили в угорській армії, або ж були до неї призвані насильно. З 1946 до 1950 року без суду і слідства було відправлено в табори ще 10 тис. угорців, яких оголосили ворогами радянської влади.

Крім угорців було масово репресовано німців Закарпаття, які прирівнювались, до військовополонених, підлягали арештам і депортації. Частина їх під час другої світової війни стала на шлях співпраці з фашистською Німеччиною, що зумовлювало їх подальшу трагічну долю після звільнення Закарпаття радянськими військами восени 1944 р. На німецьких колоністів тут же посипались репресії. За розпорядженням Військової Ради 4-го українського фронту воєнній мобілізації “без огляду на державну приналежність, віросповідання та соціальний стан” підлягали всі чоловіки від 17 до 45 років і всі жінки від 18 до 30 років. На основі цього розпорядження Військової Ради Народна Рада Закарпатської України видала свій циркуляр від 22 грудня 1944 р. “Про мобілізацію населення німецької

національності і робітників та тяглової сили на вивозку дерева”. Циркуляр пропонував мобілізованим взяти з собою “засоби харчування на 15 днів дороги і з’явитись на збірні пункти”.

А далі німецьких колоністів Закарпаття чекали ще більш серйозні випробування. 15 січня 1946 р. НКВС СРСР видало розпорядження за №1034 про масову депортацію з території Закарпаття осіб німецької національності. Згідно з цим розпорядженням протягом 1946 р. із Закарпаття на Схід, головним чином в Тюменську область, було виселено з сім’ями 2 тисячі осіб німецької національності. Так починалися для них довгі роки важкої праці на лісорозробках та інших важких роботах. Багато із них загинули в тюменських лісах від голоду і холоду та хвороб, так ніколи і не побачивши більше Закарпаття.

Значний вплив на перебіг етнічних процесів мав також вплив населення із Закарпаття в інші регіони Радянського Союзу. Так, за час з 1947 до 1991 р. із Закарпаття в інші регіони Радянського Союзу переселилось понад 200 тисяч чоловік.

Помітний вплив на хід етнічних процесів 1945-1991 рр. мали ті зміни, які відбувались у соціальному і політичному житті населення Закарпаття: колективізація, відбудова і розвиток промисловості, соціалістична система господарювання, зростання зайнятості населення, внутрішньообласний рух населення, піднесення рівня освіти і професійної класифікації, ідеологізація і советизація культурно-побутового життя і т.п.

Статистичні дані свідчать, що найбільш чисельну спільноту на території Закарпатської області складають українці. Вони проживають у всіх регіонах, причому у Великоберезнянському, Воловецькому, Іршавському, Міжгірському, Перечинському, Свалявському і Хустському вони становлять понад 90% усього населення. У Виноградівському, Мукачівському, Рахівському і Тячівському районах вони складають від 71,5 до 83,3% населення, в Ужгородському 56,3% і лиш в Березівському районі українці становлять лише 25,4% населення. У м.Ужгороді 69,8% населення українців,

в м. Мукачево - 70,2%. Серед українців 48,4% чоловіків, 38,4% з них проживає у містах, більшість - у селах. Зайнятого населення 49,8%, причому на селах більше зайнятих чоловіків, а в містах – жінок. 98,4% українців вважали рідною мову своєї національності, 59,9% з них вільно володіли російською.

Другу, за чисельністю групу населення складають угорці. Вони компактно проживають у 78 населених пунктах Берегівського, Ужгородського, Виноградівського і Мукачівського районів і дисперсно - в інших селах. Нині угорці складають 12,5% населення області. У Берегівському районі вони складають 66,9%. В 1979 р. складали 71,3%. В Ужгородському районі вони складають 56,3%, у Виноградівському - 24,8%, в Мукачівському - 12,8%. У багатьох селах названих чотирьох районів доля угорців перевищує 90%. Понад 37,7% угорців проживає у містах, більше половини з них зайнято в народному господарстві (51,9%). В угорців 47,5% чоловіків і 52,5% жінок. Така ж велика диспропорція між угорським чоловічим і жіночим населенням в районах. Так, в Іршавському чоловіки-угорці складали 74,7%, а жінок - 25,3%, у Перечинському відповідно 80,6 та 19,4%, у Міжгірському 85,6 та 14,4%. Понад 97,2% угорців вважають рідною мовою своєї національності, 42,8 вільно володіють російською, 13,4% - українською мовами.

Третю за чисельністю національною меншиною Закарпаття складають росіяни, яких за даними перепису 1989 р. налічувалось 49458 чол. Вони складали майже 4% загальної кількості населення області. Уже в 1946 р. в Закарпатті проживало 12176, в 1959 р. - 29599, 1970 р. - 35189, в 1979 р. - 41713, в 1989 р. - 49458 росіян. У 1946 р. до росіян записалось незначне число тих закарпатських інтелігентів русофілів, які прагнули приєднати край до СРСР у складі Російської Федеративної Соціалістичної Республіки. Особливо швидко численність росіян зростала упродовж 1946-1959 рр., коли їх кількість зросла на 242%. Саме в добу так званої “побудови основ соціалізму” до Закарпаття прибула значна кількість російськомовних

“спеціалістів” різноетнічного походження, які однозначно зараховували себе до політичного, панівного російського етносу. У наступне десятиліття механічний приріст росіян не припинявся, але сповільнився. Упродовж 1959-1970 рр. численність росіян виросла майже на 120%. Певне зменшення припливу росіян до Закарпаття упродовж 1970-х років пов’язане як з всезростаючою житловою кризою (вивільнений житловий фонд 1944-1950 рр. був вже розподілений), так і з труднощами працевлаштування на керівні посади та із зростаючим опором цим процесам місцевого населення. Подальше зростання кількості росіян і російськомовних упродовж 1980-х років пов’язане перш за все із їх природним приростом та асимілятивними процесами. З 1979 до 1989 р. кількість росіян зростає всього на 7745 чол., тобто на 15,6%. З 1946 до 1989 р. кількість росіян зростає більш ніж на 406%. За цей же період чисельність українців в Закарпатті зростає всього на 165,6%.

Зусиллями КПРС і державних органів влади ця група населення знаходиться в упривілейованому становищі: керівні посади, престижна і високооплачувана робота, посада з доступом до матеріальних цінностей чи їх розподілу, краще житло і майже позачергове його одержання, упривілейованість російської мови і культури, психологічна перевага “росіянина-інтернаціоналіста” і “старшого брата” перед корінним населенням з його “местничеством, украинским бржуазным национализмом и бандеровщиной”.

У 1978 р. ЦК КПРС прийняв постанову про російську мову як мову “інтернаціонального спілкування”. Нею різко звужувалась сфера функціонування рідної мови. Українська мова була повністю витіснена з профтехучилищ, майже повністю - з середніх спеціальних навчальних закладів, російські словесники у школах дістали 15%-ну доплату до ставки, в університеті вимагали, щоб 30% лекцій обов’язково читалось російською мовою і т.п. Навіть складаючи етнічну меншість, ця група населення відігравала важливу роль у русифікації місцевого населення і здійсненні імперської політики. Від неї страждали не лише українці, угорці, румуни,

словаки, німці, а й білоруси, євреї, вірмени, грузини, казахи, які будучи російськомовними, стали знаряддям русифікації і советизації, а нині складають основу антиукраїнської п'ятої колони.

Четвертою за чисельністю етнічною групою є румуни, які нині складають 2,4% населення Закарпаття. Вони компактно проживають у 8 населених пунктах Рахівського і Тячівського районів. У цих селах вони складають абсолютну більшість мешканців. Так у с.Діброва і с.Тупчино румуни складають 99,5% всього їх населення. Румуни переважно сільські жителі, в містах їх проживає лише 17,7%. У румунів Закарпаття майже повністю оптимальне співвідношення чоловіків і жінок: 49,5 і 50,5%.

У містах це співвідношення порушено. Так в Ужгороді серед румун 63,1% чоловіків, в Мукачеві - 59%. Зайнятість румунського населення складає 44,8%. Чоловіча трудовлаштованість набагато перевищує жіночу як в містах, так і в селах. Близько 98,2% румун вважають рідною мову своєї національності, 51,6% вільно володіли російською мовою і лише 4% - українською.

П'яту за численністю етнічну групу Закарпаття складають цигани. Точних даних про численність циганів у Закарпатті не маємо, бо значна їх частина приховувала свою етнічну належність. За записами в паспортах та інших офіційних документах вони відносили себе до угорців, словаків, українців, румун та ін. За даними офіційних переписів та урядових даних у 1926 р. в Закарпатті проживала 1175, в 1959 р. - 4970, в 1970 р.- 5902, в 1979 р. - 5886, в 1989 р. - 12131 циган. Окремі дослідники нині говорять про 20 тис., а керівники циганських товариств Закарпаття про 40-50 тис. циган. Зростання чисельності циганів з 1979 по 1989 рік майже на 209 % пов'язане як з їх природнім приростом, так з тим, що, в умовах розвалу радянського тоталітаризму і пробудження етнічної і національної свідомості, значне число циганів знову почало вважати себе за циганів.

Наведені матеріали засвідчують, що упродовж 1959-1970 рр. численність циганів зросла на 119%, їх частина в загальній кількості

населення області зростає з 0,5% до 0,6%. Це зростання циган відбувалось за рахунок їх природнього приросту. За матеріалами соціологічного дослідження проведеного 15 квітня 1989 р. в Закарпатті проживало 20004 циган.

Наведені матеріали свідчать, що в низинних районах області проживає 78,49% циганів: у Виноградівському - 21,86%, Ужгородському - 15,79%, Берегівському - 15,23%, Іршавському - 8,97%, в Ужгороді - 8,75% і Мукачеві - 7,89%. Понад 21% циган проживає в Виноградівському районі, зокрема у містечках Королеві і Виноградіві та Берегівському (15,23%) і Ужгородському (15,79%) районах. У гірських Волівецькому, Тячівському, Міжгірському, Рахівському, Великоберезнянському і Перечинському районах проживає всього 11,43% всіх циган. Проте в області немає жодного чисто циганського міста чи села, але зустрічається їх значна концентрація в таборах, яких в області нараховується майже 40. Найбільшими з них є табори в Королеві, Підвиноградіві, Вилоці, Берегові, Мукачеві, Чопі, Ужгороді та Великому Березному.

Ще одна національна меншина Закарпаття - словаки. Нині словаки складають всього 0,6% населення краю. Більшість з них проживає в Ужгороді та селах Сторожниці і Анталовці Ужгородського району, в містах Мукачеві, Сваляві, Берегові. Близько 86% їх загальної кількості проживає в містах, 34,9% з них рідною вважає словацьку мову, 33,2% - українську, а решта угорську і російську.

Словацькі поселенці на Закарпатті з'явилися упродовж XVIII- початку XX ст. Вони працювали як лісоруби, металурги і склярі. Упродовж XIX - початку XX ст. кількість їх зростання було пов'язане з природнім приростом. З включенням Закарпаття до складу Чехословаччини кількість словаків і чехів зростала за рахунок еміграції. Ні австро-угорська, ні чехословацька статистики не подавали чехів і словаків окремими графами, а тому практично не можемо визначити точну кількість словаків.

Збільшення численності чехословаків у 20-30 роки ХХ ст. пов'язане із включенням Закарпаття до складу Чехословаччини. У зв'язку з цим до області прибуло на 1930 р. близько 20 тис. чехів, які працювали як державні службовці, жандарми, військові. Окремі з сучасних дослідників - як Й.Гайніш, довільно трактуючи факти, подають непомірно високе число словаків у Закарпатті. Так, згадуваний Й. Гайніш, без жодних посилань на джерела твердить, що в 1921 р. в Закарпатті проживало 19930, а в 1930 р. - 37900 словаків.

Загальне зменшення численності чехословаків у Закарпатті відбулось у роки другої світової війни та після неї, коли з області виїхало більшість державних службовців чехословаків. У краї залишились переважно словаки в давніх місцях свого проживання. Офіційні дані засвідчили, що станом на 31.12.1938 р. в Закарпатті проживало 40320 чехословаків, а станом на 1.11.1946 р. в Закарпатті проживало вже лише 16178, з них 13404 словаки і 2774 чехи. Більшість чехів виїхало із Закарпаття ще в 1938-1944 рр.

У 1945-1947 рр. між Чехословацькою Республікою і Радянським Союзом відбувався взаємообмін населенням. Правовою базою взаємообміну (оптації) населення став Договір між СРСР і ЧСР про Закарпатську Україну, Стаття 2 Протоколу до нього від 29 червня 1945 р. Упродовж 1945-1947 рр. виїхало із Закарпаття в ЧСР 1551 родини (понад 5 тис. чол.) з районів області. З Берегівського району виїхало 57, Великоберезнянського – 37, Волівецького – 9, Виноградівського 18, Іршавського – 53, Мукачівського – 280. Міжгірського – 3, Перечинського – 110, Свалявського – 70, Рахівського – 22, Тячівського – 24, Ужгородського – 432, Хустського – 21, м.Ужгорода – 287, м.Мукачева - 128 родин. Основну частину оптантів із Закарпаття склали не словаки, а українці і представники інших етносів. Так, лише в чеські і моравські землі в 1945-1947 рр. із Закарпаття прибуло 5377 оптантів, з поміж них лише 1527 були словаками і чехами. Не дивлячись на чисельні перепони радянських властей виїзду, навіть чехів і словаків, чимало мешканців Закарпаття емігрувало в ЧСР. Окремі з дослідників вважають, що в 1945-

1947 рр. виїхало 15-20 тис. чоловік [1, с. 375-408]. За нашими підрахунками до Чехословаччини із Закарпаття виїхало близько 24 тис. чоловік. Повністю виїхали словаки з с. Новий Клиновець Мукачівського району, з якого 1.05.1947 р. організовано виїхало 140 родин (775 мешканців). До них приєднались ще 31 родини: з Фредішова і Шелестова - 10, з Нижньої Визниці - 3, з Оноковців, Дравців, Кам'янецької Гути та інших по 1-2 родини. Всього у травні 1947 р. переселенський центр в м. Кошіце прийняв 2189 переселенців із Закарпаття родини. У наступні десятиліття словаки виїздили індивідуально, переважно за візами. Цей процес був повільним, але обумовлював поступове скорочення словаків.

Наведені матеріали свідчать, що практично з 1946 до 1989 р. численність словаків зменшилась на 6075 чоловік. Більшість словаків проживає в містах. За даними перепису 1989 р. понад 86,3% словаків - міські жителі, а в селах проживало лише 23,7% їх кількості. Понад 3810 словаків, майже 48%, проживало в Ужгороді, а в Мукачеві лише 515 чол. Решта їх проживала в селах і містечках області.

До національних меншин, чисельність яких у краї знижується, належать також німці. З 1970 до 1989 р. їх кількість зменшилась на 752 чол., або на 17,8%. Вони компактно проживають в чотирьох селах. У Мукачівському районі вони проживають у с. Нове Село, в якому складають переважну більшість населення, в Тячівському районі в с. Німецька Мокра (нині Комсомольськ) та с. Усть-Чорній, в с. Коболовиця Іршавського району та в містах Мукачеві і Ужгороді. Понад 44,5% німців мешкало в містах. Зайнятість серед німців складала понад 54,4%. З них німецьку мову вважали рідною 74,1%, українську - 18,4%, російську - 6,1%.

Не так широко, як динаміка етносоціального і етнодемографічного розвитку населення Закарпаття, вивчалися самі етнічні процеси та традиції міжетнічного спілкування. Час від часу питання етнокультурних контактів

українців з угорцями, румунами, німцями і словаками привертали увагу, але питання етнічного і національного розвитку майже не вивчались. Водночас замовчувались і обминались причини певної етнокультурної відчуженості між представниками різних етносів. Дослідники часто не наважувались піднімати питання ходу реальних етнічних процесів, бо з них випливали узагальнення і висновки, які суперечили ідеології КПРС.

Дослідники радянської доби дуже обережно зупинялись і на питаннях мовної, релігійної, соціальної, поведінкової, побутової, культурної, загалом етнічної упередженості між представниками національних груп Закарпаття.

Лише в умовах незалежної України питання розвитку етнічних процесів в українців, угорців, румунів, німців і циган Закарпаття почали позбавлятися комуністичних ідеологічних догматів. Науковці і державні органи влади почали цікавитись й етнополітичними аспектами взаємодії представників різних етносів в умовах сучасного Закарпаття. Свідченням цього є проведення наукових конференцій і численних публікацій, в яких досліджуються проблеми етнічної історії конкретних національних і етнічних груп Закарпаття.

Література

1. Гроздова И.Н. Этническая специфика венгров Закарпатья// Карпатский сборник. – М., 1972. – С. 95–107.
2. Грацианская Н.Н. Современные культурно-бытовые процессы у словаков Закарпатья// Карпатский сборник. – М., 1972. – С. 108–115.
3. Тиводар М. Ідеологічне чаклунство над культурою (що дісталось нашим дітям)// Закарпаття: народознавчі роздуми.–Ужгород, 1995. – С. 65–84.
4. Чорна книга України. Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе. – К., 1998. – 834 с.
5. Копчак В.П., Копчак С.И. Население Закарпатья за 100 лет (1870–1970). – Львов, 1977. – 181 с.

6. Радянське Закарпаття за 35 років. Статистичний збірник. – Ужгород, 1980. – 89 с.
7. Шляхом Жовтня. Нарис історії Закарпаття. – Ужгород, 1973.
8. Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – 84 с.
9. Магочі П.Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – 295 с.
10. Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до радянської України 1944–1945. – К., 1992. – 77 с.
11. Троян М.В. Того дня зійшло сонце возз'єднання. – Ужгород, 1979. – 123 с.
12. Маркусь В. Політична і державно-правова еволюція українського Закарпаття. – Ужгород, 1993. – 78 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ НА ЗАКАРПАТТІ (1944 – 1991 рр.)

МАЛЕЦЬ О.О.

*к.і.н., доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету*

Упродовж ХХ ст. політично-правове і національно-культурне становище угорців Закарпаття кілька разів змінювалось. У результаті розпаду Австро-Угорщини Закарпаття відійшло до Чехословаччини, а угорці краю з політично і культурно домінуючої групи населення перетворились в національну меншину. Весною 1939 р. Угорщина окупувала Карпатську Україну. Впродовж 1939–1944 рр. угорці в краї знову займали домінуюче політично-правове і національно-культурне становище. Із визволенням і возз'єднанням Закарпаття з радянською Україною становище угорців краю змінилось, вони знову стали національною меншиною. Радянські власті віднесли угорців до політично ворожих націй, а тому вже з жовтня 1944 р. проти них в Закарпатті проводились репресивні заходи. Угорці-комуністи та нечисленні прорадянсько налаштовані групи угорського населення краю, хто з

переконань, а хто з ілюзій чи меркантильних інтересів, підтримали включення Закарпаття до складу Радянського Союзу. Понад 10 угорців були делегатами з'їзду Народних комітетів 26.11.1944 р. в м. Мукачеві, підтримали його возз'єднання з Україною. В ряді угорських сіл навіть було проведено збір підписів на підтримку Маніфесту про возз'єднання. Але невідомо скільки угорців щиро підтримали Маніфест, а скільки з них поставили свої підписи під політичним і юридичним тиском

Демонстрування підтримки Маніфесту не зупинили репресій проти угорців. Уже восени 1944 – на початку 1945 рр. почались їх масові арешти і депортації. У відповідності до вже згадуваного розпорядження військової ради 4-го українського фронту від 13.XI.1944 р. всі угорці-чоловіки віком від 18 до 55 років прирівнювались до військовополонених. На підставі цього розпорядження до таборів було відправлено близько 70 тис. угорців, з них 25 тис. були вихідцями із Закарпаття. Упродовж наступних 1946–1950 рр. – НКВС та іншими органами насилля продовжувались переслідування і репресії проти угорської інтелігенції та селянства. За вказані роки без слідства і судів було репресовано близько 10 тис. угорців. Більшість з них – селяни, які не бажали вступати до колгоспів. До куркульських господарств було зараховано 1029 господарств угорських селян, тобто 51,5 % всього списку таких господарств. Це дало підстави В. Лемаку говорити про політику дискримінації угорців Закарпаття за етнічною ознакою. Лише десь на початку 1953 р. масові переслідування угорців припинились, а з початками дестанілізації 1956 р. їх почали звільняти з концтаборів і частково реабілітувати як незаконно репресованих.

Як і раніше угорці, переважно, проживають компактно в селах Закарпатської (Притисянської) низовини. Найбільше їх в Берегівському районі. За даними перепису 1989 р. в районі проживало 85,1 тис. чоловік, з них угорці склали 57 тис. (майже 67% населення району). В 25 селах району вони склали абсолютну більшість мешканців, а тому такі села відносимо до чисто угорських. Крім того, 9 сіл Берегівщини мають змішаний угорсько-ук-

раїнський характер. В одних із них українці складають лише 3–5% (Нове Село, Чикош, Вузлове та ін.), а в інших – 22,6% (с. Батрань) чи навіть 78,7% (с. Велика Бакта) мешканців. Та й в м. Берегові, що вважається національно-культурним центром угорців Закарпаття, вони складають лише близько 52% мешканців. Крім того, на Берегівщині є два виключно українські села Ремета і Квасово. За даними перепису 1989 р. в Берегівському районі українці склали 25,4%, а росіяни – 3,4% загальної численності населення.

У Виноградівському районі в 1989 р. проживало майже 28 тис. угорців, тобто вони склали лише 25% від 113 тис. мешканців району. Вони проживають як у майже виключно угорських (с.с. Петрово, Бобове, Дяково, Велика Паладь та ін.) так у змішаних українсько-угорських селах (с.с. Чорнотисово, Вілок, Матієво, Фанчиково, Теково, Чепа та ін.). У Мукачівському районі угорці склали лише 12,3% (13 тис.) чоловік. Сіл з угорським населенням в районі всього 5 – Дрисино, Ліскове, Баркасово, Рівне, Чомонин. В Ужгородському районі у 1989 р. проживало понад 25 тис. угорців. Тут вони склали 34% населення, а в м. Ужгороді лише 7,8% (9179) мешканців. Виключно угорських сіл в районі всього 8 – Великі Гаєвці, Малі Гаєвці, Галоч, Деренівці, Солонці, Мала Добронь, Саловка, Цегловка. Крім того, угорці проживали в українсько-угорських селах району. В інших районах області проживало всього по кілька сотень чи кілька тисяч угорців. Так, у Тячівському районі проживало в 1989 р. 6000, Хустському – 5700, Рахівському – 3500, Перечинському – 196, Свалявському – 133, Міжгірському – 111 угорців.

Нарівні з українцями угорці та інші національні меншини були втягнуті в усі соціально-політичні та національно-культурні процеси радянської доби. Примусова колективізація і переважно аграрний напрямок розвитку економіки територій населених угорцями, значно загострив проблему зайнятості сільського населення. За час з 1945 до 1990 р. в населених пунктах з переважаючим угорським населенням реконструювались переважно старі промислові підприємства. Нові заводи і фабрики споруджувались в м.

Берегові та селищах (містечках) міського типу (сел. Вилок, Чоп). Спорудження і відкриття в м. Берегові меблевої і швейної фабрик, майолікового заводу посилили приплив до міста українського і угорського населення, а спорудження дослідно-експериментального заводу діагностичного і гаражного устаткування та кількох військових об'єктів спричинило доволі швидке зростання в місті кількості російськомовного населення.

Проблема зайнятості сільського населення вирішувалась шляхом розвитку колгоспних допоміжних промислів і ремесел. Закарпатський історик І. Гранчак, нещодавно писав, що така політика була справжньою “економічною дискримінацією” угорців. Загалом погоджуючись з таким твердженням, зауважимо, що переважно аграрний характер угорських поселень і відсутність робочих місць стали одним із основних факторів збереження їхньої етнічної однорідності та етнодемографічної стабільності, тобто збереження угорського етнічного середовища. Саме завдяки цьому угорці Закарпаття в районах свого компактного розселення міцно зберігають свою етнічну специфіку, традиції, мову і мають чітко сформовану національну свідомість. Вони зберігають їх навіть там, де складають меншість серед українського населення.

Недостатність промислового розвитку та політична кон'юнктура були тими факторами, які затримували соціально-культурне будівництво в угорських поселеннях. Школи, бібліотеки, клуби, лікарні, дитячі садки і ясла тут споруджувались переважно за кошти колгоспів і радгоспів, і лише зрідка – за державні капіталовкладення. Це утруднювало задоволення національно-культурних потреб угорців. Мережа бібліотек, сільських клубів, будинків культури та художня самодіяльність була зорієнтована на російськомовні радянські стандарти. Фонди сільських і міських угорських бібліотек переважно формувались російськомовною літературою, а угромовний книжковий фонд майже повністю складався з шкільних підручників, посібників, газет, журналів і радянської пропагандистської літератури. Угромовної літератури в Радянському Союзі видавалось дуже мало, а жорсткий

партійно-державний апарат всіляко обмежував її легальний доступ з Угорщини. Проблему книжкового голоду угорців вдалося вирішити лише в умовах незалежної України. Нині в угорських селах працює 128 бібліотек з 464 тисячами книг угорською мовою. Виняткова більшість з них видана в Угорщині і завезена в Україну. Крім того, в угорських селах зараз працює 115 клубів і будинків культури, 643 колективи художньої самодіяльності.

В особливо тяжкому стані в 60-ті роки опинилась угорська школа та освіта рідною мовою. Хоча на словах проголошувалась рівноправність всіх національних груп, але на практиці повсюдно відчувалась дискримінація неросіян. Особливо відчутно це було в сфері народної освіти. Хоча система угромовних шкіл радянських часів почала складатись ще в 1945–1946 рр., але перші угромовні середні школи в Закарпатті було відкрито лише в 1953/1954 н.р. До того середню освіту угорці здобували в українських чи російських середніх школах. На 1957/1958 н.р. у Закарпатті функціонувало 100 шкіл з угорською мовою навчання (13 середніх, 52 семирічні і 35 початкових). Це означає, що на 146247 угорців припадало всього 13 середніх шкіл, тобто 1 середня школа для 11207 угорців (тоді ж 1 середня школа припадала в краї на 2690 росіян). У наступні десятиліття ситуація погіршилась. У 1979 р. в області на 158450 угорців працювало всього 6 середніх шкіл, тобто 1 середня школа на 26400 угорців. Навіть у 1989 р., коли вже повного розмаху набрала політика перебудови М. Горбачова, в Закарпатті для 155711 угорців працювало 50 шкіл, в тому числі 11 середніх (1 середня школа для 14155 угорців). Зауважимо, що в 1989 р. 1 середня школа в Закарпатті відкривалась для кожних 4121 росіян.

Ліквідувати дискримінацію угорців у галузі освіти вдалося лише в умовах незалежної України. Про це свідчить те, що в 1998 р. в Закарпатті працювало 95 шкіл з угорською мовою навчання (1 школа на 1621 чоловік), із них 22 середні (17 середніх шкіл, 4 гімназії, 1 ліцей), угромовні групи в Мукачівському відділенні Івано-Франківського педагогічного університету, в Ужгородському культосвітньому училищі, Берегівському медучилищі,

Берегівському профтехучилищі, та угорське відділення Ужгородського державного університету. Крім того, чимало дітей угорців Закарпаття навчається у вищих навчальних закладах України, в Закарпатському угорському педагогічному інституті м. Берегово та середніх і вищих навчальних закладах Угорщини.

Нерівноправність угорців була помітною не лише в розвитку культури і освіти, а й на ниві кадрової політики. Вони практично не допускались до провідних державно-партійних посад. У Закарпатському обкомі КПРС угорець практично міг досягнути лише рівня завідуючого відділом, в облвиконкомі за всі роки радянської влади угорець лише один раз був заступником голови обласної ради, лише в Берегівському районі угорець допускався до посади першого секретаря райкому КПРС. Трохи легше угорцю було зробити кар'єру на промислових підприємствах, на яких вони могли стати директорами, головними інженерами, провідними спеціалістами.

Суперечливість радянської національної політики знайшла свої прояви і в ставленні до угорців Закарпаття. З одного боку партійно-державні органи влади проголошували пропагандистські лозунги рівноправності, братерства і дружби всіх етносів, а з другого – послідовно проводилось економічне, політичне і національно-культурне пригнічення національних меншин, нав'язувалась деетнізація і зросійщення. Володіння російською мовою підносилось до рівня найвищих досягнень світової цивілізації, дво-тримовність оголошувалась внутрішньою потребою, а зміна етнічної орієнтації представників національних меншин – необхідним, неминучим і природним ходом розвитку етнічних процесів. Аналіз даних переписів засвідчує, що в 1959 р. лише 146 угорців рідною мовою називали російську мову. В 1970 р. таких угорців було вже 274, у 1979 р. – 805, а в 1989 р. – 991. Ідеологи постсталінської доби цей процес проголосили “зближенням і злиттям” радянських народів, що на практиці означало русифікацію неросіян. Принагідно зауважимо, що в 1959 р. 894 угорці рідною визнали українську мову. У 1970 р. число угорців з рідною українською мовою в Закарпатті

сягнуло 1402, у 1979 р. – 2411, у 1989 р. – 3200 чоловік. Мовна українізація незначної частини угорців відбувалась всупереч радянської партійно-державної політики. Вона зачепила лише українсько-угорські національно змішані сім'ї та частину з тих 15,6 тис. угорців, котрі проживали в українському етнічному середовищі.

Одним з рушіїв русифікації були національно змішані сім'ї, які комуністичною пропагандою оголошувались інтернаціональними. В дорадянські часи етнічно змішані шлюби в Закарпатті найчастіше зустрічались у містах, а в сільській місцевості були дуже рідким явищем. Угорці найчастіше між-національні шлюби укладали з неугорцями в етнічно змішаних населених пунктах. При визначенні рідної мови і національності дітей визначальними були оточуюче етнічне середовище, національність одного з батьків та їх політичний статус, політична кон'юнктура. Вихідці з таких сімей важко самоідентифікувались за етнічною незалежністю. Не маючи чіткої етнічної орієнтації, вони сім'ями були угромовними чи двомовними, на роботі російськомовними чи навіть українськомовними, орієнтувались на масову радянську культуру. Соціологічне опитування 1991 р. засвідчило, що в межах Закарпаття близько 15 тис. чол. (1,2%) угромовних маргіналів з етнічно змішаних сімей віднесли себе до русинів. Саме вони та російськомовні українці стали живильним середовищем для роздмухування політичного русинства на Закарпатті наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст.

Загалом угорська національна меншина упродовж 1945–1991 рр. пережила дуже складну добу політичного, ідеологічного та національного тиску, а з 1989р. – й поступового національно-культурного відродження. Вже з осені 1944р. угорці Закарпаття зазнавали масових репресій, що продовжувались аж до 1953 р. після чого їх почали звільняти з концтаборів і частково реабілітувати.

Нарівні з українцями угорці були втягнуті в усі соціально-політичні та національно-культурні процеси радянської доби. Недостатня господарська

розвиненість та політична кон'юнктура значною мірою затримували соціально-культурне будівництво в угорських селах.

Втрата угорцями статусу політично, національно і культурно упривілежованого становища не лише викликала в них глибоке розчарування, а й визначила характер їх національної, політичної і культурної поведінки. Угорська національна меншина, перебуваючи в національній та культурно-історичній опозиції до радянської влади, зосередила свою увагу на збереженні національно-культурних та історичних традицій. Цьому сприяли як високий рівень національної самосвідомості, так відмінність угорської мови від української і російської. Угорці Закарпаття як на індивідуальному так на груповому рівнях орієнтувались на свою історичну батьківщину, дивились і слухали угорське радіо і телебачення, читали угорські книги, журнали, газети. Крім того, вони підтримували національно-культурні контакти через численні родинні зв'язки і поїздки, що стали більш менш активними з 1960-х років.

Збереженню високого рівня етнонаціональної свідомості угорців Закарпаття сприяло доволі широке функціонування майже всіх культурно- побутових традицій як в сільських, так в міських сім'ях. Вони важко піддавались асиміляції. У 1989 р. лише 0,6% з них рідною називали російську мову, а 2% – українську. Російську рідною називали, переважно, жителі міст, а українську – сільські мешканці з мішаних українсько-угорських сіл. Водночас в угорців дуже високий відсоток однонаціональних шлюбів, а в етнічно змішаних сім'ях зросійщення чи українізація були незначними.

Загалом етнонаціональна свідомість угорців характеризувалась домінуванням в ній традиційних стереотипів. Нові, нав'язуванні “соціалістичні” культурно-історичні традиції не приживались. Тому руйнування етнонаціональної свідомості в угорців краю було поверхневим і неглибоким. Основну роль у збереженні високого рівня етнонаціональної свідомості відіграло збереження традиційних сімейних відносин та міжпоколінна передача етнічної інформації.

Література

1. Вегеш М.М. Історичні монографії та дослідження.- Т. І. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні другої світової війни.- Київ-Ужгород, 1998.- 380 с.
2. Вегеш М.М. Карпатська Україна - пролог у новий час краю. // Закарпатська Україна. Осінь 1944 року. Матеріали науково практичної конференції, присв'яченої 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України.- Ужгород, 1994.- 253 с.
3. Гомонай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття.- Ужгород-Київ, 1988.- 124 с.
4. Гудзоватий І. "Блажені переслідувані за правду..." // Патріархат.- Ч. 1(349), січень.- Нью-Йорк, 2000.- С. 31-35.
5. Довганич О. Суди особливих нарад проти керованих діячів та учасників Карпатської України.//Карпатський край.- 1999.- №1-3.- С. 25-31.
6. Евсеев И.Ф. Народные комитеты Закарпатской Украины - органы государственной власти (1944-1945 гг.).- М., 1954.- 109 с.
7. Міщанин В.В. Аграрна політика на Закарпатті (1944-1950 рр.).- Ужгород, 2000.- 66 с.
8. Першина Т.С. До питання про забезпечення керівними кадрами народного господарства України (1943-1945 рр.) // Український історичний журнал. - 1995.- №3.- 23-35 с.
9. Росоха С. Сойм Карпатської України.- Львів, 1991.- 115 с.
10. Хланта О., Хланта І. "Ми українці" // Карпатський край.- 1999.- №1-3.- С. 27-34.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ПУЙОГ.І.

*асистент кафедри суспільних дисциплін,
Мукачівський державний університет*

З початку 1990-х років Закарпатська область завдяки своєму прикордонному географічному розташуванню перетворилася на своєрідний

детектор тенденцій еволюції міграційного процесу в Україні. На сьогодні трудова міграція закарпатців є однією з ключових проблем нашої області.

Розуміючи важливість цієї проблеми для області, вчені Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України зробили спробу дати порівняльну оцінку трудо-міграційних процесів, у які залучене населення Закарпаття, відносно країн Європейського Союзу та Митного Союзу, що має важливе значення для регулювання міграційної активності населення та спрямування її у русло, де створюється реальна можливість реалізувати один із найцінніших ресурсів – працю у відповідності з інтересами і потребами людини [2].

Трудова міграція є найбільш динамічною та масштабною складовою міграційних процесів населення Закарпатської області, вона має історичну основу, характеризується значними масштабами включення працездатного населення в орбіту міждержавних трудових переміщень та зміною вектора міграційних трудов потоків на користь країн ЄС.

Серед основних факторів, які змушують українців та українок прийняти рішення про здійснення трудової міграції за межі країни, виділяють наступні:

- 1) матеріальні проблеми і складність їх розв'язання в Україні;
- 2) дискомфорт від загальної нестабільності в країні;
- 3) поширення корупційних практик;
- 4) відсутність можливостей для розвитку та самореалізації;
- 5) незахищеність від зловживань з боку владних структур;
- 6) етнічної складової трудових мігрантів, родинних зв'язків, мови, подібної ментальності, спільних систем комунікацій та транспорту;
- 7) поступової лібералізації візового режиму з країнами ЄС та територіальної близькості до європейських країн [3, с. 45].

Їхня дія в сукупності з диспропорціями, які склалися у сфері соціально-трудових відносин, ринку праці та зайнятості, генерує умови для масштабної трудової міграції працездатного населення Закарпатської області, яка за експертними оцінками становила у 2012 році 175000 осіб працездатного віку

[1]. Чітко визначилися вектори трудової міграції – східний (переважно Росія) та західний (переважно країни ЄС).

З 2012 року спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості трудових мігрантів порівняно з 2006 роком: у країнах ЄС на 67%, у Росії – на 33%. Можна стверджувати, що існуюча тенденція буде зберігатися і в перспективі. Це зумовлено двома причинами.

По-перше – еміграційний потенціал Закарпатської області є досить суттєвим. Моніторинг трудових мігрантів показав, що від 30 до 40 процентів закарпатців у майбутньому планують виїзд на роботу та постійне місце проживання за кордон, в основному у країни ЄС. Найбільш висока орієнтованість на роботу за кордоном фіксується у молоді (близько 70%), що має високий освітній рівень. Таким тенденціям сприяє колосальна проблема безробіття в області. Так, станом на 2010 рік її рівень, згідно з офіційними даними, становив 10,2%, різко коливаючись залежно від природно-географічних зон; від 6 – 7% у низинних районах (Ужгородському, Мукачівському, Хустському, Виноградівському, Берегівському) до 11 – 18% у гірських районах (Великоберезнянському, Воловецькому, Міжгірському, Рахівському). На одне робоче місце в гірських районах претендувало від 24 до 97 осіб. Згідно з припущеннями, розміри фактичного безробіття в депресивних гірських зонах можуть бути втричі більшими, а загалом по області майже половина працездатного населення не має вдома постійної роботи. На Закарпатті, особливо в сільській місцевості, за традицією трудові мігранти – переважно чоловіки; жінки залишаються вдома з дітьми і займаються домогосподарством [4].

По-друге – для збереження чисельності населення на нинішньому рівні до 2050 року ЄС знадобиться 47,9 млн. мігрантів, Росії – 24,9 млн. Це означає, що попит на працівників-мігрантів у країнах ЄС у перспективі буде більшим майже удвічі порівняно з Росією. До того ж цілком очевидно, що на міжнародному ринку праці загострюватиметься конкуренція за робочу силу, передусім кваліфіковану, що створює об'єктивне підґрунтя для

гарантованого працевлаштування осіб, які мають високу професійну кваліфікацію, що характеризує наших трудових мігрантів. Вибіркові статистичні спостереження та соціологічні дослідження, проведені за період 2006—2012 років, показали, що основними країнами-реципієнтами трудових мігрантів із Закарпаття є країни ЄС, а трудова міграція має низку специфічних ознак [2].

«Східний» вектор трудової міграції із Закарпаття привабливий для тих трудових мігрантів, які зорієнтовані на сезонну міграцію, мають відносно низьку кваліфікацію, як правило, середню освіту та низький рівень володіння іноземними мовами. При цьому не останню роль відіграє нездатність до адаптації в незвичному економічному та соціокультурному середовищі країн Західної Європи. З гендерної точки зору – це переважно чоловічий напрям, а за віковою структурою – люди переважно середнього віку та молодь (34—37 років).

«Західний» вектор характеризується більш значним відсотком молоді, що має високий освітній рівень, із яких певна частина непогано володіє мовами країн перебування. З гендерної точки зору цей напрям розподілений більш-менш рівномірно, з невеликим переважанням кількості жінок [2].

Таким чином, аналіз нових тенденцій трудової міграції населення Закарпатської області дозволяє зробити такі висновки:

1. Трудова міграція набула масштабного характеру, в її сферу включено від 20% до 25% працездатного населення, і вона залишається важливим чинником зайнятості населення.

2. Вектор трудової міграції змістився у площину міждержавної міграції на відміну від міжрегіональної, яка домінувала у попередні роки.

3. За останній період чітко простежується тенденція до зростання трудових мігрантів у країни ЄС.

4. Значних змін зазнала мотиваційна складова трудових переміщень, серед яких важливу роль відіграє етнічна складова трудових мігрантів, мовний чинник, родинні зв'язки, культура праці, трудові традиції, тобто

соціоментальні детермінанти, що з великою ймовірністю дозволяє стверджувати про орієнтацію більшості трудових мігрантів на європейський ринок праці, по суті економічна міграція поступово набуває соціального характеру.

5. В орбіту трудові міграційних процесів, поряд з чоловіками, поступово включаються працездатні жінки. Їх частка у складі трудових мігрантів становить в європейських країнах 20%, а у Росії – 6%.

Література

1. Закарпаття: Найбільше Україні дошкуляє нелегальна міграція [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://snaua.info/zakarpattya-naubilshe-ukrayini-doshkul/>. – Назва з екрану.
2. Мікловда В., Пітюлич М., Пітюлич М. Трудова міграція закарпатців. Що нас чекає в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Василь Мікловда, Михайло Пітюлич, Михайло Пітюлич // Режим доступу : <http://zakarpattya.net.ua/Zmi/115818-Trudova-mihratsiia-zakarpattsiv-2>. – Назва з екрану.
3. Пуйо Г.І. Вплив трудової міграції на функціонування регіонального ринку праці (на прикладі Закарпатської області) / Галина Пуйо // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. № 14. – 2009. – С. 45 – 52.
4. Рюль В. Специфіка закарпатського заробітчанства та процесів соціалізації дітей транскордонних трудових мігрантів [Електронний ресурс] / Вікторія Рюль // Карпатія. – Режим доступу : <http://www.zakarpattia.com/?p=2192#more-2192>. – Назва з екрану.

ЗОВНІШНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧНИНИ (20-30-і рр. ХХ ст.)

СОЛЯР І.Я.

д.і.н., заступник директора з наукової роботи Інституту українознавства ім. І.
Крип'якевича НАН України

Докорінні зміни міжнародних відносин після Першої світової війни, нові акценти в зовнішній політиці європейських держав, перегрупування політичних сил, актуалізація українського питання були головними мотивами, які стимулювали інтерес українських політичних партій до питань міжнародної політики. Водночас міжвоєнне українське політичне життя в Польщі дало реальний доказ того, що український політикум здатний до функціонування на засадах демократичних принципів, зокрема багатопартійності й плюралізму думок.

У 1920 – 1930-х рр. жодна європейська держава не обстоювала права українського народу на створення незалежної і соборної держави. Українські землі розглядалися як об'єкт територіальної експансії. «Етика і сумління нової Європи, – констатував відомий соціолог, публіцист, політичний діяч О. Бочковський, – залежать від державних кордонів і політичних систем. Злочини, несправедливість, кривди, розцінюються нею з погляду політичного утилітаризму та кон'юктури. Нова Європа не вміє ще стихійно й безпосередньо обурюватися й протестувати, як це робила довоєнна її попередниця. Давніша Європа реагувала на те, що і як сталося. Тепер її цікавить передовсім, де й у кого щось трапилося. Залежно від цього вона або мовчить, або реагує. Злочин перестає бути злочином, кривда – кривдою, утиск – утиском, насильство – насильством у зв'язку з тим чином вони сталися у Москві або Берліні по цей чи по той бік совітського кордону» [1, с. 11 – 12].

Національно-культурним життям українців Галичини у міжвоєнний період ХХ ст. опікувалися політичні партії та громадські організації. Проте як українські громадські інституції в рамках співпраці з ідейно спорідненими товариствами не виходили за рамки статутних положень, партії національно-державницького табору Західної України незважаючи на певні ідеологічні відмінності, ставили за мету своєї діяльності не тільки поступки урядів Польщі у національно-культурній сфері, але й боролися за відродження української державності й соборності, національно-культурний поступ української нації.

Їх можливості в реалізації цієї мети на міжнародній арені були обмежені: пропаганда в різних формах ідеї української державності перед широкими колами громадськості європейських країн, спроби знайти активних прихильників цієї ідеї серед західних політиків, критика політичних режимів, що панували на українських землях, перешкоджання цим режимам в їх міжнародних акціях, участь у діяльності міжнародних організаціях.

У ситуації, що склалася у міжвоєнний період ХХ ст. УНДО виступало єдиним представником всеукраїнських інтересів. Ідеологічні постулати українських націонал-демократів не виходили за межі констатації загострення актуальності українського питання, зростання зацікавленості ним з боку провідних європейських держав і їх окремих політичних сил, визнання основоположним принципом у міжнародних відносинах права націй на самовизначення і ревізій, згідно Версальських мирних договорів, реформування Ліги Націй в напрямі створення ефективної системи охорони національних меншин та дійового контролю за дотриманням їхніх прав, надання національно-територіальної автономії.

У ставленні до Польщі націонал-демократи балансували між ідеями негодії Польщі і здобуттям національно-територіальної автономії. Вихідними пунктами цієї політики були: а) потреба зберегти українські господарські і культурні надбання; б) можливість при тодішньому польському режимі вирівняти українсько-польські відносини; в) усунути більшовицьку небезпеку однаково спрямовану проти українського і польського народів.

Націонал-демократи висунули п'ять політичних постулатів: 1) наділення українських етнографічних територій територіальною автономією у Польщі з власним сеймом, урядом і територіальною армією; 2) зміна закону про територіальну самоуправу в напрямі забезпечення громадянам безпосереднього впливу на діяльність і склад самоврядних установ; 3) зміна виборчого парламентського законодавства в напрямі безпосереднього і вирішального впливу громадян на вибір кандидатів; 4) припинення

колонізації, призначених на парцеляцію земель великої власності і розпарцелювання цієї землі малоземельним і безземельним населенням краю; 5) заснування українського університету у Львові та розбудова народного і середнього шкільництва всіх видів з українською мовою навчання.

У 1938 р. на V з'їзді УНДО, партія констатувала нерозуміння польською стороною політики УНДО і УПР, а також невиконання передумов нормалізаційної політики: 1) припинення реалізації принципу «поділяй і владарюй» щодо українців; 2) визнання державою українського етнічного елементу на території південно-східних і східних воєводств одною національною цілістю; 3) призупинення полонізаційної акції на Лемківщині, Гуцульщині, Поліссі і Підляшші, ліквідації т. зв. Сокальського кордону. Водночас націонал-демократи декларували виконання зі свого боку передумов нормалізації: а) голосування за спільні списки в сеймових виборах 1935 р.; б) позитивне ставлення УПР до повноважень уряду, державних бюджетів на 1936 – 1938 рр. і до армії; в) пропаганда польсько-українського порозуміння в друкованих органах партії.

Зовнішньополітична активність УСРП і УСДП виявилася у вступі до Соціалістичного робітничого інтернаціоналу, визнанні його політичної платформи. Обмеженість і ідеологічна вузькість їх партійних програм не давали можливості активізувати свою працю на міжнародній арені, а зосередитись тільки на інформуванні української громадськості про своє бачення міжнародних відносин 1920 – 1930-х рр. Сприймаючи міжнародні відносини 1930-х рр. як боротьбу соціалізму з капіталізмом, демократії з тоталітаризмом і фашизмом, УСРП і УСДП рішуче засуджували політику Німеччини, Італії, СРСР, їх приготування до війни.

Література

1. Бочковський О. Безхребетна Європа // За Україну. – 1933. – Ч.1–2. – 1 жовтня. – С.11–12.

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРІОД ГОРБАЧОВСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ ТА НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

СУББОТІН В.В.

*асистент кафедри давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

На сім західноукраїнських областей, які до Другої світової війни перебували за межами СРСР, припадало більше половини релігійних організацій України, що значно перевищує питому вагу населення цього регіону в складі країни. Показово, що до початку перших кроків у лібералізації радянської церковної політики (друга половина 1980-х рр.) в цих областях було зосереджено 56% релігійних об'єднань України.

Під впливом боротьби партапарату всіх рівнів із УГКЦ у другій половині 1980-х рр., на державному рівні відбулося переосмислення ролі релігійного чинника в житті суспільства. Влада на тлі атеїстичної пропаганди розпочала надавати підтримку російському православ'ю, що пояснюється не стільки розумінням утопічності марксистсько-ленінських постулатів, скільки пошуком союзників у боротьбі з українськими церквами – УГКЦ та УАПЦ. Упродовж 1987 – 1988 рр. форсованими темпами реєструються релігійні громади РПЦ, надається матеріальна підтримка місцевому єпархіальному управлінню. ЦК КПУ, обкоми західноукраїнських областей, Рада в справах релігій при Раді міністрів УРСР наполегливо рекомендували якомога ширше використати можливості православного духовенства в підвищенні його ролі у подоланні «уніатських проявів».

Марксистсько-ленінська доктрина цілковито заперечувала необхідність існування релігії. Проте на практиці РПЦ стала надійним союзником влади у боротьбі із «буржуазними націоналістами». Особливо плідною зв'язки вцілілої церкви та Компартії стали помітними у період перебудови. Зазвичай церковно-релігійні проблеми мирян влада вирішувала шляхом пропагування «марксистсько-ленінських принципів» та насаджуванням «радянських

цінностей», однак у другій половині 1980-х рр. під впливом легалізації УГКЦ правляча партія усвідомила «необхідність ґрунтовної перебудови різних сфер життя суспільства, зокрема перебудови відношення до релігійних організацій і віруючих» [1, с. 256].

Релігійні організації, які офіційно або ж конспіративно функціонували в СРСР партійні чиновники поділяли на дві групи: «лояльні» та «нелояльні». Ці терміни увійшли у науковий обіг ще у 1920-і рр. У цей період більшість релігійних громад були змушені визначатись із ставленням до радянської влади. Під «лояльними» релігійними організаціями КПУ та її структурні підрозділи розуміли «офіційну позицію релігійних центрів і духовенства щодо визнання (нерідко тільки зовнішнє, формальне, вимушене, пристосованське) діючого політичного устрою» [1, с. 256]. Звичайно, зважаючи на минуле греко-католицької, автокефальної церков, а також окремих протестантських течій, вони підпадали під визначення «нелояльних».

Наголосимо на декларативному характері відокремленості держави від церкви в СРСР. Ідеологічний відділ ЦК КПРС констатував: «Зростання активності релігійних організацій у сфері суспільно-політичного життя потрібно розглядати і оцінювати в контексті процесу демократизації. Передусім необхідно мати на увазі, що відокремлення церкви від держави не означає її «відокремлення» від політики. Більше того, діяльність церкви має неодмінно політичний характер». У цьому контексті рух за легалізацію греко-католицької церкви партчиновники розглядали тільки з позицій боротьби національно-демократичних сил і комуністичним режимом.

Власне легалізація УГКЦ – знакова подія церковно-релігійного життя УРСР другої половини 1980-х рр., закономірний підсумок тривалої боротьби віруючих і священнослужителів за право сповідувати віру своїх батьків. Офіційно (остаточно) греко-католицька церква вийшла із підпілля під час візиту Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова до Ватикану, проте, де-факто, досягнуті міждержавні двосторонні домовленості тільки

констатували доконаний історичний факт. Церква, на думку багатьох сучасних дослідників, «самолегалізувалася» восени 1989 р., що засвідчили багатотисячні маніфестації віруючих та повернуті десятки храмів у регіоні.

У цей же період спостерігаємо поступове зростання релігійності серед населення регіону, що стало вагомим чинником подальшого утвердження греко-католицької церкви в регіоні. За даними апарату уповноваженого у справах релігій при Раді міністрів Української РСР тільки у Львівській області впродовж 1983 – 1986 рр. органи влади отримали письмові заяви з проханням відновлення діяльності релігійних громад із 153-х населених пунктів, а саме: у 1983 р. – 150 заяв із 69 населених пунктів; 1984 р. – 258 (68); 1985 р. – 196 (57); 1986 р. – 204 (72). Подібна ситуація склалася в Тернопільській області. Станом на березень 1988 р. із заявами такого змісту у різноманітні обласні та республіканські інстанції звернулися віруючі із 107-ми населених пунктів. В подальшому, кількість таких заяв постійно зростала. Якщо у 1987 р. їх поступило 195, то вже за три місяці 1988 р. – 248. 11 делегацій виїжджало в Москву та Київ, 103 – до Уповноваженого в справах релігій. Заяви, що поступали із сіл підписувалися значною кількістю віруючих. Зокрема, заяву із с. Бедриківці Заліщинського району Тернопільської області підписали 484 віруючі [2, арк. 2]. Загалом за цей період республіканськими державно-партійними органами одержано 808 письмових заяв [3, с. 35].

УГКЦ не тільки витримала переслідування, але й у післясталінську добу змогла організаційно відбудуватися за кордоном, Передусім у Римі. «Навіть насильно возз'єднані священики у великій більшості залишилися вірні унії в серці, – відзначав дослідник греко-католицької церкви Б. Боцюрків, – а рядові священики відмовилися приймати російських чи поросійщених парафіяльних священиків. Ці явища, на відміну від Східної України, допомогли зберегти незмінно український характер номінально російських православних дієцезій в Галичині» [4, с. 11]. Поєднання релігійності й

етнічності стало однією з основних перешкод на шляху до денаціоналізації, витворення єдиного російського народу.

Крах тоталітарної системи у 1991 р., демократичні перетворення в країнах колишнього соціалістичного табору, здобуття ними справжнього суверенітету та утворення нових національних держав супроводжувалося відновленням релігійної свободи, трансформацією державно-церковних відносин, розбудовою мережі релігійних організацій. У незалежній Україні усі церкви отримали рівні можливості, що гарантував Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Література

1. Зуев Ю. Религиозные объединения и верующие в условиях демократизации советского общества / Ю. Зуев // Философские науки. – 1988. – №4. – С.252 – 257.
2. Державний архів Тернопільської області, ф.П-1, оп.36, спр.46.
3. Боруцький С. Вони мали право тільки на письмову заяву / С. Боруцький // Церковні дзвони. – 2008. – січень-лютий. – С.33 – 35.
4. Боцюрків Б. Інституційна релігія і національність в Радянському Союзі // Сучасність. – 1990. – №5. – С.10 – 11.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ГРУПОВИХ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ

ТОКАР М.

*к.і.н., директор Науково-дослідного інституту
політичної регіоналістики
Ужгородського національного університету*

Значну роль у самоутвердженні національно-культурних прав національних меншин відіграють громадські організації етнічних груп, які проживають у Закарпатті. Сьогодні в Закарпатті діють близько 400 національно-культурних осередків різного статусу (обласного, районного, міського) [1, с.13]. Станом на 2010 рік обласного статусу набули понад 60 з

них (див. табл.). Головною метою їхньої діяльності є відродження і розвиток етнічної культури, рідної мови, духовне та національне збагачення, презентація структури на регіональному та міжрегіональному рівнях. Неодноразово активісти крайових організацій представляли свою етнічну групу й на всеукраїнському та міжнародному рівнях. За їхньою ініціативою створюються й діють театри, школи, центри, проводяться фестивалі та мистецькі конкурси. Саме цей перелік інститутів та заходів і лежить в основі функціональної діяльності етнотовариств.

№ з/п	Назва громадської організації / обласний статус /
1.	Регіональна організація Демократичної Спілки угорців України в Закарпатській області
2.	Товариство угорської культури Закарпаття
3.	Товариство угорської інтелігенції Закарпаття
4.	Форум угорських організацій Закарпаття
6.	Закарпатське угорськомовне наукове товариство
7.	Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників
8.	Спілка угорських журналістів Закарпаття
9.	Закарпатська угорська асоціація скаутів
10.	Спілка угорських бібліотекарів Закарпаття
11.	Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я
12.	Закарпатська обласна молодіжна організація «Закарпатська демократична спілка угорської молоді – «Гордіус»
13.	Закарпатська обласна молодіжна організація «Демократична Спілка молодих угорців»
14.	Закарпатське відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України»
15.	Товариство російської культури «Русский дом»
16.	Закарпатське обласне товариство російської культури «Русь»
17.	Закарпатська обласна організація «Руський культурний центр «Київська Русь»
18.	Слов'янський собор «Російська община Закарпаття»
19.	Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Кошбука
20.	Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Іоан Міхалі де Апша
21.	Товариство румунської молоді «М. Емінеску»
22.	Закарпатська обласна (румунська) спілка «Дачія»
23.	Закарпатське обласне товариство сприяння коціально-культурному,

	туристичному та екологічному розвитку «Мараморошани»
24.	Обласна культурно-освітня організація «Матіца Словенска» на Закарпатті
25.	Товариство словаків Закарпаття ім. Л. Штура
26.	Обласне товариство словацької інтелігенції
27.	Закарпатське обласне культурно-просвітнє товариство словацьких жінок «Довіра»
28.	Закарпатське обласне товариство німців «Відродження»
29.	Закарпатська обласна організація «Німці Закарпаття»
30.	Закарпатська асоціація ромських громадських організацій «Єкгіпе»
31.	Закарпатське культурно-просвітнє товариство циган «Романі Яг»
32.	Закарпатське обласне культурно-просвітнє товариство ромських жінок «Герне чая по нево дром» (Молоді жінки по новій дорозі)
33.	Товариство циган Закарпаття «Рома»
34.	Конгрес ромів Закарпаття «Праліпе» (Братерство)
35.	Закарпатське обласне товариство циган «Амаро Дром»
36.	Закарпатське обласне товариство ромів «Романі зор»
37.	Закарпатський обласний молодіжний ромський клуб «Романі Черхень» (Ромська зірка)
38.	Культурне товариство циган Закарпаття «Ром сом»
39.	Товариство музичної культури циган Закарпаття «Лаутарі» (Музикант)
40.	Закарпатська громадська організація ромської інтелігенції «Нейве Рома» (Нові Роми)
41.	Культурне товариство по захисту інтересів угорських ромів Закарпаття «Унг-Ромен»
42.	Закарпатське обласне культурно-просвітнє товариство «Роми ловари»
43.	Обласне молодіжне товариство ромів «Романі бахт» (Циганське щастя)
44.	Закарпатське обласне товариство ромів «Романі чгіб» (Ромська мова)
45.	Закарпатське обласне товариство ромів «Бахтало дром» (Щаслива дорога)
46.	Об'єднання сільських ромів Закарпаття «Нове життя»
47.	Закарпатське обласне єврейське культурно-освітнє товариство
48.	Товариство угорськомовних євреїв Закарпаття
49.	Товариство польської культури Закарпаття ім. Гневи Волосевич
50.	Товариство вірменської культури Закарпаття «Арарат»
51.	Закарпатське обласне культурне товариство білорусів «Сябри»
52.	Обласне культурно-просвітнє товариство греків Закарпаття «Еллада»
53.	Русинське науково-освітнє товариство
54.	Общество карпатских русинов
55.	Закарпатське обласне «Общество подкарпатських русинов»
56.	Закарпатське обласне об'єднання громадян «Крайове товариство

	подкарпатських русинів»
57.	Союз русинських письменників Закарпаття
58.	Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство ім. О. Духновича
59.	Закарпатське обласне Підкарпаторусинське товариство
60.	Асоціація «Сойм підкарпатських русинів»
61.	Обласна спілка громадських організацій «Народна рада русинів Закарпаття»
62.	Закарпатське обласне громадське об'єднання «Русинська Родина»
63.	Закарпатська обласна громадська організація «Народна Рада Подкарпатской Руси»

Представляючи громадські організації національних меншин за кількісними показниками, хочемо відзначити, що в межах кожної етнічної групи існує певна конкуренція, пов'язана з амбіціями лідерів та їх можливостями співпраці з регіональними елітами. Тому, в тих національних меншинах, котрі мають більше ніж дві-три організації, фактично існують товариства-лідери і товариства-статисти. Перші характерні активною позицією у справі захисту прав національної меншини у різних суспільних сферах, від етносоціальної до політичної, мають потужні матеріально-фінансові ресурси. Переважно вони й презентують етнічну групу на різноманітних форумах, регіональних та загальнодержавних фестивалях. Товариства іншої групи переважно діють час від часу, підтримуючи формально статус існуючої організації, але практично діють у тіні товариств-лідерів.

Найбільшу кількість таких етнокультурних організацій мають роми (цигани), котрі посунули з цієї позиції угорців. Сьогодні сімнадцять національних товариств обласного статусу представляють ромську (циганську) етнічну групу краю. Тільки за останні десять років їх кількість зросла більш ніж у двічі. Серед перших організацій, які репрезентували ромську етнічну групу були: Культурно-просвітне товариство циганів «Романі Яг» (рік створення – 1993), Товариство циганів Закарпаття «Рома» (1993), Закарпатське обласне товариство «Амаро Дром» (1995), Закарпатське молодіжне товариство циганів «Амаро Дром-Терненгеро» (1995), Культурне

товариство циган Закарпаття «Ром сом» (1997), Товариство музичної культури циган Закарпаття «Лаутарі» (1998), Закарпатська асоціація ромських громадських організацій «Єкгіпе» (1998), Закарпатське обласне культурно-просвітнє товариство ромських жінок «Терне чая по нево дром» (1999), Культурне товариство по захисту інтересів угорських ромів Закарпаття «Унг-Ромен» (1999) [3, с. 74]. Ці організації охоплюють широкий спектр напрямків культурно-освітньої роботи від культурно-мистецького й спортивного до освітнього й правозахисного. Щодо останнього, то останнім часом проводяться науково-практичні конференції з проблем життя циган. Видавалися два українсько-циганські періодичні видання («Романі Яг» і «Ром сом»). Проводяться ромські народні фестивалі. Оскільки роми-цигани є однією із найчисельніших етнічних груп в Закарпатті, але одночасно найменш забезпеченою освітньо-виховними потребами, то згаданими організаціями проводиться робота, покликана задовольнити освітні права циганів на різних рівнях системи освіти.

Тринадцять угорських товариств отримали загальнообласний статус. Першими серед них були: Товариство угорської культури Закарпаття (рік створення – 1993), Товариство угорської інтелігенції Закарпаття (1993), Закарпатське угорськомовне наукове товариство (1993), Товариство угорських бібліотекарів Закарпаття (1994), Форум угорських організацій Закарпаття (сюди входять 14 місцевих організацій) (1995), Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство (1996), Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я (1996), Спілка угорських журналістів Закарпаття (1998), Закарпатська угорська асоціація скаутів (1996), Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників (1999) [3, с.73]. Усі згадані товариства піклуються про розвиток національної угорської культури, освіти, продовження історичних традицій угорців Закарпаття. Вони сприяють також реалізації особистих і колективних прав угорців краю, особливо освітньо-виховних. Тому згадані організації проводять координаційну роботу, співпрацюють із відповідними

навчальними закладами, фондами підтримки, об'єднаннями. Ведеться активна робота, спрямована на збереження і пропаганду угорської мови та літератури. Регулярно організуються конференції з різних проблемних питань, а також відзначаються національно-культурні свята.

П'ять культурно-національних товариств репрезентують другу за кількістю населення національну меншину в Закарпатській області – російську. Історично першими в регіоні виникли Товариство російської культури «Русский дом» (1993) та Закарпатське відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України» (1999). Вони займаються підтримкою культурних і національних інтересів росіян, відзначають ювілеї російських письменників, художників, проводять наукові конференції та фестивалі.

Основним завданням румунських товариств, яких у краї є п'ять, є виховання у молоді любові до рідної мови, історії регіону, відродження народних традицій, звичаїв, соціальний захист румунського населення. Серед перших з них були «Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Кошбука» (1994) і «Соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Іоан Міхалі де Апша» (1999). Проводиться фестиваль румунського народного мистецтва, інші заходи.

В області діє чотири словацьких товариства обласного статусу. Серед них провідні позиції займають Обласна культурно-освітня організація «Матіца Словенска на Закарпатті» (1994), «Товариство словаків Закарпаття ім. Людовіта Штура» (1997) та Закарпатське обласне культурно-освітнє товариство словацьких жінок «Довіра» (1999) [3, с.75]. Мережа їхніх осередків поширюється в місцях компактного проживання представників даної національності. Основне їх завдання полягає у відродженні та подальшому розвитку словацької культури, фольклору, традицій, духовності. Важливим моментом вважається й організація шкільної освіти та культури словацької національної меншини. При осередках створені колективи художньої самодіяльності, церковні хори. Щороку проводиться свято

словацького народного мистецтва «Словенска веселіца». Виходило друком періодичне видання словацькою мовою («Подкарпатські словак») та журнал «Довіра».

Двома товариствами представлені в Закарпатті етнічні німці та євреї, а по одному мають поляки, греки, вірмени і білоруси. Азербайджанці мають регіональне представництво всеукраїнської організації.

Одним із пріоритетних завдань першого в краї Закарпатського обласного товариства німців «Відродження» (1994) є збереження мови і культури етнічних німців, їх самобутності і духовності. Товариство спирається на районні та сільські осередки, співпрацює з всеукраїнським німецьким товариством. Щорічно за сприяння організації в області проводиться свято німецької народної культури.

Єврейська національна меншина краю спершу була представлена Закарпатським обласним єврейським культурно-освітнім товариством, яке засноване у 1993 році. Його завдання полягають у створенні недільних єврейських шкіл, літніх таборів відпочинку й оздоровлення дітей, молодіжних клубів тощо. Організація підтримує тісні контакти з єврейським населенням, займається організацією культурних та благодійних програм. Товариством широко відзначаються єврейські свята.

Товариство польської культури Закарпаття (тепер імені Гневи Волосевич), яке створене в 1995 році, проводить культурно-освітні та екологічні заходи, організовує відпочинок дітей з польських сімей краю в Польщі, відзначає ювілеї відомих польських діячів, державні свята. Важливим аспектом діяльності товариства вважається пробудження національної свідомості польського населення області, поширення практики вивчення їх мови, культури, релігії, традицій і звичаїв. При товаристві проводять навчання учні суботньої польської недільної школи імені професора Тішнера. Крім того, вони займаються пошуком для молоді краю місць навчання у вузах Польщі.

Вірменську національну меншину краю представляє Товариство

вірменської культури Закарпаття «Арарат» (1996). Воно пропагує історію і культуру свого народу, вірменсько-українську дружбу через організацію наукових конференцій, літературних, музичних вечорів, художніх виставок тощо. Надає допомогу діяльності вірменської недільної школи [3, с.77].

Закарпатське обласне товариство білорусів «Сябри» (1999) стоїть на захисті білоруської культурної та духовної спадщини, виховує молодь у повазі до своєї культури, турбується про поліпшення соціально-побутових умов членів свого етносу тощо. Власного друкованого органу не має [3, с.77]. Регіональна організація Конгресу азербайджанців України створена в 2000 році. Її членами пропагується дружба між народами, спільний розвиток культури, сприяння духовним та громадсько-політичним інтересам громадян регіону.

Загалом діяльність національно-культурних товариств етнічних меншин в Закарпатті спрямована на подальше утвердження гарантованих Конституцією та іншими державними актами України прав та свобод представникам національних меншин, задоволенню їх освітніх і культурних інтересів та духовних потреб. Більше того, вони є найзацікавленішими суб'єктами в духовному й освітньо-виховному процесі кожної етнічної групи, а тому намагаються впливати на міжетнічну ситуацію, на її стабільність і взаємоповагу, яка історично властива всім національним спільнотам, що проживають в Закарпатті.

Культурно-просвітницьку діяльність громадські організації національних меншин мають можливість здійснювати у власних приміщеннях. Щоправда, за довідковою інформацією управління у справах національностей Закарпатської облдержадміністрації тільки одинадцять з усіх обласних мають приміщення на правах приватної власності (Товариство угорської культури, Товариство угорської інтелігенції, Демократична спілка угорців України, угорськомовне педагогічне, культурно-освітня організація «Матіца Словенска на Закарпатті», культурно-просвітне «Романі Яг», ромів «Романі Чгіб», товариства циган «Рома», конгрес ромів «Праліпе», циган

Закарпаття «Ром сом» та асоціація ромських громадських організацій «Єкгіпе»). Дві організації розташовані у комунальних приміщеннях на правах оренди (польське товариство та угорська асоціація скаутів). Німецькі товариства здійснюють свою діяльність на базі Центру німецької культури «Паланок». П'ять румунських товариств мають можливість проводити свою роботу на базі Центру румунської культури в смт. Солотвино Тячівського району. Ще два угорські товариства (угорськомовне наукове товариство та угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників) базуються в Центрі гунгарології в м. Ужгород, три русинські (Карпатських русинів, подкарпатських русинів, Народна рада русинів Закарпаття) – в Домі русинів у м. Мукачево. Переважна більшість громадських організацій національних меншин Закарпаття все ж не мають власних базових приміщень. 24 таких товариства здійснюють свою діяльність, використовуючи приміщення Центру культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгород. При чому їм надається така можливість безоплатно [2].

За рахунок обласного бюджету в регіоні задіяні програми духовного відродження національних меншин, посередниками яких також виступають організації та центри. Переважно вони спрямовані на забезпечення розвитку освіти, культури, традицій, мистецтва, задоволення мовних та інших потреб етнічних спільнот.

Лідери громадських організацій національних меншин входять до складу Громадської колегії, яка створена в 2005 році як дорадчий орган при голові Закарпатської облдержадміністрації [2]. Практика останніх років показує, що співпраця органів державної влади, органів місцевого самоврядування і активістів громадських організацій носить позитивний характер, принаймні для уваги до прав і свобод етнічних меншин та вирішення конкретних поточних проблем громад. Важливу роль така співпраця відіграє в контексті залучення представників культурно-

національних товариств до системи управління на місцях, зокрема в місцях компактного проживання національних меншин.

Варто зазначити, що характер функціонування громадських організацій національних меншин має давню історію в регіоні. Ще в першій половині ХХ століття свої права і свободи в регіоні за допомогою національно-культурних товариств захищали чехи і словаки, угорці й німці, євреї, українці, русини, інші місцеві етнічні групи. Тому, для Закарпаття період 1990-х років був характерним не процесом створення, а скоріше відновлення (відродження) діяльності організацій.

Література

1. Діяльність об'єднань громадян у Закарпатській області: статистичний бюлетень. – Ужгород, 2010. – 44 с.
2. Інформаційно-аналітична довідка щодо стану міжнаціональних відносин і забезпечення прав національних меншин у I півріччі 2010 року у Закарпатській області / Закарпатська ОДА (власна інформація – авт.).
3. Сагарда В.В. Освітньо-виховні проблеми національних меншин Закарпаття / В.В.Сагарда, В.С.Фернега, М.Ю.Токар. Ужгород, 2000. – 132 с.

СЕКЦІЯ 2. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ. ТУРИЗМ. ЕКОНОМІКА.

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

БРАТЮК В.П.

ст. викладач кафедри обліку та фінансів
Мукачівського державного університету

У сучасному світі туризм трансформувався в системне соціальне явище, на яке впливає безліч чинників, зокрема процеси глобалізації, національна туристична та соціальна політика, стан економіки та суміжних з туризмом галузей національного господарства, природного середовища та культурних традицій.

Туристична галузь знаходиться під впливом державного регулювання та управління, а держава в особі уряду та суб'єктів законодавчої ініціативи формує державну політику туризму.

Сучасний туризм стає глобальним чинником розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури [1]. Трансформації, що відбуваються в туристичній індустрії світу, позначилися і на розвитку туризму в Україні. На державному рівні туризм визначають як одну з пріоритетних сфер розвитку національної економіки та культури [2].

Туризм вважається ключовою галуззю XXI століття, який не буде існувати без культури. Так як культура являється одним із принципових мотивів переміщення людей. Тенденції росту туризму у світі знаходяться в залежності від кількості пам'яток всесвітньої спадщини в державах, рівня їх економічного розвитку (розвинені чи ті, що розвиваються) та політичної стабільності країни.

Культурний туризм пропонує унікальні можливості співробітництва між державами і допомагає розповсюдженню інформації про принципи розвитку.

Розуміння культури в сучасному суспільному розвитку, усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття у світі розширюють перспективи культурного туризму як ресурсу регіонального розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини. Туризм в сучасному світі з економічного явища перетворюється на соціальний та культурний феномен. З урахуванням регіональності України, актуальним стає вивчення впливу культурного туризму на розвиток окремих регіонів.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті. Для більшості українських регіонів орієнтація на культурний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення. Виявлення його потенціалу, як ресурсу розвитку регіону, пов'язане з потребами управлінської практики, необхідністю допомогти територіальним співтовариствам оптимізувати процеси залучення широких верств населення до співробітництва з іншими культурними співтовариствами, а також процесами, пов'язаними з довгостроковим прогнозуванням розвитку території.

Поняття «культурний туризм» («cultural tourism») уперше офіційно на міжнародному рівні застосовано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.) [6]. У сучасних умовах з виникненням і поширенням масових форм туризму, «культурний» туризм набув свого сучасного значення [8], який покликаний слугувати ідеям інтелектуальної й моральної солідарності людства, затвердженню ідеалів в суспільстві, тобто повазі, прийняттю й правильному розумінню різноманіття культур нашого світу [4, с. 9-10].

Необхідно зауважити, що слабкий розвиток туризму в Україні можливо пояснити тим, що галузь не входить до пріоритету державної політики. Зокрема, за рейтингом Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) [11; 12] пріоритетність сфери туризму для уряду у 2011 р. знизилася з 125-го до 130-го місця у відношенні до попереднього 2010 р. Однак у зв'язку з

проведенням чемпіонату Євро-2012 з футболу уряд приділяв значну увагу розвитку об'єктів туризму, відповідно за рейтингом ВЕФ пріоритетність сфери туризму для уряду у 2012 р. зросла до 117-го місця. Загалом зауважимо, що туризм в останні роки знаходився на другому рівні державної економічної політики. Зокрема, у 2011 р. Державний бюджет [9] передбачав витрати на розвиток туризму в розмірі близько 3 млн. грн. Однак у країнах, де туризм є пріоритетною сферою економіки, витрати набагато більші, зокрема, у Туреччині у 2011-2012 рр. більше 6,0 млн. євро витрачено лише на рекламу туризму в країні. Витрати на розвиток туризму у 2012 р. суттєво зросли завдяки Євро-2012.

Зауважимо, що туристичний ринок України завдяки Євро-2012 отримав нові можливості для розвитку, однак освоєння нових туристичних ресурсів проходить повільно.

Динаміка загального туристичного потоку впродовж 2011-2013 рр. свідчить про зростання туристичної діяльності в Україні. Однак аналіз туристичних потоків свідчить про тенденції зростання виїзного потоку та зменшення в'їзного, що вимагає аналізу рівня конкурентоспроможності туристичних послуг та розробки концепції з розвитку внутрішнього туризму. Отже, проблема низького рівня якості українського туризму з економічної проблеми перетворилася на соціальну, яка може бути вирішена шляхом розширення соціально орієнованого туризму та повернення на туристичний ринок підприємств соціального туризму. Це, на нашу думку, сприятиме створенню нових робочих місць та виходу країни з тривалої перманентної кризи шляхом реформ у туристичній індустрії.

У діяльності туристичної галузі України існують також інші проблеми, які стримують розвиток туризму, серед яких можна виділити наступні:

відсутність системи інформаційного та рекламного забезпечення діяльності галузі;

несприятливі умови перетину кордону та візовий режим для іноземних туристів;

несприятливі умови вкладення інвестицій в інфраструктуру туризму та санаторно-курортний комплекс;

відсутність механізмів податкового стимулювання та регулювання;

недоліки в системі державного управління;

слабкий вплив держави на проблему тіньової економіки;

відсутність необхідних законодавчо обумовлених повноважень в органах місцевого самоврядування.

Сучасний розвиток туризму в Україні визначається глибокими суперечностями організаційної структури туризму, невизначеністю спрямованості його розвитку, сучасним станом якісних та кількісних характеристик туристичної діяльності [1; 3].

За визначенням [7] туристична галузь є специфічним складним об'єктом державного регулювання та комерційного управління. Необхідність державної підтримки туризму, як складної економічної системи, в яку входять суміжні галузі господарства очевидна. Туристична індустрія, за аналізом економічної літератури [3] є сукупністю виробництв різноманітних галузей господарства, закладів освіти, культури, науки, котрі забезпечують створення матеріально-технічної бази туризму, підготовку кадрів та процес виробництва, реалізацію й споживання туристичного продукту шляхом використання природних, матеріальних та духовних ресурсів.

Завдяки безлічі факторів саме культурний туризм став світовим соціокультурним явищем зі своєю гуманітарною і глобальною місією. Зокрема, привернути увагу широкої світової громадськості до проблем збереження культурного надбання, національних етнокультур, культурної самобутності, культурного різноманіття, а також проблем взаємодії туризму і культури, туризму і культурного різноманіття, туризму і міжкультурного діалогу.

Багато міжнародних організацій зосереджують свою діяльність на «культурному» напрямі у формі концепцій, проектів, конгресів, конференцій, декларацій, конвенцій [4; 5; 11; 12]. Ця діяльність зумовлена входженням світової цивілізації в епоху глобалізації, загрозою нівелювання, часткової

зміни або повного зникнення національних культур, збільшенням природних і техногенних катастроф, воєн і терористичних актів, які також можуть призвести до знищення культурної спадщини. Тому місією культурного туризму, як інструменту миру, є зближення народів, виховання поваги, терпимості, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму.

Не залишилась осторонь питань розвитку культурного туризму і Україна. Сучасний стан культурного туризму в Україні, особливо в світлі сьогоднішніх подій, потребує активізації проблем туризму на різних рівнях українського суспільства.

Наша країна має значний потенціал для розвитку в'їзного і внутрішнього культурного туризму. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, із них: 57 206 — пам'ятки археології (418 з яких національного значення), 51 364 — пам'ятки історії (147), 5926 — пам'ятки монументального мистецтва (45), 16 293 — пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (3 541). Функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких мають статус національних. У Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: Софійський собор з архітектурним ансамблем, Києво-Печерська лавра в м. Київ, історичний центр м. Львів.

В законодавстві не враховуються завдання, пов'язані з ефективним використанням історичного й культурного потенціалу країни для поліпшення якості національного туристичного продукту.

Для вирішення цих проблем, на нашу думку також слід звернути увагу на поняття історико-культурного регіону під час розробки іміджевих брендів та маршрутів за напрямом. Саме утворені культурно-історичними об'єктами простори певною мірою визначають локалізацію рекреаційних потоків і напрями екскурсійних маршрутів.

Створення іміджевих брендів має ґрунтуватися на: збереженні, раціональному використанні найвизначніших пам'яток історико-культурної спадщини, залученні їх до туристичної інфраструктури; розробці

археологічних та історичних туристичних маршрутів; оновленні й доповнення експозицій, розвиткові виставкової діяльності музеїв; створенні розвинутої історико-туристичної інфраструктури для поліпшення інформаційної та експозиційної значущості історичних об'єктів; збереженні й охороні пам'яток, вжитті заходів щодо запобігання порушенням установлених режимів їх використання.

Отже, активізація досліджень регіональної науково- історичної проблематики, поглиблення «регіоналізації» досліджень є одним із важливих чинників, що сприяють окресленню індивідуальності історико-культурних областей України, їх самобутнього образу з усіма етнографічними й історичними складовими. А створення й закріплення в масовій культурі конкретних символів сприятиме просуванню в суспільстві відповідних культурних цінностей і формуванню нових суспільних ідеалів.

Сучасний туризм, як вид діяльності безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню та економічну сфери держави. Політика держави відносно туризму заснована на стратегії розвитку й тактиці регулювання туристичного ринку. Ефективність туристичної діяльності в національному господарстві визначається кількісним показником в'їзного потоку туристів або обсягом комерційної діяльності підприємств туризму, які виробляють туристичний продукт. При цьому економічний ефект розвитку туризму багаторівневий. Високий ефект економіка туристичних дестинацій і національне господарство в цілому отримують від в'їзного туризму, де інтегруються інтереси туристів, які задовольняють свої потреби, місцевих і регіональних органів управління, які збільшують бюджети від податкових надходжень, а також населення пунктів туристичних призначень, яке розширює культурний рівень та підвищує зайнятість.

Література

1. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. /Л.Г. Агафонова, О.Є. Агафонова. – К.: Знання України, 2009. – 354 с.
2. Алексеева Ю. Регіональні аспекти регулювання туристичної галузі України /Ю. Алексеева// Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали наук.- практ. конф.: У 2 т. / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2002. – Т.2. – С. 233-234.
3. Бурнашов І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні /І. Бурнашов //Диференційне забезпечення керівництва. - 2005. - Вип. 12/7, - С. 1-35.
4. Декларація терпимості ЮНЕСКО, 1995 р. - М., 1996. - С. 9-10.
5. ICOMOS Tourism Handbook for World Heritage Site Managers. ICOMOS, 1993.
6. Манільська декларація зі світового туризму. - Madrid: WTO, 1980.
7. Про туризм: Закон України // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - С. 5.
1. Публикации “круглого стола” по культуре, туризму и развитию: основные проблемы XXI века.- Париж, ЮНЕСКО, 26-27 июня 1996 года.
2. Tourism Market Trends, 2011 / World Tourism Organization. – Madrid: UNWTO, 2012. – 60 р.- [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.world-tourism.org.
3. <http://www.weforum.org> - [Електронний ресурс]. Матеріали Всесвітнього економічного форуму.
4. <http://www.wttc.org/news-media> - [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Всесвітньої Ради з туризму і подорожей.

**СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА
РИНКОВОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СПІЛЬНОГО
ІНВЕСТУВАННЯ
КАМПІ О.Ю.**

На сьогоднішній день навряд чи яка інша стратегічно важлива соціально-економічна проблема є настільки актуальною й неоднозначно сприйнятою в розвиненому світі, як співвідношення ринкової самоорганізації та державного регулювання сфери господарювання.

Необхідність поєднання державного регулювання з ринковими відносинами особлива актуальна в умовах трансформації постсоціалістичних економік, оскільки ринкові механізми та інститути, які в країнах Заходу формувалися і розвивалися природним шляхом протягом століть, у посткомуністичних державах належало створити в стислі терміни [1].

Проте ринкові перетворення в Україні показали, що в цілому сфера господарювання не відзначається ефективним державним регулюванням. Тому гостро постає проблема вирішення взаємодії державного регулювання та ринкового саморегулювання в умовах ринкових трансформацій в Україні (зокрема, і у сфері спільного інвестування).

Проблемам правового регулювання діяльності зі спільного інвестування присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених – юристів та економістів, а саме: О. О. Ашуркова, С. О. Бірюка, Є. В. Боброва, В. М. Бутузова, О. М. Вінник, С. О. Віхрова, О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Ю. М. Жорнокуя, В. В. Кудрявцева, В. В. Лаптева, В. К. Мамутова, М. В. Мащенко, Д. А. Леонова, А. А. Пересади, О. П. Подцерковного, В. В. Поєдинок, В. Ю. Полатая, В. В. Резнікової, В. С. Щербини, О. М. Юлдашева та ін. Однак необхідно відзначити відсутність системних праць щодо дослідження проблем взаємодії державного регулювання і ринкового саморегулювання в процесі здійснення діяльності зі спільного інвестування. Разом з тим забезпечення оптимального поєднання обох цих начал у сфері господарювання (в тому числі і у сфері спільного інвестування) – серйозна науково-практичне завдання, від вирішення

якого багато в чому залежать соціально-економічні перспективи країни [2, с. 79].

При вирішенні проблеми взаємодії державного регулювання та ринкового саморегулювання у сфері спільного інвестування необхідно виходити з того, що в суспільстві, яке організоване на державній основі, не може існувати абсолютної свободи в будь-якій із сфер економічного життя, в т. ч. і в сфері спільного інвестування. Діяльність зі спільного інвестування має потребу у врегулюванні, тобто визначенні правил діяльності на ринку спільного інвестування з тим, аби не порушувались права та інтереси як самих інституційних інвесторів (корпоративних і пайових фондів) в процесі їх взаємодії, так і в результаті здійснення діяльності зі спільного інвестування, – інших учасників відносин у сфері спільного інвестування (зокрема, індивідуальних інвесторів). Іншими словами, в процесі державного регулювання діяльності зі спільного інвестування не повинна обмежуватись підприємницька активність та свобода суб'єктів даної діяльності, проте її потрібно спрямувати для досягнення соціально корисних результатів.

При створенні механізму оптимального співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання у сфері спільного інвестування, на нашу думку, потрібно виходити насамперед з того, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови для ведення господарської діяльності зі спільного інвестування суб'єктам даної діяльності та одночасно не допускати «зарегульованості» ринку спільного інвестування.

В науковій літературі відмічається, що в Україні сформована система державного регулювання діяльності інституційних інвесторів, але вона повинна істотно доповнюватися різними формами інституційно-правового регулювання (саморегулювання), яке здійснюється центральними інститутами ринків цінних паперів та інших фінансових інструментів (фондовими біржами, центральним депозитарієм, кліринговими організаціями) та/або об'єднаннями професійних учасників, що діють на

принципах саморегулювання і здійснюють управління даними інститутами, посилюючи та консолідуючи наглядові функції державних регуляторів [3].

При вирішенні питання щодо оптимізації співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання у сфері спільного інвестування потрібно виходити з того, що в процесі державного впливу на ринок спільного інвестування відбувається своєрідне зменшення меж власне вільної діяльності суб'єктів господарської діяльності зі спільного інвестування. Тобто, регулюючий вплив держави певним чином обмежує саморегулювання сфери спільного інвестування. Але при цьому ринок спільного інвестування оперативно надає певні сигнали щодо відповідності державного впливу реальній ситуації на ринку і, таким чином, держава може відповідним чином змінювати регулюючий вплив щодо ринку спільного інвестування.

У зв'язку з цим вважаємо слушною думку О. А. Черненко про те, що держава повинна брати участь у вирішенні тих завдань, які не здатний вирішити ринок [4, с. 147]. У літературі щодо такого підходу до державного регулювання вживається термін «принцип обмеженого державного втручання». Такий підхід означає, що держава регулює діяльність суб'єктів ринку лише в тих випадках, коли це абсолютно необхідно, і делегує частину своїх нормотворчих і контрольних функцій професійним операторам ринку цінних паперів, що організовані в саморегульовані організації [5, с. 28].

Література

1. Морозова Н. И. Сочетание рыночного саморегулирования с государственным регулированием – стратегическое русло развития цивилизованной экономики [Электронный ресурс] / Н. И. Морозова // Управление экономическими системами. – 2010. – № 3 – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-23-232010/item/180-2011-03-23-09-08-55>
2. Чумаченко Н. Г. К проблеме сочетания государственного регулирования и рыночной саморегуляции / Н. Г. Чумаченко // Экономика Украины : Полит.-эконом. журн. М-ва экономики и по вопр. европ. интеграции

Украины, М-ва финансов Украины и Нац. акад. наук Украины. – 2006. – № 8. – С. 79–81.

3. Мороз В. В. Напрями та шляхи вдосконалення механізмів державного регулювання діяльності інститутів спільного інвестування в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Мороз // НАДУ. – 2011. – Режим доступу : <http://ns1.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Moroz.pdf>
4. Черненко О. А. Держава як учасник відносин у сфері господарювання / О. А. Черненко // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – 2010. – Випуск 9. – С. 144–147.
5. Болдуєва О. В. Формування правових методів державного регулювання ринку цінних паперів в Україні / О. В. Болдуєва // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 3. – С. 23–28.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАКАРПАТТЯ

КОВАЛЬЧУК І.Є.

*ст. викладач кафедри менеджменту та управління
економічними процесами Мукачівського державного університету*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація світової економіки, посилення міжнародної конкуренції в туристично-рекреаційній галузі призвели до зростання популярності нової інноваційної моделі співпраці суб'єктів підприємництва в межах певного регіону, в рамках якої всі учасники прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація економіки обумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням дослідження особливостей розвитку рекреаційно-туристичного комплексу, проблемам територіальної організації діяльності, оцінки ефективності інтеграційних

об'єднань присвячені праці таких провідних вчених, як М. І. Долішній, В. І. Мацола, В. В. Готра, В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, О.М. Кальченко, В.В. Горлачук, О.М. Коваль, В.В. Гоблик та ін. Протягом останніх десятиріч у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі все більше уваги приділяється вивченню кластерів як особливих територіальних об'єднань та нових форм організації виробництва. Суттєвий вклад у розвиток концепції кластеризації внесли роботи М. Портера, М. Енрайта, М.Фельдмана, Дж. Хертога, М. Стейнера, В. Прайса, Е. Бергмана, Б. Гаррета, С.Девіса, Д. Джереффі, М. Кастельса, П. Кругмана, К. Моргана, Е. Менсфільда, Б.Харрісона.

Дослідженню проблем, які виникають при формуванні та функціонуванні кластерів, присвячено численні праці вітчизняних науковців, зокрема, Л.І. Гонтаржевської, Ю. М. Бажала, П. Ю. Буряка, М. П. Войнаренко, С. В. Мочерного, А. О. Прочан, С. І. Соколенка, Д. М. Стеценка, Л. М. Черчик та ін. Можливості діяльності кластерних утворень у рекреаційно-туристичній сфері розкриті у працях Ю. Г. Дробенко, О. В. Мельник, І. Ю. Швеця та інших, що свідчить про значний інтерес та перспективи кластерних утворень у рекреаційно-туристичній сфері України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах одним з недостатньо дослідженим вітчизняною наукою напрямком вивчення і моделювання туристичної діяльності є кластерний підхід. Проблема кластеризації в туристичній галузі приділяється недостатньо уваги, тому питання функціонування і розвитку туристичних кластерів взагалі і в Україні зокрема є досить актуальним і потребує більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей функціонування туристичних кластерів, аналіз перспектив розвитку процесів кластеризації у туристичній галузі Закарпаття на основі раціонального використання рекреаційного та історико-культурного потенціалів краю.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної сфери можна забезпечити за рахунок активізації руху туристичних потоків. Одним із способів отримати конкурентні переваги на ринку, а також покращити привабливість території для потенційних туристів є створення такоготериторіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер.

Туристичний кластер розглядають як систему інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення спільного туристичного продукту [1]. Кластер — продукт співпраці підприємств індустрії туризму з усіма іншими видами бізнесу, пов'язаними з їх обслуговуванням. В туризмі, це наприклад, готелі, заклади громадського харчування, туристичні компанії, освітні заклади, розважальні комплекси, транспортне сполучення, система виробництва сувенірної продукції [2].

Світовий досвід використання кластерів в економіці підтверджує їх ефективність для розвитку регіонів в Україні. Так, у країнах Європи впроваджено ряд заходів для створення і розвитку кластерів через різноманітні стратегії, у тому числі підприємництва, регіональна та дослідно-інноваційна [3]. Впровадження кластерної стратегії в ЄС здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до теорій кластерів, виробнича структура конкретного регіону повинна розвиватись у такому напрямі, який дозволяє використовувати продукт однієї галузі для потреб декількох інших. При цьому, між всіма галузями економіки даної місцевості, будуть створюватися стійкі економічні та управлінські зв'язки, які дозволятимуть підтримувати ці галузі й сприяти стабілізації економіки регіону. Це обумовлено тим, що основним завданням кластера є розвиток регіону за рахунок оптимізації використання доступного обмеженого ресурсу. Функціональний зв'язок між компонентами туристичного кластеру, суб'єктами туризму та рекреації й потенційними споживачами туристичних послуг забезпечить оптимальність реалізації кластерної моделі розвитку в перспективі [4].

Створення туристичного кластеру Закарпаття забезпечить нові можливості для розвитку існуючих та створення нових бізнес-проектів, проведення спільних виставок, акцій, розробки стратегії просування туристичної пропозиції.

Туристичний кластер може бути сформований як у межах окремих зон чи районів, так і Закарпаття загалом. На сьогодні Закарпаття як туристична дестинація, має сформований імідж в уяві туриста. У 2013 році кількість туристів в області за офіційними даними збільшилася на 3 % і складала 326,7 тис. осіб [5]. Про це 19 березня, під час прес-конференції повідомив в.о начальника управління з питань європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму в Закарпатській області Олександр Марченко. Однак, за словами посадовця, ця цифра є далеко не досконалою, адже не включає в себе сільський туризм, приватні садиби, які на сьогодні потужно розвиваються в області. Олександр Марченко переконаний, якщо близько 10 млн. осіб щорічно перетинають кордон із Закарпаттям, то принаймні 1 млн. хоча б на одну ніч залишиться в нашому краї. Натомість офіційна статистика враховує виключно показники відпочиваючих туристично-рекреаційний, санаторно-курортних, готельних закладів та гірськолижних центрів. Піковим роком у розвитку туризму краю Олександр Марченко відзначив 2008 рік. Офіційні показники тоді склали 500 тис. туристів. Відтак криза згодом зменшила напливи, щоправда ситуацію намагаються врегулювати [5].

Слід відзначити, що чим далі, тим даний імідж стає менш привабливим, через низький рівень якості послуг, що у переважній більшості випадків зумовлено не відсутністю знань у менеджерів та директорів підприємств туристичної індустрії, а відсутністю системного бачення перспектив розвитку тих чи інших туристичних проектів.

Туристична галузь Закарпаття на сьогодні володіє всіма ресурсами та умовами для ефективного її розвитку. Створення кластерів у туризмі навколо так званих «кореневих центрів», дестинацій, які продають туристичні фірми,

створюючи туристичний продукт, допоможе підійти до стратегії системного розвитку регіональної індустрії туризму. На Закарпатті, наприклад, такими центрами, можуть стати архітектурні пам'ятки, природні та рекреаційні ресурси, події, палаци та замки, мінеральні та термальні джерела, гірські вершини, озера, фестивалі та інше.

Розвиток туристично-рекреаційної галузі Закарпаття за останні роки характеризується позитивною динамікою, внаслідок чого вона починає відігравати дедалі вагомішу роль в соціально-економічному розвитку області. Комплексний підхід до розвитку туризму та курортів на обласному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, зумовили значне зростання кількості туристів та обсягів наданих їм послуг і не тільки [2]. А зростання туристичних потоків, в свою чергу, зумовлює збільшення попиту та обсягів споживання туристами товарів та послуг різних галузей економіки області, стимулюючи їх розвиток та приріст виробництва [2]. На жаль, сучасна індустрія туризму Закарпаття характеризується такими проблемами як:

1. Недостатньо розвинена інфраструктура галузі та сервісна інфраструктура місцевостей (наявність закладів харчування, придорожніх рекламно-інформаційних вказівників, стан вокзалів тощо), де розташовані об'єкти туристично-рекреаційної галузі.

2. Слабка комунікаційна доступність перспективних для освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій (поганий стан доріг, відсутність електрифікації, телефонізації).

3. Нечітко продумане і сплановане освоєння інвестиційно привабливих територій. Продаж перспективних земельних ділянок на конкурсній основі, виключно для будівництва закладів розміщення.

4. Недовикористання родовищ мінеральних (в т.ч. термальних) вод у лікувально-оздоровчих цілях.

5. Недостатня кваліфікація кадрів, і як наслідок, низький рівень обслуговування в закладах розміщення.

6. Відсутність у багатьох суб'єктів підприємництва повного пакету документів по забезпеченню правомірності їх діяльності.

Перераховані вище риси туристично-рекреаційної галузі Закарпаття позначаються на низькій конкурентоспроможності підприємств регіону.

Трансформації соціально-економічних умов у країні, Карпатському регіоні та області, а також аналіз правової практики діючого законодавства у сфері туризму й рекреації підтверджують необхідність його змін та доповнень у відповідності до сучасних вимог. Такими правовими проблемами на сьогодні є: невідповідність окремих положень Закону України “Про туризм” та інших нормативно-правових актів, які регулюють туристичну діяльність, сучасному міжнародному законодавству в сфері туризму; недостатній рівень державної підтримки і протекціонізму в сфері регулювання внутрішнього (соціального) та виїзного туризму (відсутність пільг на ПДВ, податку на прибуток, на майно тощо). Тому, на нашу думку, необхідно розробити пакет актів нового покоління, які б регулювали взаємодію туризму з органами державного управління та місцевої влади, з системою підготовки кадрів для рекреаційно-туристичної сфери, з наукою та культурою, з системою страхування економічних ризиків для туроператорів та туристів.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади області становлять ядро рекреаційно-туристичного кластера, оскільки передусім у них реалізується унікальний регіональний рекреаційний продукт. Його динаміка за період 2009-2013 роки носить наростаючий характер (рис.2), з якої витікають такі висновки: в цілому по області кількість ліжок в санаторно-курортних закладах у 2013 р. порівняно з 2009 р. зменшилась переважно за рахунок передгірної та гірської природно-економічних зон. Водночас характерна наростаюча тенденція щодо збільшення ліжко-місць у дитячих оздоровчих таборах [6].

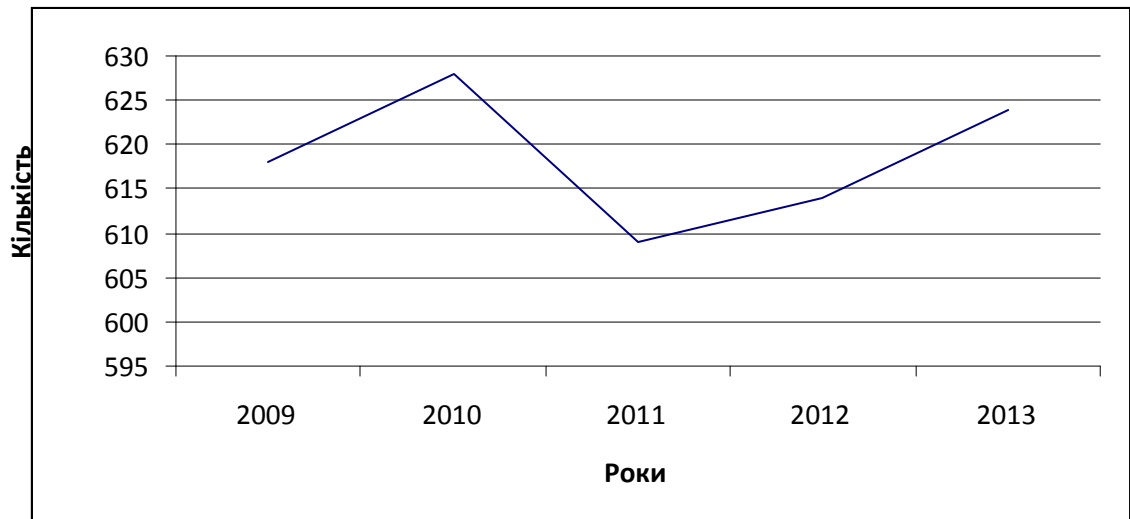

Рис. 2. Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпаття у 2009-2013 роках.

Вагомим аргументом, що сприятиме створенню туристичного кластеру, може стати ідея співпраці на місцевому рівні, щоб конкурувати на глобальному ринку. Туристичні фірми, є операторами ринку, продаючи свій продукт, вони перекуповують послуги інших видів бізнесу, що функціонують в індустрії туризму: готельного та ресторанного, перевезень, торгівлі, розважального та інших. Через це, вони повинні між собою спілкуватись, не тільки укладаючи комерційні угоди, але й під час конференцій, семінарів, нарад, через створення професійних асоціацій, клубів. Адже, представники всіх зазначених видів бізнесу і утворюють кластер туризму.

Прикладом такої співпраці та обміну досвідом для Закарпатської області може слугувати круглий стіл на тему: «Кластерні ініціативи в туристичній сфері: європейський досвід та перспективи розвитку на Тернопіллі», проведений 06.11.2011 року. Польські та українські колеги поділилися результатами своїх досліджень та напрацюваннями у сфері кластерних моделей місцевого економічного розвитку Польщі з представниками туристичного бізнесу, місцевої влади та науковцями Тернопільщини – учасниками та партнерами проекту «Туристично-рекреаційний кластер «Дністровський каньйон» [7].

На рівні Закарпатської області кафедра туризму УжНУ, факультет туризму МДУ та Туристично-інформаційний центр Закарпаття організовує проведення семінарів з метою обговорення перспектив розвитку туризму як окремих зон в межах районів та і Закарпаття загалом, створення нових можливостей та розширення спектру послуг, а також обміну думками та бачення директорів, менеджерів підприємств вирішення спільних проблем. Учасниками семінарів є фахівці та експерти індустрії туризму районів, представники органів влади та місцевого самоврядування, представники туристичних фірм, що працюють над розвитком внутрішнього туризму Закарпаття, директори та менеджери туристичних баз, готелів, ресторанів, виробники сувенірів та організації, що надають посередницькі послуги. У результаті очікується вироблення перспективного, реалістичного плану розвитку туризму районів на основі існуючого потенціалу, з орієнтацією на цільові групи туристів, як результат втілення стратегії розвитку туризму Закарпаття.

Тому в сучасних умовах господарювання з метою забезпечення конкурентноспроможності туристично-рекреаційних закладів необхідно об'єднати зусилля. Ініціатива створення кластеру може належати як представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, так і бізнесу. Зусилля органів влади зазвичай спрямовуються не на підтримку окремих підприємств і галузей, яким би не був значним їх внесок в економіку регіону, а на створення умов для розвитку кластерів та розвитку взаємин усередині нього. Тут варто долучити і потужні інвестиційні проекти, що працюють на території Закарпаття. Адже, такі світові бренди, як «Ядзакі», «Джейбіл», «Єврокар», «Фішер», та інші відомі у світі, а географічно вони розташовані на території Закарпаття.

Висновки і перспективи подальших розробок. Кластеризація туристично-рекреаційної галузі Закарпаття сприятиме активізації підприємництва через концентрацію ділової активності, тим самим забезпечить створення робочих місць, надходження доходів у обласні та

місцеві бюджети, покращить якість туристичних послуг і, відповідно, рівень життя населення краю. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів у забезпеченні якості туристичних послуг, що надаються. Об'єднання в кластери посилює роль дрібного і середнього підприємництва, дозволяє використовувати його виробничий потенціал. Діяльність туристичних кластерів також сприяє максимальному використанню інноваційних і комунікаційних технологій, підвищенню рівня кваліфікації та інтелектуального потенціалу працівників.

Підприємства туристичного бізнесу, об'єднавшись в туристичний кластер, як правило, ефективно взаємодіють з науковими закладами та органами місцевої влади для підвищення конкурентоздатності своїх туристичних послуг. Вони отримують можливість ефективніше відстоювати свої інтереси на рівні органів місцевої влади, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Але, незважаючи на зростання інтересу до кластерів і ефективний досвід їх впровадження в зарубіжних країнах, кількість кластерів взагалі і туристичних зокрема, в Україні збільшується досить повільно. Це пояснюється такими факторами як:

- недосконалість нормативно-законодавчої бази по створенню і діяльності кластерів;

- відсутність досвіду і достатнього інформаційного забезпечення по створенню і функціонуванню кластерів;

- низьке сприйняття підприємствами інновацій;

- недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи;

- відсутність інвесторів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів;

- відсутність державної фінансової підтримки кластерних утворень.

Для забезпечення формування сприятливих умов розвитку туристичних кластерів необхідним є здійснення в державі комплексу заходів, а саме:

розробка і удосконалення законодавчої бази організації туристичних кластерів в Україні;

проведення інформаційної компанії серед потенційних учасників і зацікавлених осіб по роз'ясненню конкурентних переваг кластерів;

державна підтримка процесів кооперування, приєднання та інтеграції серед туристичних підприємств;

підвищення ефективності системи навчання і підготовки спеціалістів по створенню і впровадженню кластерної моделі в сфері туризму;

створення промислових парків і технопарків як інфраструктури для розвитку кластерів, заохочення використання технологічних інновацій в роботі підприємств туристичного бізнесу;

реалізація заходів податкового регулювання для учасників кластерів;

зниження адміністративних бар'єрів.

При цьому довготермінова стратегія розвитку туристичних кластерів повинна визначатись в тісному контакті органів державної влади і ключових підприємств туристичного бізнесу, оскільки всі передумови для її реалізації на Закарпатті є і у перспективі будуть запроваджені.

Література

5. Гонтаржевська Л.Г. Ринок туристичних послуг в Україні: Навчальний посібник /Гонтаржевська Л.Г. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008, с.28-29.
6. Коваль О.М. Перспективи створення туристичних кластерів на Закарпатті. Новини Закарпаття. - tisit.edu.ua/tisit_news/128.
7. Гоблик В.В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі(на прикладі Закарпатської області): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук.- tourlib.net/aref_tourism/goblyk.htm.

8. Формирование инновационных кластеров в Украине: Роль Торгово-промышленных Палат: Международный Форум [«Развитие инновационного пространства СНГ. Роль и место Торгово-промышленных Палат стран содружества»] (г. Казань, 16-17 апреля 2009 г.) /Соколенко С.И.
9. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів: IV національний форум з питань регіонального розвитку [«Стратегії конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації: український та закордонний досвід»]. – м. Київ, 12.11.2008 р. /Соколенко С.І. МФСР, СЕУ, ІЕП НАНУ.
- 10.<http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/sanatorij.pdf>
- 11.<http://www.obl-rada.te.ua/diyalnist/novyny/polski-ta-ukrayinski-eksperty-podilylysyia-dosvidom-schodo-rozvytku-turystychnykh-klasteriv.html>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ЛИЗАНЕЦЬ А.Г.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

В сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, зростання взаємозалежностей не лише між країнами, а й між регіонами, актуалізується необхідність входження України в окремі інтеграційні об'єднання. Одним з варіантів такого об'єднання є євроінтеграція. Участь у процесі європейської інтеграції є за змістом не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а насамперед процесом глибокого проникнення інститутів ЄС (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку. У такій якості євроінтеграція виступає переважно як фактор впливу на внутрішні процеси, який матиме виразний економічний та соціальний ефект. Вона впливатиме як на розвиток різних галузей економіки, так і на розвиток ринку праці.

Після підписання Угоди про асоціацію та Угоди про Поглиблену зону вільноїторгівлі (ПЗВТ) з ЄС ринок праці України отримує стимули до розвитку: приведення трудового законодавства до вимог ЄС, покращення інвестиційного клімату, підвищення продуктивності праці, зростання конкурентоспроможності національної робочої сили [соц. наслідки].

Проте подальші тенденції розвитку національного ринку праці залежать від його сьогоденного стану. У загальному ринок праці України характеризується структурними зрушеннями, дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, посиленням проблем зайнятості та недосконалою системою регулювання.

За результатами проведених досліджень для ринку праці України 2010-2013 рр. були притаманні наступні тенденції: спад економічної активності населення внаслідок еміграційних процесів і скорочення природного приросту населення; реструктуризація підприємств, зростання сфери послуг (торгівля, посередництво); дотаційність праці в більшості галузей економіки; розширення неформальної зайнятості; недостатня інвестиційна активність і застарілість основних засобів виробництва; значна частка ручної праці; високий рівень зайнятості в особистому домашньому господарстві тощо [2].

Про загальну динаміку окремих показників розвитку ринку праці України за 2000-2013 роки можна судити на основі даних, представлених у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка показників ринку праці України за 2000-2013 роки*

Показник	2000 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Зайняті, тис. осіб	20175	20266	20324	20354	20404
Безробітні, тис. осіб	2656	1786	1733	1657	1576
Економічно активне населення, тис. осіб	22831	22051	22057	22011	21980
Навантаження незайнятого населення на 1 вільне робоче місце, осіб	17	9	8	11	12
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	170070	1082569	1316600	1411238	1454931
ВВП у розрахунку на одну особу, грн.	3436	23600	28 488	30953	31752

Середньомісячна заробітна плата, грн.	230	2239	2633	3026	3265
Середньомісячна номінальна заробітна плата у % до прожиткового мінімуму	80	242,8	262,3	266,8	268,1
Середній розмір допомоги по безробіттю, грн.	59,4	780,05	878,52	1027,5	1147
Середній розмір допомоги по безробіттю у % до прожиткового мінімуму	20,6	84,7	85,6	90,6	94,1%

*Розраховано за даними Державної служби статистики [1]

Згідно даних Державної служби статистики України, у середньому за 2013 рік чисельність економічно-активного населення склала 21,98 млн. осіб, що на 0,14% менше ніж у попередньому періоді. Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, у порівнянні з 2012 роком, збільшилася на 49,8 тис. осіб та становила 20,4 млн. осіб. Рівень зайнятості зріс з 59,7% у 2012 році до 60,3% у 2013 році. Економічно-активним є 65% населення відповідної вікової групи.

Чисельність безробітних в середньому за 2013 рік зменшилася на 80,7 тис. осіб і становила 1,6 млн. осіб. Рівень безробіття населення віком 15-70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), знизився з 7,5% до 7,2% економічно активного населення. Рівень безробіття скоротився як серед чоловіків (з 8,5% до 8,0%), так і серед жінок (з 6,4% до 6,2%).

У 2013 році рівень безробіття в Україні залишається нижчим, ніж в країнах Європейського Союзу, де він становив 11% (зокрема, в Іспанії та Греції, відповідно, 26% та 27%, Хорватії – 18%, Португалії – 17%, Кіпрі - 16%, Словаччині – 14%, Ірландії та Болгарії – 13%, Італії, Латвії та Литві - 12%, а у Польщі, Угорщині та Словенії – 10%) [2].

До ключових характеристик вітчизняного ринку праці належать:

збільшення фактичного рівня зайнятості населення із значним відставанням її продуктивності порівняно з іншими європейськими країнами. За індексом продуктивності праці, розрахованим МВФ і Міжнародною організацією праці для 85 країн, Україна посідає 72-е місце;

збільшення питомої ваги працівників, задіяних не у державних, а у приватних структурах;

стрімкий розвиток нестандартних форм зайнятості (надомної, дистанційної, тимчасової, часткової);

посилення мобільності робочої сили (часта зміна місця працевлаштування). Згідно даних Державної служби статистики України коефіцієнт обороту робочої сили по прийому та звільненню з 20,0% та 25,0% у 2000 році зріс до 26,9% та 30,6% у 2013 році відповідно [1];

інтенсифікація міграційних процесів (як внутрішніх, так і зовнішніх). За даними Українського центру соціальних досліджень та Інституту народознавства НАНУ, число українських трудових мігрантів сягає 4,5-5 млн. осіб. Але є розрахунки, що свідчать і про 5,5-7 млн. Ще більш вражаюча ситуація з грошовими переказами мігрантів: з країн ЄС до України щорічно від трудових мігрантів надходить близько €15 млрд. За даними Міжнародної організації міграції, загальний дохід українських мігрантів становить близько \$35,3 млрд. на рік, із яких вони щорічно перераховують до України \$20-25 млрд., що становить близько 10-12% ВВП України;

зниження питомої ваги кваліфікованих спеціалістів серед зареєстрованих безробітних;

збільшення молодіжного безробіття, серед осіб понад 50 років та інших соціально вразливих категорій населення;

приріст зайнятості у таких видах економічної діяльності як інформаційні технології, туристичний та готельно-ресторанний бізнес, фармацевтичний бізнес і агробізнес;

низький рівень мінімальної та середньої заробітної плати;

надмірна диференціація оплати праці за статусними групами та у регіонах і секторах економіки;

поширеність тіньових схем оплати праці;

допомога по безробіттю є нижчою від прожиткового мінімуму (див. табл.1).

Євроінтеграційні процеси сприятимуть зміні ситуації на ринку праці, створюючи, водночас, як можливості, так і загрози. Інтеграційна привабливість ЄС для України щодо соціальної політики полягає у наступному:

удосконалення трудового законодавства шляхом приведення його у відповідність з вимогами ЄС: створення рівних можливостей для всіх, включно із впровадженням в Україні ряду директив ЄС у сфері трудового права, протидії дискримінації і забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці;

сприятливий інвестиційний клімат та ділове середовище, що призведе до створення нових робочих місць та підвищення продуктивності і якості праці;

легалізація трудової міграції. Угода про асоціацію не надає Україні вільного режиму працевлаштування на території ЄС, хоч і полегшує дещо такі умови внаслідок: поступової лібералізації візового режиму; постійного діалогу з питань міграції і спільного управління цими процесами; сприяння інтеграції законно проживаючих вихідців з України в суспільство країни перебування; закріплення принципу недискримінації громадян України, легально зайнятих на території країн ЄС, у частині умов праці, винагороди і звільнень порівняно з громадянами ЄС;

підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили за рахунок можливого розширення доступу до систем професійної підготовки у провідних європейських країнах;

підвищення стандартів якості життя населення. Середньомісячна зарплата в ЄС є сьогодні майже вдев'ятеро вищою, ніж в Україні, і вчетверо вищою, ніж у Росії. Така ж динаміка характерна і для пенсійного забезпечення. Європейська система пенсійного забезпечення давно сформувалась як ринкова, яка тісно прив'язана до доходів населення. Це дуже важливо для української пенсійної системи, яка поки що надто слабо прив'язана до доходів населення, а більше – до віку і стажу. Ще більші можливості України – в освоєнні інших соціальних стандартів країн ЄС.

Ідеться про видатки на соціальний захист і соціальну допомогу. За цими показниками відставання України від ЄС та Єврозони в десятки разів.

Проте євроінтеграційні процеси несуть у собі і певні ризики для розвитку національного ринку праці у коротко- та середньостроковому періоді, пов'язані з поглибленням асиметрії на ринку праці (переваги від євроінтеграції будуть отримувати здебільшого роботодавці, а не працівники). Асиметрія буде викликана скороченням обсягів зайнятості в офіційній економіці; зростанням тимчасового безробіття внаслідок структурних змін та відсутності супроводу подальшого працевлаштування; збільшенням масштабів неформальної та нестандартної зайнятості; посиленням інтенсивності та напруженості праці у транснаціональних корпораціях; загостренням конкуренції між українськими і західними фахівцями та внутрішньої конкуренції за престижні робочі місця.

Мінімізація негативного впливу ризиків та посилення позитивних наслідків від євроінтеграції вимагає реформування моделі регулювання вітчизняного ринку праці шляхом поєднання державних та ринкових інструментів, забезпечення продуктивної зайнятості ЕАН, усунення практики неформального регулювання зайнятості, стимулювання розвитку якісних освітніх послуг як засобу підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронне джерело]. – Режим доступу до джерела: –<http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Петрова І. Соціальні наслідки Євроінтеграції України [Електронне джерело]. – Режим доступу до джерела: library.fes.de/pdf-files/.../ukraine/09446.pdf.

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ

МУСАТКІНА В.П.

ст. викладач кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

Інтеграція України та її регіонів у світовий економічний простір на паритетних засадах є одним із найважливіших завдань вітчизняної економіки. Однак у процесі його реалізації виникає ціла низка проблем, розв'язання яких потребує вирішення питань, пов'язаних з процесом формування і розвитку підприємництва, оцінки його потенціалу і реального внеску в справу стабілізації економічного зростання, забезпечення інтегрування української економіки у світовий, зокрема європейський, економічний простір[2, с.3–5].

З початком ринкової трансформації економіки як в Україні, такі в країнах СНД економісти почали активно досліджувати теорію підприємництва, серед них такі представники, як: В.Афанасьєв, О.Бандурович, С.Береславський, А.Бусигін, А.Гальчинський, В.Геєць, В.Горфінкель, Я.Жаліло, Н.Іващенко, А.Кісельов, В.Кредісов, Г.Климко, М.Лапуста, І.Лукінов, К.Ляпіна, О.Мороз, А.Савченко, М.Чумаченко, А.Чухно, А.Шегда, Ф.Шамхалов та ін.

Проблемам регіонального співробітництва і розвитку прикордонних територій присвячені праці В.Андрійчука, М.Андруся, П.Беленького, В.Будкіна, О.Гонти, М.Долішнього, В.Кравціва, П.Луцишина, Ю.Макогона, А.Мокія, Н.Мікули, А.Павлюк, В.Пили, С.Писаренко, К.Пугачевської, В.Трегобчука, Р.Федана, О.Чмир, В.Чужикова, І.Школи та ін.

Внаслідок сучасних трансформаційних зрушень виникають якісно відмінні від попередніх періодів концептуальні проблеми ринкових перетворень, серед яких чільне місце посідають теоретичні положення про підприємництво, вміння практично застосувати їх до нових форм господарювання. Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток підприємницького сектора в прикордонному регіоні—складна, багатоаспектна

проблема, вирішення якої передбачає формування комплексного конкурентоздатного механізму підприємницької діяльності в єдності та взаємодії власних зусиль підприємця із законодавчим, інституційно-організаційним, фінансово-кредитним і зовнішньоекономічним напрямками [2, с. 3–5].

Таким чином, недостатня розробленість окресленої сукупності проблем, а також важливість їх теоретичного та практичного значення для посилення керованості і прискорення перетворень, особливо на регіональному рівні, обумовила актуальність даної статті. Метою якої є виявлення впливу сучасних процесів, які відбуваються в ЄС на розвиток підприємництва в прикордонному регіоні України.

Внаслідок сучасних трансформаційних зрушень виникають якісно відмінні від попередніх періодів проблеми ринкових перетворень. Серед них головне місце посідають теоретичні положення про підприємництво, вміння практично застосувати їх до нових форм господарювання.

Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток підприємницького сектора в прикордонному регіоні – складна, багатоаспектна проблема, вирішення якої передбачає формування комплексного конкурентоздатного механізму підприємницької діяльності. Потрібно також враховувати, що регіональний рівень слугує мікромоделлю трансформаційних процесів. Зважаючи на те, що роль і місце вітчизняних підприємницьких структур у європейському економічному просторі визначатиметься здатністю України максимально використати нові можливості оцінити наслідки і подальші перспективи цього процесу, його впливу на розвиток підприємництва, насамперед у прикордонному регіоні [1, с. 142–151].

Метою даної статті є виявлення впливу сучасних процесів, які відбуваються в ЄС на розвиток підприємництва в прикордонному регіоні України, а також визначення механізму інтегрування прикордонного регіону в європейський економічний простір.

У розвитку світової економіки переважають процеси глобалізації, які відповідно впливають як на національні пріоритети економічного розвитку і реалізацію потенціалу міжнародної взаємодії, так і на стратегічні інтереси всіх суб'єктів бізнесу. Головною особливістю є те, що, незважаючи на економічні переваги, процеси міжнародної економічної інтеграції відбуваються в складних умовах координації та встановлення балансу різноманітних національних, політичних і соціально-економічних інтересів суб'єктів міжнародних відносин, у т.ч. підприємницьких структур[4, с.167–179].

Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток підприємництва проявляється у таких формах:

- створення нових умов господарювання,
- активізація різних форм і напрямів взаємного співробітництва;
- ускладнення ділових обмінів, прикордонної торгівлі у зв'язку із запровадженням візового режиму,
- зростання вартості здійснення комерційних угод;
- виникнення проблем регулювання трудової міграції;
- обмеження доступу української продукції на ринки держав-членів ЄС[2, с. 3–5].

Під час розв'язання проблеми невідповідності умов підприємницької діяльності в Україні міжнародним нормам, слід звернути увагу на:

- 1) уникнення подвійних стандартів;
- 2) необхідність всебічного узгодження національних інтересів на всіх рівнях з одночасним врахуванням сучасних світових тенденцій[3, с.17–20].

Проаналізувавши функціонування підприємницької сфери можна зробити висновок, що для подолання негативних тенденцій потрібне негайне прийняття відповідних заходів впливу на підприємницький сектор економіки з врахуванням складності підприємницької діяльності. Це дасть змогу вирішити багато нагальних проблем, досягти взаємодії інтересів підприємців і суспільства, розробити нову систему управління процесами розвитку

підприємництва, в якій функції держави повинні зміститись із переважно адміністративно-командних позицій на обслуговуючі, орієнтовані на створення умов для ефективного розвитку підприємництва.

У стратегічному плані вплив розширення ЄС на підприємницький сектор можна розглядати позитивно, що сприяє запровадженню в Україні європейських стандартів, розширює і модернізує співробітництво з новими членами ЄС. Зважаючи на недостатню розробленість питань прикордонного співробітництва у сфері підприємництва, існує необхідність максимального зближення і гармонізації національного законодавства з європейським, особливо у сфері фінансового, податкового, зовнішньоторговельного і митного регулювання, спільного пошуку взаємоприйнятних механізмів, здатних зберегти і розвинути позитивну динаміку торговельно-економічних відносин, забезпечити наближення країни до ЄС.

Зважаючи, що прикордонні території – це природній торговельний шлях і транспортний коридор міжнародного руху товарів і послуг, праці і капіталу, а також своєрідна буферна зона, що захищає внутрішні регіони від проникнення із-за кордону наркотиків, неякісної імпортової продукції і контрабанди, дуже важливо, щоб прикордонні суб'єкти України мали би особливий статус і чітко визначені преференції, закріплені законодавством, та відповідне фінансування шляхом перерозподілу фінансових потоків між центром і прикордонними регіонами.

Отже, прикордонні регіони мають найбільш сприятливі умови для побудови і функціонування економічних моделей прискореного регіонального розвитку, які є найбільш ефективною організаційною формою концентрації міжрегіональних ініціатив, надаючи можливість більш оперативно та ефективно вирішувати прикордонні проблеми, сприяючи найкращому розвитку і реалізації соціально-економічних інтересів прикордонного регіону.

Література

1. Бабінська О.В. Розширення ЄС та можливості для розвитку підприємництва в прикордонному регіоні [Текст]// Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «ЄС та Україна». – Київ, КНЕУ. – 2007.
2. Долішній М.М. Національна мережа міжнародних транспортних коридорів як важлива складова інтеграції України в європейський економічний простір [Текст]// Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Наукова Україна 2007». Том 16. Економіка підприємства. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2007.
3. Філіпенко А. В. Формування державної регіональної політики в рамках економічної та соціальної стратегій [Текст]// Управління регіональним розвитком: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Сімферополь: КАПКБ. – 2007.
4. Школа І.М. Єврорегіон як модель прискореного розвитку прикордонної території в рамках транскордонного співробітництва[Текст]// Регіональна економіка. – 2006. – №2.

УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

ОЛІЙНИК В.В.

к. культ., ст. викл. кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується процесом всесвітньої інтеграції та уніфікації, триває взаємне зближення різних країн та народів, що веде до формування єдиного світового суспільства. Необхідною умовою на шляху входження України до соціуму планетарного масштабу є збереження українським етносом власного обличчя, специфічних ментальних особливостей нашого народу, щоб запобігти повній асиміляції та розчиненню української нації у західному «цивілізованому» суспільстві з його орієнтацією на матеріальні пріоритети. В іншому випадку виникає реальна загроза руйнування традиційних цінностей українського народу, що призведе до повної втрати національної ідентичності. Не в останню чергу саме завдяки

менталітету – народному світогляду, як визначав його видатний український філософ Д. Чижевський – українська нація має зробити вибір своєї подальшої історичної долі. Тому пошук механізмів збереження специфічних рис національної ментальності та самобутності української культури, зокрема її аксіологічної компоненти, є вкрай необхідним.

Слід зазначити плідні дослідження в царині специфіки української ментальності відомих діячів української культури М. Костомарова, І. Нечуй-Левицького, Т. Шевченка. Особливий внесок було зроблено Д. Чижевським, який відзначив основні риси психічного укладу українця, серед них - емоційність, сентименталізм, чутливість та ліризм, індивідуалізм. У сучасному науковому дискурсі ця проблема знайшла своє відображення в работах І. Бичка, М. Поповича, С. Кримського, П. Гнатенка, І. Грабовської тощо.

Залишається не розкритим до кінця явище ментальності. Окремі її аспекти досліджувалися віддавна, але повністю ця проблема постала із середини ХХст. Ініціаторами були, як вважають, французи. Сам термін «*mentalité*» ввів у науковий обіг антрополог Л. Леві-Брюль (автор *LaMentaliteprimitive. Paris, 1922*). У 1920 – 1930-х роках Ш. Блондевіль і А. Валлон застосували цей термін у психології, а історики М. Блок і Ш. Лефевр поставили проблему вивчення ментальностей у науці – історії[3, с. 194]. Починаючи з 60-х дослідження історії ментальностей переступила французькі кордони й інтернаціоналізувалося. Нині воно є одним з фаворитних напрямів гуманітарної науки[2, с. 40].

Становлення української ментальності відбувалось під впливом складних культурно-історичних, геополітичних та природно-кліматичних чинників, серед яких не останню роль відіграло саме геополітичне розташування України. Знаходячись на перехресті Заходу та Сходу, вона займала проміжне становище між народами з класичним менталітетом, що обумовило виникнення специфічного менталітету українців, для якого притаманні ментальні особливості як Заходу, так і Сходу.

Кожна нація є носієм специфічних ментальних рис, що у комплексі утворюють її неповторний духовний світ. Більшість дослідників феномену української ментальності – М. Грушевський, В. Янів, М. Костомаров, І. Марчук, І. Старовойт – виділяють, в першу чергу, таку її рису як індивідуалізм, що саме і є спільною для представників класичної західної ментальності та української нації. Так, на думку М. Костомарова, окрім інших ознак, українців і великоросів розрізняє те, що у ментальності росіян панує загальність (Бог і цар) над особистістю, а українець вище цінує окрему людину [4, с. 47]. Але в ментальності європейців індивідуалізм поєднується з такою рисою як раціоналізм та прагматизм, що призводить до утилітарного, споживацького, технократичного ставлення до навколишнього світу, що, в свою чергу, й спричинило духовну кризу в країнах Європи. В українському ж менталітеті емоційно забарвлений індивідуалізм базується ще й на такій психічній характеристиці українців як інтровертність, що орієнтує дії представника українського етносу не на перетворення навколишнього світу заради своїх потреб, а на власне самопізнання та самовдосконалення.

Та, особливо гостро відчувається вплив європейських модулів поведінки та ментальних стереотипів на українців, що проживають в прикордонних районах України. Так українці, котрі проживають наразі в Карпатському регіоні знаходяться у епіцентрі полікультурного виру, оскільки як зазначає С. Федака – «Навіть та переважна більшість закарпатців, котрі є реалістами і розуміє, що доля краю міцно пов'язана з Україною, уявляє собі цю Україну дуже по-різному. Для одних – це та ж сама Угорщина, де тільки говорять не по-угорськи. Для інших Україна уявлялася і уявляється шматком величезної російської держави, котрий якимось випадково і тимчасово відвалився. Для третіх (і їх легіон) Україна – це величезна Галичина, окрім якої там нема більше жодних регіонів. Ну, останнім часом з'явилося трохи Донбасу. А ще...Закарпатець постійно прагне зрозуміти душу України з її стольним Києвом, що там у них на умі, що вони утнуть наступного разу. Так малюк у ранньому дитинстві прагне зрозуміти вчинки того захмарного божества,

котре зветься мамою. Уявлення пересічного закарпатця про українську політику приблизно на тому ж рівні – суцільні едіпові комплекси, бажання подорослішати за одну ніч, дитячі ілюзії і недитячі розчарування, віра у щось велике і всесильне, котре раз і назавжди змінить його життя на краще. Треба тільки самому бути правильним – тоді дадуть медяника. А ні – то поставлять у куток. Але як ото бути правильним, ніхто так і не второпає » [8, с 21].

Іншою ознакою української ментальності, на якій сходяться представники наукового дискурсу, такі як М. Костомаров, Є. Мапанюк, М Попович, І, Старовойт, Д. Чижевський, В. Янів, є емоційність. Чуттєво-емоційне, сентиментальне сприйняття дійсності поєднує українців з представниками Сходу і в цілому характерне для слов'янської ментальності. Але, на відміну від росіян, українська емоційність, яка базується на інтровертності, має внутрішню спрямованість.

Ментальні ознаки кожного народу через цінності та ідеали, притаманні етносу, знаходять своє відображення у національній філософії. «Філософія на рефлексивному рівні виражає найістотніші ментальні ознаки нації, внаслідок чого дослідження своєрідності філософського поступу того чи іншого народу дає змогу виявити і його «душу» [7, с. 152].

З погляду сучасної україністики, підмурковою основою, «генокодом» новочасної української ментальності, а відтак, і української культури є насамперед козацька ментальність і козацька культура(культура Козацької України). В. Антонович, підводячи до цього висновку своїми дослідженнями перипетій української історії та логікою своїх історіософських узагальнень, сам його не формулював і цю думку не усвідомлював. Разом з М. Костомаровим він узаasadнював етнопсихологічний підхід,у рамках якого своєрідність українського «національного типу» і українського «типу культури», виводиться із притаманного, як вважалося, українцям надісторичного неповторного «психологічного складу відчуттів, понять і поглядів та ідей, що склались», з унікального «типу внутрішнього життя» [3, с. 199]

Закрадається питання, чи не втратили кордоцентризм і «козацький менталітет» українці, які проживають в полікультурному середовищі Закарпаття? Чи не стали вони занадто прагматичними під впливом європейського раціоналізму? На це питання дає вичерпну відповідь С. Федака в праці «Закарпатська ментальність». «– Навіть та переважна більшість закарпатців, котрі є реалістами і розуміє, що доля краю міцно пов'язана з Україною, уявляє собі цю Україну дуже по-різному. Для одних – це та ж сама Угорщина, де тільки говорять не по-угорськи. Для інших Україна уявлялася і уявляється шматком величезної російської держави, котрий якимось випадково і тимчасово відвалився... А бути скраю ми не любимо – тільки усередині. Там, де легше заховатися. Там, де тепліше. Якщо і скандалити, то тільки величезним натовпом. Аби ніколи не було зрозуміло, хто почав і чим воно закінчиться» [8, с. 19].

А як же ліричність, мистецька чуттєвість українців? На Закарпатті, як стверджує С. Федака ці риси проявляються по-своєму, навіть, подекуди іронічно. «Пісня і живопис – то дві ноти, на яких готовий заграти кожен закарпатець. Тільки для стороннього ока це простенько – немов на дрімбі. Насправді, стільки пісень, як на Закарпатті, давно вже ніде не лишилося. У нас вони застрягли посеред наших лісів, зачепилися за чагарі і ніяк не віються новітніми мас-культурними віяннями. Щодо пейзажів, то всі закарпатські художники малюють один і той же пейзаж, але він кожного разу виходить все іншим. Воно і не дивно, адже це зображення втраченого раю, котре змінюється щогодини. Тому закарпатський живопис вічний попри усю свою позірну одноманітність» [8, с. 20].

Отже, гуманістичний чуттєвий світогляд є необхідною складовою української ментальності в Карпатському регіоні, адже принципи гуманізму, перевірені багатовіковою практикою в поєднанні з європейською логікою та раціоналізмом є ідейною основою всієї системи формування особистості українців Закарпаття.

Таким чином, коннективність української культури та європейського соціокультурного простору знайшли відображення в особливому світобаченні краян, що вдало поєднує «психо», «раціо» та «арс». Унікальність історичних процесів на Закарпатті та автентичність української народної культури українців можна розглядати як один із вирішальних чинників збереження специфічних рис української ментальності в Карпатському регіоні.

Література

1. Горский В. С. Философские идеи в культуре Киевской Руси XI– начала XIIв. / В. С. Горский. – К. : Наукова думка, 1988. – 216 с.
2. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Л. : «Каменярь», 1991. – 43 с.
3. Білодід В. Д. Історіографія української етноментальності: В. Б. Антонович / В. Д. Білодід. – К. : «Вища школа», 2011. – 333 с.
4. Костомаров Н. И. Две русские народности [Текст] /Н. И. Костомаров. – Киев ; Харьков : Майдан, 1991.–72 с.
5. Лук М. І. Етичні ідеї в філософії України другої половини XIX –початку XXст. / АН України. Ін-т філософії / М. І. Лук. – К. : Наукова думка, 1993. – 150с.
6. Малахов В. Філософія вдячності Григорія Сковороди : Нетрадиційні паралелі / В. Малахов // Вісник НАН України. –1994. –№ 11–12. – С. 84–88.
7. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей: філософсько-історичний аналіз / Старовойт І. С. – Тернопіль : Діалог, 1997. – 256 с.
8. Федака С. Закарпатська ментальність як породження нашої історії і культури / С. Федака // Закарпаття. Філософія культури. – вип. № 4 Весна / 2011 – Ужгород, 2011 – С. 19 – 21.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

ЧУЧКА І.М.

к.е.н., доц.кафедри менеджменту управління економічними процесами,
член.кор. Міжнародної академії інформатики,
Закордонний член Угорської академії наук

Міжнародне регіональне співробітництво в Європі розпочалось більше як 40 років тому, коли на Паризькому саміті Європейського економічного співтовариства (жовтень 1972) було погоджено питання про необхідність проведення спільної регіональної політики і прийняті на ньому зобов'язання створити до 31 грудня 1973 р. фонд регіонального розвитку, який повинен фінансуватися з бюджету Співтовариства.

В наслідок тривалих перемовин в 1975 р. в ЄС було засновано два нових органи – Комітет з регіональної політики і Європейський фонд регіонального розвитку.¹

У процесі Європейської інтеграції, починаючи з 90-х років ХХ ст. спостерігається зростання ролі регіональної політики. Тривалий час її вважали допоміжним напрямом діяльності ЄС, необхідним лише для досягнення прогресу в стратегічно важливих сферах. Нині цей вид політики є самостійним і важливим напрямком діяльності інститутів ЄС, засади залагодження соціально-економічних диспропорцій у рівнях розвитку між державами-членами і регіонами.

Відбулась трансформація понятійного апарату в сфері регіональної політики в текстах ЄС термін «регіональна політика» все частіше замінювалась терміном «політика згуртування», що означає переплетіння регіональної і соціальної політики, коли вже не розглядаються ізольовано одна від одної. Політика згуртування по горизонталі т.б.т. між регіонами – регіональна політика, та по вертикалі між верствами суспільства – суспільна політика.²

В цей період зростає фінансування політики згуртування, яка посіла друге місце у видатковій частині бюджету ЄС і розпочинається тенденція до посилення селективного характеру заходів регіональної політики.

Розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи не лише внесло принципово нові зміни в геополітичну карту Європи, яка перетворюється на суспільне регіональне інтеграційне об'єднання, але і змушує Європейський Союз вносити суттєві корективи до інтеграційної стратегії в тому числі стосовно відносин із країнами, які стали його новими сусідами. Характерною рисою сучасної політики ЄС є прагнення виростити універсальну стратегію відносин, щодо країн, які мають спільний кордон та тісні економічні відносини з ЄС.

У 90-ті роки минулого століття використовується і нова зовнішньоекономічна орієнтація України в напрямку інтеграції до європейської спільноти. Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвинутими країнами континенту, соціального і інтелектуального прогресу зміцнення держави в міжнародній системі координат. Для України Європейська інтеграція – шлях до модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті визначає модернізацію політичної інституціональної системи. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих Європейських стандартів, підвищення рівня життя й добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською на західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне становлення України і як інтегративної частини глобального суспільства, і як національної держави.

Розвиток економіки України на сучасному етапі супроводжується подальшим залученням нашої країни до існуючої системи світо господарських зв'язків. Зовнішньоекономічна діяльність стає усе більш

помітною складовою частиною господарської діяльності українських господарюючих суб'єктів, адміністративних територій, регіонів. Зростає зацікавленість в економічному, виробничому та науково-технологічному співробітництві з партнерами зарубіжних країн розташованих на прикордонних територіях.³

Соціально-економічний розвиток країн Центральної і Східної Європи, які вже є членами ЄС і що межують з західними областями України, значно активізує значення прикордонних регіонів, які в умовах Європейських інтеграційних процесів як важливий чинник міждержавного співробітництва Прикарпаття Мадридської рамкової концепції загальних принципів транскордонного співробітництва у 1980 році поклато початок законодавчого та нормативно-методологічного забезпечення транспортної співпраці для Європейських країн.⁴

Транскордонне економічне співробітництво відіграє все більш важливу роль для прикордонних територій України, як вже стали реальним об'єктом регіональної політики ЄС. Сучасний стан розвитку Єврорегіональної співпраці про її активізацію, пов'язану перед усім з реалізацією загальноєвропейської мети – регулюванню кордонів між країнами-членами Європейського Союзу.

На сьогодні, головною організаційною формою транскордонного співробітництва є Єврорегіони, практика функціонування яких в останні роки показала свою ефективність у справі ліквідації бар'єрів для вільного руху людей, товарів, послуг та капіталів. На сьогодні, у Європі налічується понад 180 Єврорегіонів і їх кількість продовжує зростати.

Виходячи з того, що в Україні із 24 областей – 18 є прикордонними, і вже створено і функціонує 10 Єврорегіонів – дослідження вдосконалення механізму міжнародної регіональної співпраці є вельми актуальною і важливою на сьогоднішній час.

Правового співробітництва між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку, регіонального транскордонного співробітництва є положення статті 70 Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) «Прикордонне та

регіональне співробітництво» Порядку денного для коаліції між Україною та ЄС, 23 липня 2009 року між Україною та ЄС було підписано Меморандум про взаєморозуміння для встановлення діалогу про регіональну політику.

Згідно вищесказаних нормативних актів основними напрямками співробітництва між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку та транскордонних відносин є: імплантація меморандуму про взаєморозуміння для встановлення у сфері регіональної політики і налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в рамках Комітету регіонів ЄС; реалізація на регіональному рівні проектів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства) та фінансових установ ЄС (Європейський інвестиційний банк реконструкції та розвитку); участь в реалізації програми регіонального розвитку Східного партнерства; залучення регіонів України до діяльності Європейських регіональних асоціацій, зокрема Асамблеї Європейських регіонів (Assembles of European Regions). Ради Європейських муніципалітетів та регіонів (Cjonis, Cil of municipalities and regions), конференції Європейських законодавчих асамблей (Conference of European Regional Legislative Assemblies), Асоціація Європейських прикордонних регіонів (Association of European Border Regions), Конференції президентів регіонів із законодавчими повноваженнями (Conference of President of Regions with legislative power), Європейської Асоціації представників місцевого самоврядування гірських регіонів (European Association of elected representation from Mountain Areas), та Європейських міст (EVROCITIES).

З метою посилення і поглиблення співпраці між регіонами ЄС та регіонами країн є ініціатива ЄС «Східне партнерство». У травні 2011 року політичним бюро комітету регіонів ЄС було прийнято рішення про створення конференцій регіональних місцевих влад (Conference of regional and local authorities for the Eastern Partnership). Установче засідання GORLEAP відбулося 8-9 вересня 2011 року в м.Познань (Польща). До

складу GORLEAP входять 36 представників місцевих та регіональних влад країн Східного партнерства, в тому числі три представники від України.

Фінансова допомога ЄС у цьому контексті надається Україні за рахунок коштів Європейського інституту сусідства та партнерства (ЄІСП) на 2007-2013 р.р.

Україна на сьогодні мала доступ до трьох програм прикордонного співробітництва в рамках ЄІСП – «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» (бюджет 68,8 млн. євро),⁵ «Україна-Польща-Білорусь» (бюджет 186,2 млн. євро),⁶ «Україна-Румунія-Молдова» (бюджет 126,7 млн. євро).⁷ В даних програмах від України приймають участь Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області.

Вагоме і важливе значення в розвитку транскордонного співробітництва має програма «Східне партнерство», яка була започаткована на Празькому установчому саміті 7 травня 2009 року.

«Східне партнерство» передбачає можливість оновлення договірно-правової сфери відносин ЄС зі східними сусідами шляхом заміни угод про партнерство та угоди про асоціацію, створення можливих та високооплачуваних зон вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму ЄС та державними партнерами.

Реалізація програми «Східного партнерства» базується на принципах спільної власності та соціальної відповідальності, а також на основі підходу «більше за більше». ЄС розглядає «Східне партнерство», як невід'ємну частину Європейської політики сусідства, яка у свою чергу є рамковою політикою ЄС щодо країн-сусідів. У зв'язку з цим, з точки зору ЄС увесь масив двосторонніх відносин між Україною та ЄС становить двосторонній вимір «Східного партнерства». Затвердження багатостороннього виміру політичного та експортного діалогу з однією з основних відмінностей «Східного партнерства» від класичної Європейської політики сусідства.

В рамках реалізації програми «Східного партнерства» в 2012-2013 рр. така програма як «Демократичне врядування та стабільність», в якій розглядаються питання демократії та прав людини, юстиції, свободи та безпеки та стабільності. «Економічна інтеграція та зближення з політикою ЄС» - де розглядається питання торговельного та регуляторного зближення, соціально-економічного розвитку.

Важливим в даному контексті є дорожня карта «Східне партнерство», що була оприлюднена 15 травня 2012 року у вигляді спільної комунікації безпеки та Європейської комісії. Дорожня карта була підготовлена на виконання рішень Варшавського Саміту «Східного партнерства» 29-30 вересня 2011 року.

Транскордонна співпраця на зовнішніх кордонах ЄС є ключовим пріоритетом для Європейської політики сусідства. Прийняття інститутом Європейського сусідства і партнерства (ІЄСП) обсяг транскордонного співробітництва і кількісно і якісно. На цій основі загальне фінансування, яке було доступне для програм транскордонного співробітництва ІЄСП на 2007-2010 роки складало 589,28 млн. євро з яких 274,42 млн. євро – ІЄСП, а 308,36 млн. євро – ЄФРР. На період 2011-2013 років було фінансування в обсязі 535,15 млн. євро (252,23 млн. євро ІЄСП, 282,93 млн. євро - ЄФРР).⁸

Дані кошти, згідно затверджених програм Європейської політики були реалізовані в таких чотирьох напрямках:

А) сприяння сталому економічному і соціальному розвитку у прикордонних областях і підготовки спільних концепцій розвитку і планування, підтримка місцевого і регіонального розвитку, сприяння транскордонної торгівлі, інвестиціям, туризму, співробітництво у транспортній, енергетичній сфері та сфері зв'язку, сприяння розвитку бізнесу, покращення транскордонних ринків праці, створення адміністративних можливостей і підтримання адміністративних реформ, покращення інформацією освітніх і навчальних систем та ін.

Б) спільна робота щодо вирішення спільних проблем у таких сферах, як навколишнього середовища, транскордонного екологічного забруднення і ризиків, створення заходів щодо готовності надзвичайних ситуацій, вдосконалення управління природними ресурсами, розвиток охорони здоров'я та соціальних розвиток.

В) гарантування ефективних та безпечних кордонів і покращення дій і процедур в управлінні кордоном, узгодження процедур і планування дій на прикордонних і митних зон, забезпечення безпечного відведення ветеринарного та фітосанітарного контролю, покращення інфраструктур на прикордонних пунктах.

Г) сприяння транскордонній «між людській діяльності: підтримка посилення співпраці між місцевою та регіональною владою у сферах місцевої влади та управління громадського суспільства, освіти, молоді, культурної спадщини і ЗМІ».

У сфері сприяння реформами міжрегіональної транскордонної співпраці використовується ще також два інструменти – ТАІЕХ та Sigma.

ТАІЕХ – технічна допомога і обмін інформацією – інструмент Генерального директорату з розширення Європейської комісії. ТАІЕХ допомагає країнам у процесі наближення, застосування законодавства ЄС.

Основним завданням ТАІЕХ є:

надання короткотермінової допомоги і порад щодо впровадження законодавства ЄС в національне законодавство країн-бенефіціарів і щодо відповідного управління, імплантації такого законодавства.

технічне навчання і попередня допомога партнерам і зацікавленим особам країн-бенефіціарів.

інформаційне посередництво, що передбачає збір інформації і її доступність.

надання інструментів баз даних для спрощення і моніторингу прогресу в наближенні та визначення потреб технічної допомоги.

Бенефіціарами програми TAIEH є як держави, так і приватні органи, які відіграють у країнах бенефіціарах важливу роль у провадженні та реалізації ЄС. Основними групами є: державні службовці, що працюють у державних органах влади на національному та субнаціональному рівнях, місцеві органи влади; судові та правозахисні органи; члени парламентів та державні службовці, які працюють у парламенті за законодавчих радах; професійні та комерційні асоціації, які представляють соціальних партнерів, а також представники торгових палат та асоціації роботодавців.

Україна поряд з іншими партнерськими країнами, є країною бенефіціаром TAIEH.

Програма Sigma є спільною ініціативою Європейського союзу та організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) яка в основному фінансується за рахунок коштів ЄС.

Таким чином, міжнародне регіональне співробітництво посідає важливе і вагомe місце в економічній політиці Європейського Союзу. На наш погляд, його роль буде важливою і в майбутньому. І особливо така його форма, як діяльність і функціонування – Єврорегіонів. І тому необхідно вдосконалювати механізм такої співпраці.

Важливою дана проблема є в діяльності Карпатського Єврорегіону. Вдосконалення механізму його діяльності на сьогодні є дуже важливою і актуальною.

Література

1. Європейський Союз: історія і засади функціонування. Навч. посібник: В.В. Копійка, Т.І.Шинкаренко: за ред. Л.В.Гуцульського. - 2-ге видання виправ. І доповнене – К.: Знання, 2012. – 759 с. (Вища освіта XXI століття) – С.247.
2. Європейський Союз: історія і засади функціонування. Навч. посібник: В.В.Копійка, Т.І.Шинкаренко: за ред. Л.В.Гуцульського, - 2-ге видання

виправ. І доповнене – К.: Знання, 2012. – 759 с. (Вища освіта ХХІ століття) – С.513.

3. В.П.Мікловда, П.Ю.Студня Зовнішньоекономічні зв'язки на регіональному прикордонному рівні: навч. посібник – Ужгород, 2009. - 128 с.
4. Мікула Н. Європорегіони: досвід та перспективи – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 С.
5. Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна - Програма транскордонного співробітництва 2007-2013 рр. Спл. опер. пр. – 2008. – 109 с.
6. Program współpracy transgranicznej – «Polska-Białorus-Ukraina» 2007-2013 – Decyzja K (2008) 6411- 2008. – 893 s.
7. Europejska współpraca Terytorialna 2007-2013
Europa Środkowa Program Operacyjny wersja Litwa i Łotwa z załącznikami Komisji Europejskiej – 2007. – S102/
8. Підрахована за матеріалами:
Відділ міжнародної технічної допомоги Європейській комісії (European cooperation Office) – <http://ec.europa.eu/europeaid/> Європейська політика сусідства – http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm

СЕКЦІЯ 3. ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ.

ДО ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЖИТТЄВОМУ ПРОСТОРИ ОСОБИСТОСТІ КОРНІЄНКО І.О.

к.психол.н., доцент кафедри психології
Мукачівського державного університету

Сьогодні неминучими є труднощі, що супроводжують будь-яку взаємодію між людьми, що є носіями інших національно-культурних просторів. Особливо актуальними є труднощі, що знаходить своє відображення у проявах нетолерантності до громадян, які розмовляють іншою мовою, мають інші релігійні погляди чи інші суспільно демократичні цінності. Тобто, труднощі зумовлені носіями інших національно-культурних просторів.

Аналізуючи культурну спадщину нашого народу, що ґрунтується на „філософії серця“, можна з переконанням засвідчити, що толерантність у сприйнятті українця має співвідноситися з поняттям поваги й любові. Але чи так воно є насправді? Будь-якому суспільству властиве розшарування людей за професійними, економічними, мовними, етнічними ознаками, тобто розподіл на „своїх“ і „чужих“. Кожен суспільний прошарок має свої цінності, свій образ життя, свої переконання. Особливо чутливими до проблеми толерантності та гуманного ставлення до оточуючих є молодь [4, с. 85].

Сьогодні у психології існує багато підходів до розуміння сутності толерантності та етнічної толерантності зокрема. Дослідженню даної проблеми присвятили свої роботи В. Франкл, Е. Фром, О. Г. Асмолов, А. І. Гусєв, З. С. Карпенко, Г. С. Кожухар, П. В. Лушин, М. В. Савчин, Г. Олпорт, А. Маслоу, В.В. Москаленко, В. В. Рибалка, Л. В. Засекіна, О. А. Донченко, О. О. Леонтєв, Н. М. Лебедева, О. М. Лозова, Г. У. Солдатова, В.С. Хомик та інші.

Бурхливі соціальні процеси, які відбуваються у світі на сучасному етапі розвитку суспільств, характеризуються неоднозначністю та суперечливістю, і тому актуалізували проблему дослідження феномена толерантності вченими різних країн. Тематика, рівні та аспекти вивчення цього явища підтверджують наявність найрізноманітніших його інтерпретацій, розкривають багатоплановість і неоднозначність значення наповнення самого поняття «толерантність».

Цілком закономірно, що сьогодні ідея толерантності обговорюється в державно-правовому, етико-філософському, політико-ідеологічному, психолого-педагогічному, соціологічному та інших аспектах. Водночас така багатоаспектність вивчення зумовлює немало складностей і протиріч у розумінні цього феномена. Тим самим у будь-якому разі очевидно, що поняття «толерантність» описує складне соціопсихологічне явище, котре на сьогодні є актуальним.

Дж. Лорсен, залежно від сфери наукового знання, виділяє такі типи толерантності: психологічну, правову або юридичну, богословську та догматичну. К.Ю. Жмирова характеризує основні види толерантності а саме: міжособистісну, інтелектуальну, етнічну, конфесійну, міжкультурну, гендерну, сексуальну, медичну, вікову, соціальну. У зв'язку з цим, є підстави виокремити види толерантності за двома критеріальними ознаками - за науковим упредметненням і за об'єктами нетерпимості. За науковим упредметненням: психологічна, правова або юридична, богословська або догматична та еклесіологічна. За об'єктами нетерпимості: міжособистісна, інтелектуальна, етнічна, конфесійна, сексуальна міжкультурна, гендерна, медична, вікова.

Відповідно, що по-різному тлумачать поняття «толерантність» і більшість сучасних словників. Найчастіше термін «толерантність» розглядається як синонім терпимості. «Новий тлумачний словник української мови» дає наступне трактування слова «толерантний»: це той, хто «поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо».

«Філософський енциклопедичний словник» розглядає «толерантність» як «ознаку впевненості у собі й усвідомлення надійності особистих позицій, ознаку відкритого для всіх ідейного впливу, який не боїться порівнянь з іншими поглядами й не уникає духовної конкуренції».

Багатозначне тлумачення поняття «толерантність» дає «Великий психологічний словник»: це - «установка ліберального прийняття моделей поведінки, переконань, цінностей іншого», «переносимість ліків», нарешті «здатність витримувати стрес без серйозної шкоди для себе». Розширене і, на нашу думку, найбільш влучне визначення толерантності дає «Словник з етики», а саме - «толерантність - моральна риса, яка характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичаїв і поведінки інших людей. Виявляється у прагненні досягнути взаємного порозуміння й узгодження різноманітних інтересів і поглядів без застосування тиску, переважно методами роз'яснення та переконання». С.У.Гончаренко у «Педагогічному словнику» розглядає толерантність як терпимість до чогось, скажімо, до чужої позиції, думки, до чужого переконання .

Наведені визначення толерантності свідчать про те, що дане явище потребує комплексного аналізу і як явище-риса, і як методологічна категорія. В сучасній науковій літературі існує багато підходів до вивчення феномена толерантності. Основними методологічними орієнтирами на сьогодні є аксіологічний, ідеально-типологічний, конфліктологічний, онтолого-історичний та екзистенційно-гуманістичний та вітакультурний метапідхід.

Вітакультурна парадигма сьогодні активно розробляється А.В. Фурманом у різних теоретико-прикладних контекстах - практичної психології. Вона інтегрує здобутки інших відомих парадигм [2; 3].

Розглянемо теоретичний аналіз різних концептуальних підходів до вивчення поняття толерантності.

В. В. Шалін розглядає толерантність з позиції її функціонування. Важливим він вважає подолання суперечностей між мотивами, настановами шляхом ведення конструктивного діалогу, співпраці, пояснення. Така

поведінка особистості слугує регулятором людської діяльності і широко використовується як у власне особистісних, так і соціальних практиках.

Дослідження феномена толерантності як комплекс особистісних цінностей у психології було започатковано у працях Т. Адорно. Е. Фрома, пізніше Г. Олпорта. Т. Адорно, вважає що для формування авторитарної особистості важливими є такі риси як, нетерпимість і інтолерантність до інших [1, с. 305].

Важливою детермінантою становлення толерантності за Е.Фромом є мотиваційна сфера особистості. Адже задоволення потреб особистості створює позитивний емоційний супровід, який виявляється у стилі життя і толерантному ставленні до інших.

Толерантні і інтолерантні риси отримують широке висвітлення у теорії Г. Олпорта. Особистість, якій властивий значний розрив між уявленнями про «Я-ідеальне» та «Я-реальне», зазвичай є толерантною. В інтолерантній особистості «Я-ідеальне» та «Я-реальне» майже зіставляються. Толерантна особистість завжди розраховує на себе. Така людина намагається завжди бути незалежною від інших.

Таким чином, в теорії Г. Олпорта толерантність описується як стійка риса особистості, що узгоджується з іншими мотиваційно-емоційними і соціально-психологічними характеристиками.

Аналіз толерантності через призму особистісного підходу як дає змогу встановити провідні напрями вивчення етнічної толерантності:

- вивчення етнічної толерантності у контексті цілісної особистості;
- конструювання концептуальної моделі етнічно толерантної особистості;
- розробка та використання психодіагностичного інструментарію для вивчення усіх складових етнічно толерантної особистості;
- урахування цілісного життєвого шляху людини у різні вікові періоди становлення особистості;
- спрямованість цілей, змісту і методів виховної роботи вишів на

розвиток етнічної толерантності.

Застосування особистісно-центрованого підходу до вивчення етнічної толерантності розглядає структурну модель етнічно толерантної особистості, яка містить три основних компоненти: когнітивний, афективний і конативний. На підставі теоретичного узагальнення зазначені основні напрями вивчення етнічної толерантності у життєвому просторі особистості. Перспективою подальшого розвитку буде проведення емпіричного дослідження особливостей етнічної толерантності у студентської молоді.

Література

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Т. Адорно. – М. : Серебряные нити, 2001. — 416 с.
2. Бондырева С. К., Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондырева. Д. В. Колесов. — Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.
3. Кихтюк О. В. Психологічні особливості формування етнічної толерантності у студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / О. В. Кихтюк. – Луцьк, 2010. – 20 с.
4. Малахов В. А. Етика : курс лекцій: навч. посіб. / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ СТАНОВЛЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

МАРЦЕНЮК М.О.

ст. викладач кафедри психології
Мукачівського державного університету

Відомо, що здоров'я людини залежить від багатьох чинників: спадковості, соціально-економічних та екологічних факторів, діяльності системи охорони здоров'я. За даними Всесвітньої організації охорони

здоров'я, воно лише на 10% пов'язане з останнім фактором, на 20% - зумовлене генетичними факторами, на 20% - визначається екологічними умовами і майже на 50% - умовами і способом життя людини [4]. На стан здоров'я, зокрема, впливають:

1) наявність мережі соціальної підтримки, тобто людей, які у разі необхідності можуть і здатні потенційно надати допомогу індивіду, а також самим фактом свого існування і доброзичливого повсякденного ставлення позбавляють відчуття самотності. Це найближче оточення - родина, друзі, місцева громада тощо. Дослідження свідчать, що люди, які мають міцну соціальну підтримку від найближчого оточення, здатні краще долати труднощі і проблеми, контролювати стреси. Крім того, міцна мережа соціальної підтримки дає змогу повірити людині у власну здатність допомогти, коли хтось цього потребує;

2) освіта. У будь-якому суспільстві досягнення в освіті покращують здоров'я. Формальна освіта у навчально-виховних структурах чи неформальна - у родинах, громадах, суспільстві - поліпшує можливості працевлаштування, підвищення доходу, соціального статусу і дає людині навички подолання особистих та суспільних проблем;

3) сприятливі умови праці. Це не тільки наявність безпечного робочого місця у фізичному та психічному аспектах (хоча і це важливо для здоров'я), а насамперед (і це найважливіше) - ступінь можливості й обсягу контролю, який людина має щодо виробничих рішень. За даними досліджень, саме цей чинник найбільше впливає на здоров'я. Що більший контроль щодо робочих рішень, то краще здоров'я, і навпаки - безробіття є передумовою поганого здоров'я, тому що це не тільки зменшення доходу, а передусім втрата самоповаги;

4) довкілля, під яким розуміють комплекс екологічних (земля, повітря, вода) і соціальних (житло, людське оточення, безпека, вільне пересування) чинників, вплив яких на здоров'я очевидний;

5) біологічні та генетичні фактори. Це низка незалежних від людини особливостей організму, успадкованих від батьків. Але генетика сама по собі не є запорукою здоров'я. Здоровий спосіб життя істотно впливає на будь-яку спадковість;

б) ставлення до власного здоров'я. Це певні рішення, що безпосередньо впливають на здоров'я людини, передусім - поведінка у повсякденному житті (раціональне харчування, рухова активність, відсутність шкідливих звичок). Але складність проблеми полягає в тому, що особистий вибір і спосіб подолання ситуацій суттєво детермінований соціальним, економічним і політичним докільям. Дослідженнями щодо здорового розвитку в дитинстві також виявлено значну залежність здоров'я у зрілому віці від особливостей родинної поведінки. Жорстокість, недоглянутість, нестабільність у родині негативно впливають на здоров'я і добробут протягом усього життя, і навпаки -будь-які позитивні наслідки зумовлені здоровим і дбайливим родинним оточенням у дитинстві. Важлива роль у збереженні здоров'я належить самій людині та способу життя, який вона обирає, що в свою чергу залежить від умов, в яких виховувалась дитина. Саме тому формування здорового способу життя привертає увагу соціальних працівників, які працюють у громадах.

Загальновідомим є факт, що на 40-50% здоров'я людини залежить від її способу життя, тобто від поведінки. Тому проблема збереження і зміцнення здоров'я - це, перш за все, проблема зміни поведінки людини, тобто проблема психологічна. На думку Ю.І. Мельніка, «... здоров'я не пояснити тільки з погляду психологічних чинників, але, як показує практика, збереження і підтримка здоров'я залежить, зрештою, від психології людини, її специфічної активності у вирішенні даної проблеми» [цит. за: 3, с. 11].

Проблема збереження і зміцнення здоров'я належить як кожній окремо взятій особистості, так і суспільству в цілому. Сукупний розгляд індивідуального і суспільного аспектів дозволяють відповісти на питання про те, від чого залежить вибір кожною людиною тих або інших способів

поведінки в області здоров'я і якими силами суспільства може здійснюватися вирішення проблеми здоров'я.

Над вивченням індивідуального аспекту працювали М.Ю. Кондратьєв і С.Д. Дерябо. Вони ставлять питання: «Що потрібне для того, щоб людина поводитися тим або іншим чином?» і приходять до висновку, що вона повинна, по-перше, знати, як це робити, по-друге, хотіти це робити і, по-третє, уміти це робити [2].

Спочатку вважалося, що інформації про наслідки для здоров'я певного стилю поведінки буде досить, щоб змінити поведінку в бажану сторону. Проте незабаром стало очевидним, що соціальні і політичні характеристики середовища, в якому живе людина, що приймає рішення з приводу свого здоров'я, впливають на ці рішення дуже сильно. На думку Е. Чарлтона, це призвело до появи нового напрямку - сприяння в становленні здорового способу життя. Одночасно було розроблено декілька моделей, що працюють у вказаному напрямі [6]. Зупинимося докладніше на деяких з них.

Медична модель. Дана модель часто іменується профілактичною. Вона повністю побудована на інформуванні і є чисто когнітивною, санітарно-просвітницькою, її іноді називають моделлю ЗСП (знання, ставлення, поведінка). Вона припускає, що, якщо людина знає про небезпеку для здоров'я певного стилю поведінки, вона почне ставитися до такої поведінки негативно і від неї утримуватиметься.

Проте хотілося б нагадати, що після первинного ефекту, здійсненого новою інформацією, вона вже не грає значної ролі, і поведінка стає попередньою. Таким чином, медична просвіта зорієнтована на спонтанні мотиви відносно здоров'я, виникає під дією ефекту новизни і надзвичайно швидко зникає при втраті останнього. Найбільш же важливою формою мотивації, за твердженням ряду зарубіжних авторів, є внутрішня мотивація, що залучає людину до діяльності унаслідок її самоцінності [8].

Освітня модель. Вона виходить з того, що рішення щодо вибору тієї або іншої поведінки ухвалюється на підставі наявної інформації, але потрібне

ще і уміння ухвалювати рішення. В цьому розумінні освітня модель пішла шляхом медичної: одним з основних став наступний принцип – рішення повинне бути ухвалене на підставі достовірної інформації особисто кожною людиною. Тому акцент був зроблений на навчанні навичкам, необхідним для ухвалення рішення. У основу програми були покладені ряд стадій ухвалення рішення, що демонструвалися в специфічних областях, таких, як тютюнопаління і застосування наркотиків.

Радикально-політична модель. Вона заснована на теорії навчання. Вважається, що першими, хто здійснює нововведення, є його ініціатори. Це зазвичай освічені люди, заповзятливі і часто добре забезпечені. За ними прямують ті, хто приймає нововведення першими; це, як правило, люди, що мають ті ж характеристики, але дещо менш ініціативні. Потім нововведення приймається більшістю, і, нарешті, залишається група тих, що відстають. Це зазвичай найменш забезпечені люди. Діти, що належать до кожної з груп, в дуже сильному ступені піддаються її впливові: молодь засвоює рольові моделі батьків і однолітків і таким чином копіює їх поведінку, реалізуючи тенденцію до поведінки, яка схвалюється групою. Сучасний аналіз результатів антитютюнових програм показує, що програми, що враховують соціальні аспекти, найефективніше відсувають терміни початку паління до пізнішого віку. Цей успіх є, поза сумнівом, наслідком застосування методів, які випливають з теорії соціального навчання [6].

У американській психології був розроблений ряд моделей здорової поведінки:

1. Модель паралельної відповіді (Х. Льовенталь, 1970 р.). Згідно даної моделі, людина міняє поведінку на основі страху і побоювання. Страх породжує емоційну відповідь на загрозу, а небезпека, що виникає, викликає діяльність по усуненню загрози.

2. Модель віри в здоров'я (Д. Хочбаум, І. Розенсток). Здорова поведінка ґрунтується на ступені відчуття особистої загрози здоров'ю і розумінні того, що деякі дії знімуть загрозу.

3. Модель особистого контролю (А. Бандура). Здорова поведінка залежить від загрози здоров'ю, що відчувається, від доступності, бажаності і ефективності цього стилю поведінки, від відчуття своєї ефективності.

4. Модель мотивації охорони (Р. Роджерс, 1984). Здорова поведінка є поєднання наявності реальної загрози, відчуття особистої вразливості до загрози, здатності їй протидіяти, віри в ефективність дій [1].

На нашу думку, наведені моделі американських фахівців в більшій мірі зорієнтовані на виявлення природи здорової поведінки, ніж на побудову шляхів виходу з ситуації, що склалася.

Розгляд вказаних моделей дозволяє зробити висновок про те, що, не дивлячись на загальновідомість факту впливу на здоровий спосіб життя соціального, політичного середовища, і перша і друга, і в меншій мірі третя моделі засновані переважно на передачі знань, а, отже, використовують інформаційний підхід.

Література

1. Богданов Е.Н. Введение в акмеологию /Е.Н.Богданов, В.Г.Зазыкин. – Калуга: КГПУ им. К.Э.Циолковского, 2001. – 145 с.
2. Кондратьев М.Ю. Психологические рекомендации по усвоению программы «Здоровье» // Школа здоровья/М.Ю.Кондратьев, С.Д.Дерябо - 2000. - №4.- С. 22-27.
3. Мельник Ю.И. Психология здоровья / Ю.И. Мельник // Журнал прикладной психологии. - 2000. - №3. - С. 11-14.
4. Формування здорового способу життя: Навч. посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О. Яременко, О. Вакуленко та ін. - К.: Український інститут соціальних досліджень, 2000. - с. 14.
5. Ценностное сознание личности в период преобразования общества: Сборник статей / Ред. Дорофеев Е.Д. и др.- М.: Изд-во Института психологии РАН, 1997. - 95 с.

6. Чарлтон Э. Основные принципы обучения здоровому образу жизни // Вопросы психологии. - 1997.- №2.- С. 3-14.
7. Эколого-социально-медицинские технологии формирования популяционного здоровья: Курс лекций / Под ред. Е.А. Меерсон. - Волгоград: Изд-во ВГУ, 1999. - 460 с.
8. Social psychology // Sears D., Replan L., Fridmen J., Taylor S. – New Jersey, 1989.

**ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО–ДУХОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
В «ІСТОРІЇ ПОДКАРПАТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ» 1942 р.**

МІЩУР Т.Л.

к.філол.н., доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету

Основним предметом зображення у літературі є людина і її взаємовідносини із усім, що існує в реальному чи уявному бутті. Недаремно літературу називають ще людинознавством. Навіть коли у словесних творах ідеться про пейзажі, події чи предмети, усе ж автор показує їх так, як їх сприймає людина. Бо «завжди на природу, на матеріальний світ проектується духовний стан людини, людська свідомість», – зазначає Магдалина Ласло - Куцюк і продовжує: «Навіть найбільш могутня фантазія не може щось таке собі уявити, що було б незалежним від досвіду окремої людини і цілого людства» [4,166]. Сучасний англійський вчений Ентоні Сміт, розглядаючи людську особистість як сукупність різноманітних «ідентичностей та ролей» (родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної, родової тощо), вказує на той факт, що *національна ідентичність* (тотожність або самість) є основною в цій структурі, саме їй підпорядковуються усі інші ідентичності [8,44]. Тому, говорячи про людину, ми в першу чергу визначаємо її національну приналежність, а вже потім – віросповідання, партійність, соціальний статус тощо. Любомир Сеник дає таку дефініцію

національній ідентичності у сфері художньої літератури: «Термін «національна ідентичність» стосовно літератури – це збереження найсуттєвіших національних ознак: мови, психології, мислення (свідомості), способу буття, звичаїв, релігії, осмислення сучасного і минулого у світлі національної ідеї, послідовне (або й стихійне) відстоювання політичних, культурно-духовних прав нації, державності як єдино можливої форми нормального існування національної спільноти для її самоствердження, життєдіяльності й розвитку»[7].

Звернення до процесів, які відбувалися в літературному житті того чи іншого народу дає змогу глибше зрозуміти його історію, прагнення, місце і роль в світовій культурі. Німецький релігійний мислитель Фрідріх Шлейєрмахер (1768–1834) пише: «Жоден твір не може бути повністю зрозумілим інакше, як у взаємозв'язку з усім обсягом уявлень, з яких він походить, і через знання всіх життєвих стосунків як письменників, так і тих, для кого вони писали. Будь-який твір належить до сукупного життя, частиною котрого він є, так само, як окреме речення до всієї промови чи твору» [4,29].

Історія літературного процесу на Закарпатті представляє інтерес для дослідників, які намагаються осмислити особливу форму світобачення закарпатських письменників через призму національних цінностей та ідеалів.

Закарпатська література першої половини ХХ ст. є яскравим прикладом відображення зв'язку мети існування етнічної спільноти з історичним призначенням, визначенням свого місця серед інших народів та ставлення до них.

Радянське літературознавство, в силу ідеологічних обставин, взагалі не публікувало досліджень діяльності закарпатських митців слова першої половини ХХ ст., обмежуючись загальною негативною оцінкою.

Видатний дослідник української літератури Михайло Степатович Возняк у статті «Наш рідний язык» на початку ХХ ст.(1923) писав, що без рідної мови нема власної літератури і культури, а без власної літератури і

культури нема народу. На Підкарпатській Русі може бути тільки українська література і культура [1,36]. Геннадій Лукиних у статті «О литературном языке Галицкой и Подкарпатской Руси» на початку ХХІ ст. (2010) зазначає, що «..на Подкарпатской Руси (Закарпаття) українські і ліберально – російські історики відверто замовчують або наміряно спотворюють факт з історії мови і словесності західних областей України, які кровними узами пов'язані з Руссю»[6,180] Далі автор ставить перед собою мету розвінчати міф про віковічність української мови на Прикарпатті та Закарпатті. Ось як він це робить: «Традиційна карпаторуська мова, яка від початку була дуже близькою до загальноруської літературної, лише за чехів зіткнулася з українською мовою... Галицько-українські емігранти розгорнули українофільську пропаганду в краї і почали боротьбу з російською мовою... але українізація не пройшла...Справа була в національно-ідеологічному протистоянні двох таборів – русофільського (староросійського) і українофільського (народовецького). «Народовці» намагались нав'язати ними ж створену мову і «самостійні» ідеї русинам, які в більшості своїй їх не приймали, продовжуючи вважати себе частиною Русі. Староросійська же партія розвивала в народі ідеали національно – культурної єдності з Великою Росією «від Карпат до Камчатки» [6,182]. Автор також стверджує, що богослужбова мова Православної і Греко – католицької церкви – церковнослов'янська, разом з народною самосвідомістю являються головним свідомством приналежності населення краю « к руському миру». Русини називали і свою віру і церкву, і її мову «руськими».Автор навмисне маніпулює поняттями: «російська» - «руська», «росіянин» - «русин», щоб прийти до тих висновків, які є вигідними для автора і для ідеології, яку він сповідує.

Інтерес до творчості закарпатських письменників особливо зріс за останні десятиліття. З'явилися окремі наукові статті та розвідки (Л. Бабот, О. Мишанич, М. Мушинка, Л. Голомб, Н. Ференц, М. Козак, А.Ребрик, Н. Ребрик, Н. Вигодованець, Т. Розумник, Л.Сеник, С.Федака, Л. Мандрученко),

в яких літературний процес на Закарпатті в першій половині ХХ ст.. дослідники пов'язують з появою літератури народовецького напрямку й літератури чину.

Основна увага концентрується на підходах до розкриття світу і громадської діяльності Августина Волошина (1874–1945), Ірини Невицької (1886–1965), Юрія Станиця (1906–1994), Зореслава (о. Севастіян - Степан Сабол, 1909–2003), Івана Ірлявського (Іван Рошко, 1919–1942). Історики Р.Офіцінський та В.Фенич у своїх дослідженнях торкаються питання про внесок С.Собола-Зореслава у висвітленні процесу ліквідації Греко-католицької церкви в Україні, Чехо-Словаччині, Польщі та Румунії; А.Ребрик - внесок Зореслава у розвиток Пласту на Закарпатті. Л. Капітан у своєму дослідженні висвітлює питання «одержавлення й радянзації літературного життя Закарпатської України упродовж перших 15 років у складі УРСР/СРСР. Особливий акцент в її роботі зроблено на індивідуальних особливостях творчого шляху й життєвих перипетіях трьох «батьків – засновників» Закарпатської філії Спілки радянських письменників України – А. Петрус – Карпатського, П. Лінтура й Ф. Потушняка»[3, 4].

Мета нашого дослідження - представити аналіз літературного процесу на Закарпатті в навчальному посібнику «Історія підкарпатської літератури», який вийшов в Ужгороді у видавництві «Регентського Комісаріату» у 1942 році. Автори підручника, розуміючи літературу як сферу людського духу, намагалися не тільки описати творчість закарпатських письменників, а і відобразити їхню етнічну, національно - духовну та державну ідентифікацію, яка тісно пов'язана з Україною: територіально, ментально, історично.

В рамках даної статті публікуються розділи 53 – 54 останньої глави книги «Сучасна література». Щоб уникнути обвинувачень у вибірковості або упередженості, адаптувавши текст книги сучасною українською графікою подаємо його дослівно.

Глава 53 «Загальна характеристика умов»

«Під час світової війни Карпати були ареною боротьби. Interarmasilentmusae і подкарпатсько - руська література майже зовсім вичерпала себе. Тріанонським, а потім Сен – Жерменським миром Подкарпаття було приєднано до Чехословацької республіки. Всі ці події і революційні рухи, які розпочалися після них, не дозволяли, щоб культурне життя на Подкарпатті правильно розвивалося; необхідно було ще три роки після заключення миру, щоб почали формуватися подкарпатські культурні устремління. Але і цей процес формування культурного життя подкарпатських русинів не рухався у напрямку правильного і здорового розвитку.

З сусідньої Галичини прийшла велика кількість інтелігенції, гнаної по політичним причинам поляками, і оселилася на подкарпатсько - руській землі. Чехословацька влада, побачивши, що в колі місцевих русинів не було достатньо здібних людей для середніх шкіл, для ведення адміністративних справ руською мовою і т.п., наповнило школи, уряди і редакції газет галицькими емігрантами.

На Галичині в той час точилась найгостріша культурна боротьба. Частина їх притримувалась орієнтації великоруської, інша – української. Галицькі емігранти, прийшовши на Подкарпаття, принесли з собою до нас і цю культурну боротьбу. На початку великоруська орієнтація була в перевазі. Великороси зайняли наші школи, вони стали професорами російської мови і вихователями подкарпатсько - руської молоді. Щоб ще більше укріпити свої позиції вони почали втручатись в релігійну боротьбу між греко - католиками і православними, викликану агітаторами з царської Росії (Іза), надаючи цій, чисто релігійній, боротьбі національний характер гаслом: «Истинный русский человек лишь тот, кто православный». Їх органом був тижневик «Русская Земля».

Між місцевими русинами якраз тоді сформувався народовецький культурний напрям, який в літературній творчості відстоював місцеву народну мову. Молода генерація об'єднувалися навколо А. Волошина і його

газети «Наука». Але вони не були в силі протистояти сильному натиску з сторони великоросів, які як «лепші» слов'яни з одного боку раділи довірі владних кіл, а в політиці ж виражали радикальні ідеї, обсипаючи місцевих звинуваченнями в «мадярності», в неграмотності і нездатності в народній творчій праці. Так сталося, що на Подкарпатті в перших роках прилучення до Чехословацької республіки запанував великоруський культурний напрям, а в церковному житті, під фальшивим національним гаслом, розширилося – православ'я.

За таких умов, взялися за роботу і галицькі емігранти української орієнтації. Вони спочатку підсилили місцевий народний напрям А. Волошина, реформували його граматику з 1907 р. (др. Панькевич), виступили на захист греко - католицької церкви (реформовані Василяне) і переконали празький уряд про шкідливість великоруського напрямку та в необхідності впровадження місцевого народного напрямку в культурному житті. Для розширення і підкріплення своїх ідей в 1922 р. було створено культурне товариство «Просвіта». Так сталося, що від того часу в культурному, політичному і суспільному житті Подкарпаття розповсюджені були два мовні напрямки, репрезентовані, в основному і майже виключно, галицькими емігрантами. Празька влада, зайнята в основному впорядкуванням внутрішньополітичних справ новоствореної держави, не звертала увагу на стан справ на Подкарпатті і задовольнилася тим, що визнала державною мовою шкіл і адміністрацій «подкарпатсько - руську мову», даючи право вирішення мовної суперечки сейму, який мав незабаром відбутися. До тих пір же було дозволено вживання підручників, написаних подкарпатсько - руською мовою на основі граматики Панькевича в 1922 р.

Однак еміграція обох напрямків (і до них прилучених деяких русинів) не були задоволені таким рішенням мовної справи і в суспільному житті все більше проявляли свої крайні мовні устремління. І все явніше виступали з пропозицією введення чисто великоруської, а інші української мови, а пізніше і в сфері національно - політичного життя одні дивилися на Київ, інші же на

Москву – в тому ж дусі виховували подкарпатську молодь. Так з'явилися молоді сили, які перейняли ідеї або одного, або другого культурного і національного напрямку – боротьба велась в школах, в університетах, в уряді, в газетах, в політичних партіях, навіть – в родинному житті.

Однак мовна боротьба мала – при всіх негативних наслідках – і свою позитивну сторону. Школи, в основному середні, наповнились учнями, зросло число інтелігенції, друкувалися книги та газети руською мовою, в селах створювалися культурні гуртки, читальні, хори, оркестри, театральні гуртки, виросла народна свідомість. Протягом 20 – ти років було видано більше 300 книг (О. Духновича і Тов. Просвіти), виходило 75 руських газет (4 – щоденні, 27 – щотижневі) на різних мовах, починаючи від великоруської до крайньої української.

Прихильники народного напрямку в цій боротьбі не могли прилучитися до слова. А.Волошин, щоб не залишитися самотнім між двома сильними культурними напрямками, поступово зближився з українським. «Науку» перейменував на «Свободу» і мову газети поступово наблизив до української, а згодом повністю перейшов на український фонетичний правопис. Він вже не міг розраховувати на розуміння молоді, бо вона, вихована в більшості галицькими емігрантами, підтримує один або інший напрямок і втратила своє почуття і любов до свого рідного, місцевого діалекту. Нова хвиля протесту проти обох крайностей, з метою підтримки національної ідеї, проголошувана в свій час «Наукою», з'явилася в 1935 р. газетою «Неделя».

Чеська влада, склавши руки дивилася на мовну і культурну боротьбу русинів, яка при деяких позитивних сторонах означала дійсну народну катастрофу для русинів. Лише енергійні вимоги подкарпатсько - руських політичних кіл посприяли організації народного голосування відносно державної мови в школах Подкарпаття. Голосування відбулося в 1937 р., але на голосування були поставлені тільки російська та українська мови (Грамматика Сабова і граматика Панькевича, 3 видання), а народна мова на голосуванні представлена не була. Три чверті голосів були за Сабову

граматику. Але цим мовна боротьба не припинилася, тому що при слабкості центральної влади вчителі, професори викладали на тій мові, яка відповідала їх політичним переконанням. Так продовжувалося і тоді, коли за рішенням віденського арбітражного суду більша частина Подкарпаття залишалася в кордонах Чеської республіки, а у всіх школах та урядових установах введена була виключно українська мова.

Після світової війни в Росії був повалений царський уряд, владу в свої руки спочатку взяли соціалісти, а згодом комуністи. Революція була підготовлена і творчістю деяких поетів, які в своїх творах відтворювали незадоволення селян і робітників проти інтелігенції. Одним з поетів про класову боротьбу був Максим Горький (1868 – 1936). Він в своїх творах «Детство», «В людях», «Мои университеты» описує «одісею» своєї молодості. Пролетарій за походження (син бідного столяра) і по духу, Горький всю свою творчість направив на звільнення людини від гніту. В своїх фантастичних повістях («Макар Чудра» і ін.) він змальовує образи героїчних борців за щастя суспільства, віддаючи своє життя за благо ближнього. В романі «Мать» яскраво і об'єктивно описує бідність робітників і закликає до боротьби проти ворогів пролетаріату. В тому ж дусі написані і інші його оповідання і повісті.

До нових російських письменників належить Д. Мережковський (- 1941) автор трилогії «Христос і антихрист», в якій змальована доба Юліана Відступника, Ленардо-да-Вінчі і Петра Великого.

З українських письменників, які впливали на поетичну творчість подкарпатсько – руських письменників були: Богдан Лепкий, автор романів і оповідань з історії сільського життя України, Ольга Кобилянська, яка описувала буковинське селянське життя («Земля»), Василь Стефаник (1871 р.), який образно описує, повні глибокого трагізму, сцени селянського життя («Синя книжечка», «Кам'яний хрест»)) [2, 56-58].

Розділ 54 «Поети найновішої доби».

«В найновішій подкарпатсько – руській літературі провідне по цінності і перше в часі має місце – поезія. Проза досягла художнього значення пізніше.

Першим за часом і найбільш продуктивним із подкарпатсько – руських поетів являється *Василь Гренджа-Донский* (1897 р.н.) Він видав наступні збірки віршів і поем: «Квітки з терном», «Золоті ключі», «Шляхом терновим», дитячі вірші «Китиця квіток», «Тернові квіти з полонини», «Тобі мій рідний краю»(1936) і особливо поему «Червона скала».

По суті своїй Гренджа – Донский являється поетом – романтиком ліричного характеру. Він оспівує красу гірсько-лісового краю. При тому звертається до громадянського мотиву верховинської бідноти і виражає надію та віру у краще майбутнє свого народу. Він жваво черпає мотиви і форми з народної пісні і порівняно небагато на його творчості позначився вплив української поезії. В своїх поемах він звертається до подкарпатсько – руської старовини, але репрезентує її абсолютно вільно, не зважаючи на історичну правду; для нього творчість є самоціллю. Його історичні поеми «Князівна Гуцулія», «Князь Лаборець» і «Червона скала».

Прозаїчні твори Гренджи - Донского вийшли в трьох невеликих книжках: «На зустріч волі», «Ілько Лепей» і «Петро Петрович».

Типовим романтиком залишається Греджа і в прозі. В повісті «На зустріч волі» описує створення Гуцульської республіки в 1919 р.: події описані жваво і конкретно, підсилені героїчним патріотизмом місцевого типу. Повість «Ілько Лепей» - це перетворення загальновідомого грабіжника й вбивці в романтичного народного героя борця. Нажаль авторові не дуже вдалася характеристика Лепея. Повість «Петро Петрович» розповідає як проти Карла Роберта повстав Петро Петрович Петенько. Повставши, воєвода шукав допомоги у галицького князя Юрія Даниловича, але не отримав її і був убитий. В творі багато анахронізмів і неправдивих історичних фактів.

Писав Гренджа – Донский також драматичні твори: «Сиротина», драма в одній дії представляє повчально – побутовий сюжет; «Сотня Мочаренка»

знову переносить нас в 1919 рік з його революційними подіями - це п'єси написані віршованою мовою.

Другий талановитий поет народовецького напрямку Юрій Боршош Куматський (1905 р. народж.) представляє вже зовсім молоде повоєнне покоління. Розпочав він звичайним мотивом – оспівуванням рідного краю, його краси і вбогості, потім поступово переходить до протесту, який виникає через постійні контрасти між укладом рідного краю і тим, що привноситься із зовні, між багатою природою і голодом Верховини, між туристом і бідним автохтоном і ін. Пізніше Куматський захоплюється закликами націоналістичного характеру, але в цьому він менш оригінальний. Остання його книжка написана в імпресіоністичному дусі; передає образи із життя наших сіл і міст (Рахово), написана жваво, гостро, з елементами здорової сатири. Формально він більш вдалий, ніж Гренджа-Донский, більш культурний, модерністський, але у нього відсутня та безпосередність, яка є у Гренджі. Боршош видав наступні книжки: «Весняні квіти» (1928), «З мого краю», «Країна див» і найбільш оригінальну – «В Карпатах світає» (1935).

Поетом рафінованого модернізму, як по формі, так і по змісту віршів являється Зореслав (Стефан Сабол). Він являється представником чистої лірики і визначається майстерністю зовнішньої форми вірша. В його творчості перервана традиція пов'язана з подкарпатсько – руською давниною. Зореслав – западенець, який не тільки приймає на віру досягнення західної культури, але і в цій культурі бачить щастя майбутнього. Теми у нього різноманітні – особисті почуття, релігійна філософія, соціальний мотив, все в нього не тільки вимовлено, але і приведене у відповідність з внутрішньою формою. Зореслав видав книжки: «Зі серцем в руках» (1933), «Сонце і блакить» (1936). Зореслав без коливань вірить в перемогу ідеї, яка пронизує всі почуття і устремління сучасності; тільки фанатична віра може дати добі «героя в сонячному панцирі». Гряде нове покоління, яке являється «передмовою великих днів» і тільки в боротьбі запалюється вогонь життя. Його поезія підноситься над місцевим патріотизмом, але одночасно набуває

філософську холодність. У другій книзі на формі віршів відображається бездушний формалізм, котрий широко розвивається в церковно – схоластичній школі XVI –XVII ст., а потім уживаються алітерації. Є небезпека, що Зореслав, розпочавши від «поезії для поезії», перейде до культури зовнішнього формалізму.

Під народну пісню записала вірші поетеса, яка рано пішла з життя, Миколая Божук. В збірці «Повість» у неї знаходимо опис природи, радостей весни і молодості, першого дівочого кохання..

В 1934 р. вийшла книжка віршів Ф. Вільшицького (Ф. Потушняк) романтично – містичного характеру – продукт юнацького натхнення з ще не усталеною формою: «Далекі вогні».

Представником здорового імпресіонізму являється Микола Рішко, який видав в 1936 р. збірку «Гірські вітри» Його вірші спокійні, описові і багаті на глибокі почуття.

До ліриків відносяться і молоді поети: Федь Маковичанин Лазорик, І. Кошан, Федір Могіш і ін.

Між тими подкарпатсько – руськими поетами, які писали по великоруські, першим виступив талановитий і плодovitий поет Андрій Карабелеш (1906 р. народж.) з своїми двома томами віршів «Избранные стихотворения» (1928) і «В лучах рассвета» (1929). Карабелеш – поет з Божою милості. Поки інші подкарпатсько – руські поети починали з пісенної традиції і дійшли до культу вірша, Карабелеш підкреслено пов'язує подкарпатсько – руську літературну традицією з новими впливами від Пушкіна до Тютчева. У Карабелеша переважає лірика, хоча немало у нього коротких епічних творів, або у формі оповідання, або у формі балади. Подкарпатсько – руська природа найшла в особі Карабелеша багатого на фарби і настрої живописця. Доли батьківщини і народу пробуджують в душі поета сумніви і розчарування, але в його душі криється стихійна віра у «Вічну Силу», доцільність якої не доступна людському розуму, але яка безперечно приведе його до вищого блага і справедливості. Його вірші яскраві і реалістичні. Від Карабелеша

далеко стоїть всяка помста, боротьбу він розуміє як працю, органічний ріст народної сили, розквіт і схід. Форми вірша у Карабелеша різноманітні, місцями навіть вишукані. В останні часи поет друкує небагато творів, є в нього і нові мотиви, виразніше виступає громадянський мотив і іронічне відношення до сучасності.

До цієї групи письменників належить і Михайло Попович, який видав в 1929 р. збірку віршів «Ранние стихи», потім вірші для дітей «Хата» і баладу «Добрянський». Попович скупий на слова, але вірш його дихає динамікою, він сміливо ламає розміри строф, що надає його юнацьким віршам зміст гостроти і революційності. Теми у нього в основному громадянські.

Своєрідним поетом являється Алексій Фаринич (Алеша Маковичанин), який почав писати свої вірші в 1928 р. і випустив невелику книжку «Снопик». Фаринич використовує стиль народної пісні, під яку стилізує вірші. Буйна, сонячна радість змінюється відвертою іронією, часом і сатирою. Він вніс в подкарпатсько – руський обіг сучасну епіграму. Його твори: «Стальная Роза» (1934 найоригінальніший післявоєнний прозаїчний твір, повість «Обездоленная» та два оповідання «Краснослава» і «Семя Кудыковых».

В 1936 р. організовано виступило в дружі вже друге покоління поетів, які після війни об'єднуються навколо бібліотеки «Содружество». Всі вони виховані на творах великоруських поетів від Блока і Білого до Єсеніна і Маяковського. Василь Добош (1917 р. народж.) в книжці «Святая Злоба» розвиває думку, що ніхто, як поет зобов'язаний допомагати своєму народу. Тяжким є шлях поета в голодному краї, йому «спокою немає» від дум і турбот. Андрій Петрус (1917 р. народж.) в збірці «Плетью по совести» вносить в подкарпатсько – руську літературу нову тему про трудовий пролетаріат з радісною вірою в його майбутнє. Його прозаїчні твори кращі взірці молоді прози. Найбільш складний шлях обрав Еміліан Балецький в книжці «Вербний трепет», де поряд з віршами є і досконало написані оповідання. Балецький – поет налаштований і близький до символістів, естет,

він любить поетичний образ як самоцінність. Оповідання його психологічно тонкі, він передає не тільки почуття, але і їх відтінки».[2, 58-60]

Відкидаючи будь-які ідеологічні переконання, слід зазначити, що на Закарпатті в першій половині ХХ століття в суспільно – політичне та літературне життя була привнесена полеміка між прихильниками проросійського та проукраїнського напрямків. Твердження, що народовці намагалися нав'язати ними ж створену мову, не витримує жодної критики. Саме народовецька література стала оригінальним явищем культури Закарпаття. Закарпатські письменники могли уживати у своїй творчості українську, російську, словацьку, угорську, русинську та інші мови, бути прихильниками російських, західноєвропейських ціннісних орієнтацій, але від того вони не переставали послідовно відстоювати культурно-духовні права свого народу. Саме талант, який розвивався в лоні землі, на якій народився і увібрав всіма фібрами її мудрість стає виразником національно – духовної ідентифікації та залишається близьким і зрозумілим сучасникам, і наступним поколінням.

Нація як «усвідомлена і дієва природно-соціальна і духовно-конвенціональна єдність людей»[1,36] зумовлює характер різноманітних «ролей» індивіда. Звідси, соціаліст у Польщі відрізняється від соціаліста в Україні, статус дружини в арабів мало чим нагадує французький зразок, є різниця між викладачем у США та Білорусі, російськомовним письменником в Україні чи Росії і т. ін. Народ, який проживає на території, об'єднаної кордоном сучасної України, митці, які уживають сучасну літературну мову (українську, російську та ін.), мають свої ментальні, регіональні особливості, але це не виключає їх з загальноукраїнського національного контексту. Творчість закарпатських письменників є тому підтвердженням. Заради світлої пам'яті цих людей, письменників, творчість яких стала яскравою сторінкою не тільки національної, а й загальнолюдської культури, слід визнати, що всіх їх тримало Слово і Любов до Рідної Землі.

Література

1. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм...– С. 36.
2. Історія подкарпатської літератури: Навчальний посібник - Ужгород: видавництво Регентського Комісаріату, 1942. – 63 с.
3. Капітан Л. Літературне життя Закарпаття 1945 -1950 –х років: від творчої свободи до концепції «інженерів людських душ», - К.,1012 – 140 с.
4. Квіт С Основи герменевтики. – К., 1998.– С. 9.
5. Ласло-Куцюк М. Питання української поезики...– С. 166.
6. Лукиных Г. О литературном языке Галицкой и Подкарпатской Руси. – Русин/ Выпуск №3(9) –Ужгород.,2010., С.180-185
7. Ребрик Н. Й. Література народовцтва і Чину на українському Підкарпатті в першій половині ХХ століття. – Ужгород: Гражда, 2007. – 220 с.
8. Сенік Л. Національна ідентичність української літератури в умовах тоталітаризму: 30-ті роки і пізніше (проблема літературної опозиції) // Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців.– К., 1996.– С. 44.
9. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с.

ЗООКОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

МОРГУН А.В.

к. філол. н., доцент кафедри філологічних дисциплін
Мукачівського державного університету

Характерною тенденцією для сучасної лінгвістики є аналіз мови не тільки у загальнолюдському та національно-специфічному аспектах, а також орієнтація наукового знання на людину та її потреби. У свідомості будь-якої «мовної особистості», як зазначають науковці, існує сукупність найрізноманітніших знань та уявлень про оточуючу дійсність, притаманних кожній національній культурі. Образ світу у свідомості людини складається з великої кількості понять, або компонентів та пов'язаних з ними асоціацій.

Без володіння такого роду знаннями можливість повного розуміння як усередині однієї культури, так і між різними культурами зникає. Взаємозалежність мови та культури обумовлює появу національно-культурного компонента у значенні слова. До того ж слід зазначити, що саме поняття «національно-культурний» передбачає порівняння з семантичною системою іншої мови.

Фразеологія, на думку дослідників, являє собою найбільш самотутнє, складне і комплексивне явище з усіх творінь мовної геніальності людини. У більшій мірі саме фразеологія у порівнянні з іншими пластами лексики відображає своєрідність світосприйняття крізь призму мови та національної культури, оскільки одиниці фразеології є знаками не первинної номінації, тобто прямого називання об'єктів, вони вторинно номінують дійсність, переосмислюючи її. Тому розгляд фразеологічних одиниць з точки зору національно-культурної специфіки дозволяє поглибити та розширити семантичний аспект фразеологічного складу будь-якої мови, а конкретний аналіз окремих фразеологізмів дозволить виявити ту галузь мовного відображення світу, у якій найбільш яскраво проявляється національна своєрідність фразеології однієї мови відносно фразеології іншої мови. Це, у свою чергу, дозволить визначити специфіку світосприйняття того чи іншого народу, яка виражається мовними засобами.

Фразеологія являє собою ту частину мовної системи, яка найбільш образно й точно передає національні реалії, атрибути народного побуту та усе, що визначає самотутність та індивідуальні особливості кожної нації.

Особливий інтерес представляє виявлення національно-культурної специфіки в образній картині світу на матеріалі фразеологічних одиниць з зоонімним компонентом, що обумовлено тою роллю, яку традиційно виконують зооніми у свідомості «мовної особистості», що підтверджується досить частим та продуктивним їх використанням у художніх творах, публіцистиці, у різного роду афоризмах та у повсякденному спілкуванні. Окрім того, більш або менш однаковий набір тварин є спільним оточенням

для народів-носів російської та української мов та являє собою основу для універсально-типологічних асоціацій, пов'язаних з даною твариною і притаманних конкретному народу.

Термін «зоонім» в лінгвістичній літературі використовується у двох значеннях: як власна або як загальна назва тварин. Під терміном «зоонім» ми розуміємо загальні назви усіх живих істот.

Роль зооморфного компонента дуже значна. Вона визначається тим значенням, яке мали тварини на ранній стадії розвитку людства, коли вони не відокремлювалися від людського колективу, а анімалізм був основою світосприйняття. У давні часи людина ще не розглядала себе як унікальне створіння, що займає особливе становище у системі світостворення. Підтвердженням цього став тотемізм як уявленні первісного суспільства про світ, у якому людина не тільки бачила себе нащадком якоїсь тварини, але й включала її у соціальну ієрархію, ставлячи її на вершину ієрархічної сходинок. В результаті таких особливостей тварини протягом тривалого часу являли собою наочну парадигму, а відношення між її елементами використовувалися як певна модель життя людського суспільства та оточуючого світу у цілому.

Саме тоді почали складатися перші узагальнення-символи, що конкретизуються в образі тої чи іншої тварини. Назви тварин виявилися одним з найбільш рухомих тематичних пластів лексики. Зооніми отримують не тільки прямі, але й деякі узуальні переносні значення, символи та способи переносного позначення людини. Зоонімна лексика не є безеквівалентною, але у той же час кожна складова лексема цього пласту конотативна, і у свідомості носія певної мови вона супроводжується специфічними «емоційно-естетичними асоціаціями». Продемонструємо це на прикладі лексеми волк/вовк, широко представлений у фразеологізмах російської та української мов:

Волк в овечьей шкуре (*перен. книжн.*). Вовк в овечій (у баранячій) шкурі (кожушині). Дивиться лисицею, а думає вовком. *Пр.* Хоч одягне вовк і овечу

шкуру, а все вовком буде. *Пр.*Добрий, як баранчик, тільки по-вовчому виє. *Пр.*Пізнати вовка хоч у баранячій шкурі. *Пр.*

Волка в пастухи поставили.Будуть усі вівці цілі, коли вовк за пастуха. *Пр.*Лихо вовкові — замкнули його між вівці. *Пр.*Погано тим вівцям, де вовк за пастуха.*Пр.*Біда вівцям, де вовк пастушить. *Пр.*Замкнув вовка межі вівці, — нехай тюрму знає!*Пр.*

Волка ноги кормят.Вовка ноги годують (живлять) [а пса кості]. *Пр.*Якби все вовк лежав, то вже б досі й здох. *Пр.*Вовк лежачи не утне. *Пр.*

Волк и из счёту овец крадёт. Вовк і з ліку (і лічене, і лічені вівці) бере (хапає, візьме). *Пр.*Вовк і раховані вівці бере. *Пр.*

Волк и каждый год линяет, да обычая не знает (а все сер бывает).Вовк линяє, а натури не міняє. *Пр.*Вовк старіє, але не добріє. *Пр.*Каплавуху (капловуху) хоч родзинками годуй, а все буде каплавуха (капловуха).*Пр.*Побий на бісові ліс, то все з біса буде біс. *Пр.*

Волки сыты и овцы целы.Вовк ситий і вівця (коза) ціла. *Пр.*І кози ситі, і сіно ціле. *Пр.*Щоб мені вовк цілий і баран ситий. *Пр.*Щоб вовк був ситий і баран цілий. *Пр.*

Волков бояться — в лес не ходит.Вовків (вовка) бояться — в ліс не ходити (не йти).*Пр.*Як вовка бояться, так і в ліс не йти. *Пр.*Боявшися вовка, в лісі не бувають (й без грибів бути). *Пр.*

Волком выть (*разг.*).Вовком вити; скиглити (скімлити, скавулити, скав[у]чати, квилити).

Волком глядеть, смотреть, посмотреть на кого.Як вовк (вовком, як звір, звіром) дивитися, подивитися (глянути, поглянути...) на кого; вовкувато дивитися, подивитися (глянути, поглянути...) на кого; дзизом (зизим оком) дивитися, подивитися на кого; (*тільки докон.*) визвіритися на кого.

Как волка ни корми, [он] всё в лес смотрит.Вовка хоч як годуй (скільки не годуй), а він у ліс дивиться. *Пр.*Вовка щось усе до лісу тягне. *Пр.*Вовча натура в ліс тягне.*Пр.*Вовка в плуг, а він у луг.*Пр.*

Много волков.Багато вовків; (*розм.*) звірно.

Мы о волке, а он за гумном. За вовка помовка, а вовк у хату. *Пр.* Про вовка помовка, а вовк тут. *Пр.* Про вовка річ, а вовк навстріч. *Пр.* На вовка помовка, а вовк і в хату суне. *Пр.* Про вовка помовка, а вовк і вродивсь (а вовк у кошарі). *Пр.*

Не за то волка б'ють, що сер, а за то, що овцу съел. Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що вівцю з'їв. *Пр.* Не за те вовка б'ють, що сиру нема, але що вівцю з'їв. *Пр.* Не за те бито, що ходила в жито, а за те, що дома не ночувала. *Пр.*

Отольются волку овечьи слёзки (кошке мышкены слёзки). Віділлються вовкові овечі (кобилячі) слъози. *Пр.* Одізвуться вовкові овечі (коров'ячі) слізки. *Пр.* Тривай, це йому рогом (боком) вилізе. *Пр.* Прийде і на пса колись зима. *Пр.*

С волками жить, по-волчьи выть. З вовками жити, по-вовчому вिति. *Пр.* З вовком жити, вовком бути (по-вовчому вिति). *Пр.* Попав між вовків (між вовки) — вий по-вовчому (по-вовчи). *Пр.* Попав між собак (між собаки), — не хоч гавкати — мовчи, а все-таки хвостом крути. *Пр.* В яке стадо залетів, так і крякай (каркай). *Пр.* Між воронами — будь вороною, між солов'ями — співай солов'єм. *Пр.* Убрався між ворони, і крякай, як вони. *Пр.* На чиєму возі їдеш, того й пісню співай. *Пр.* Чий хліб їси, під того дудочку й скачи. *Пр.* На чиєму току молотять, тому й хліб возять. *Пр.* На чиєму возі сидіти, того й волю волити. *Пр.* Між вовками вий по-вовчи, між свиньми (свинями) хрюкай по-свинячи. *Пр.*

Серый волк. Сірий вовк; (*поет.*) [вовк-]сіроман[ець].

Старый, стреляный, травленный волк (*перен.*). Бачив ((*лок.*)видів) світа; з світа (з світу) чоловік; бувалий у бувальцях.

Таскал волк — потащили и волка. Носив вовк — понесуть і вовка. *Пр.* Носив вовк козу, аж і вовка понесли. *Пр.* Носив вовк вівці (овець) — понесли вже й вовка. *Пр.* Ловив вовк, ловив, а колись і вовка зловлять. *Пр.* Носить вовк, носить, а колись і вовка винесуть. *Пр.* Бере, бере вовк, та й

вовка візьмуть. *Пр.*Ловить вовк, ловить, а як вовка спіймають — шкуру здеруть. *Пр.*

Упрямая овца волку корысть. Уперта (вередлива) коза вовкові корысть. *Пр.* Уперте теля вовкові корысть. *Пр.*

Зооніми, або образи тварин, є свого роду концептами, що знаходяться у проміжному положенні між раціональними знаннями та образними уявленнями, сформованими національно-культурною свідомістю конкретного народу. Типові для кожного конкретного етносу асоціації, пов'язані у свідомості носіїв мови з певними зоонімами, визначають специфіку фразеологізмів, які мають у своєму складі такого роду концепти.

Серед різноманітних систем мовних засобів, які виступають компонентами мовної картини світу, особливістю фразеологічної моделі світу є її якість у найбільш яскравій формі виражати дух народу, його менталітет, здатність закріплювати культурно-історичний досвід у вигляді образних стійких зворотів, що вміщують не тільки раціональну, але й емоційну інформацію про світ.

Слід зазначити, що не усі зооніми характеризуються розгорнутими семантичними мікросистемами, значною кількістю переносних значень, спрямованих на інші, окрім тварин, об'єкти. Існують своєрідні семантичні лакуни, тому деякі фразеологізми з зоонімним компонентом широко вживані в українській та російській мовах, а інші з'являються лише окказіонально, не входять до складу мови та не закріплюються у комунікативному просторі. Якщо співставляти матеріал досліджуваних мов, то можна виявити спільність семантичних переносів та процесів. Разом з тим виокремлюється ряд нюансів, градацій, що відрізняють семантичне навантаження російських і українських зоонімів.

Література

1. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. -354 с.
2. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М., 1980. – 205 с.

3. Олійник І. С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник.—К.: Рад. шк., 1991.—400с.
4. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира/Отв.редБ.А.Серебренников. – М.: Наука, 1988. – 2165 с.
5. Сетаров Д.С. Номинация, мотивация и этимология слова (на материале названий жтивотных). – Вильнюс, 1984. – 65 с.
6. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків: Торсінг Плюс, 2009 — 640 с
7. Фразеологический словарь русского языка /Под ред. А.И.Молоткова. – 4-е изд., М.: Рус.яз, 1987. – 543 с.
8. Януш О.Б. Евфемія і суміжні явища в українській і російській мовах: автореф.дис. канд філол.наук:10.02.01/Український держ. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1997. – 23 с.